МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ІНЖЕНЕРНИЙ НАВЧАЛЬНО-НАУКОВИЙ ІНСТИТУТ ІМ. Ю. М. ПОТЕБНІ
ЗАПОРІЗЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО УНІВЕРСИТЕТУ

**Н. Г. Метеленко, Ю. В. Дятлова, І. О. Клопов,
В. О. Оглобліна, І. В. Сіліна**

ФІНАНСИ

Навчальний посібник для здобувачів ступеня вищої освіти бакалавра спеціальності 072 «Фінанси, банківська справа, страхування та фондовий ринок» освітньо-професійної програми«Фінанси держави та підприємницьких структур» денної та заочної форм здобуття освіти

Затверджено
вченою радою ЗНУ
Протокол № 9 від 25.03.2025 р.

Запоріжжя
2025

УДК336:658.1(075.8)
Ф591

Фінанси : навчальний посібник для здобувачів ступеня вищої освіти бакалавра спеціальності 072 «Фінанси, банківська справа, страхування та фондовий ринок» освітньо-професійної програми «Фінанси держави та підприємницьких структур» денної та заочної форм здобуття освіти / Н. Г. Метеленко, Ю. В. Дятлова, І. О. Клопов, В. О. Оглобліна, І .В. Сіліна. Запоріжжя : Запорізький національний університет, 2025.200 с.

Посібник містить основні теоретичні положення за темами, контрольні питання, одноваріантні запитання, практичні завдання, тести для перевірки знань, перелік рекомендованої літератури. У систематизованому вигляді викладаються базові постулати з дисципліни «Фінанси», методи вивчення і прогнозування тенденцій у фінансовій сфері, можливості інструментального економічного середовища для аналізу та управління фінансами як на рівні держави, так і на рівні підприємств.

Для здобувачів ступеня вищої освіти бакалавра спеціальності 072 «Фінанси, банківська справа, страхування та фондовий ринок» освітньо-професійні програми «Фінанси держави та підприємницьких структур».

Рецензент

О. О. Шапуров, доктор економічних наук, професор, заступник директора з навчально-виховної роботи Інженерного навчально-наукового інституту ім. Ю. М. Потебні Запорізького національного університету.

Відповідальний за випуск

І. О. Клопов, доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри інформаційної економіки, підприємництва та фінансів Інженерного навчально-наукового інституту ім. Ю.М. Потебні Запорізького національного університету

ЗМІСТ

ВСТУП 5
ТЕМА 1. ПРЕДМЕТ ФІНАНСОВОЇ НАУКИ. ФІНАНСОВІ КАТЕГОРІЇ 7
1.1 Предмет вивчення науки про фінанси 7
1.2 Економічна сутність фінансів та їх роль в системі ринкових відносин 8
1.3 Фінансові ресурси 10
1.4 Фінансові категорії 12
1.5 Функції фінансів 12
ТЕМА 2. ГЕНЕЗИС І ЕВОЛЮЦІЯ ФІНАНСІВ 21
2.1 Генезис фінансів як економічної категорії 21
2.2 Еволюційний розвиток фінансів 22
2.3 Етапи становлення і розвитку фінансів України 25
ТЕМА 3. ФІНАНСОВЕ ПРАВО ТА ФІНАНСОВА ПОЛІТИКА 32
3.1 Фінансова система держави, як предмет фінансового права 32
3.2 Поняття, предмет, метод та джерела фінансового права 35
3.3 Фінансове право та наука фінансового права 36
3.4 Фінансова політика, її сутність, види і значення 37
ТЕМА 4. ПОДАТКИ. ПОДАТКОВА СИСТЕМА 48
4.1 Основи оподаткування суб’єктів господарювання в Україні 48
4.2 Види систем оподаткування 51
4.3. Платники податків, їх права і обов’язки 54
4.4 Оподаткування за деякими податками та зборами в Україні 55
4.4.1 Податок на доходи фізичних осіб та військовий збор 55
4.4.2 Загальнообов’язкове державне соціальне страхування 56
4.4.3 Екологічний податок 58
4.4.4 Акцизний податок і мито 59
4.4.5 Рентна плата 64
4.4.6 Оподаткування за деякими місцевими податками і зборами 65
4.4.7 Податок на додану вартість 66
4.4.8 Податок на прибуток підприємств 67
4.5 Адміністрування податків, зборів та платежів 72
4.6 Відповідальність платників податків 76
4.7 Податкова система та податкова політика 77
ТЕМА 5. БЮДЖЕТ ТА БЮДЖЕТНА СИСТЕМА УКРАЇНИ 86
5.1 Сутність і роль бюджету 86
5.2. Бюджетна політика держави 89
5.3 Бюджетна система та засади її побудови 93
5.4 Бюджетна класифікація та її складові 95
5.5 Бюджетний процес 97
5.6 Система доходів і видатків бюджетів 97
5.6.1 Доходи та видаткі державного бюджету 97
5.6.2 Доходи та видатки місцевих бюджетів 103
5.7 Бюджетний дефіцит і джерела його фінансування 105

ТЕМА 6. СТРАХУВАННЯ. СТРАХОВИЙ РИНОК 120
6.1 Сутність, функції та класифікація страхування 120
6.2 Обов`язкове страхування та його сутність 127
6.3 Добровільне страхування та його сутність..... 130
6.4 Страховий ринок та суб`єкти страхування..... 132
6.5 Страхова сума, страхова виплата, страхове відшкодування і франшиза. 136
ТЕМА 7. ФІНАНСОВИЙ РИНОК 143
7.1 Сутність фінансового ринку, необхідність і передумови його створення..... 143
7.2. Структура фінансового ринку 148
7.3 Класифікація фінансових ринків..... 149
ТЕМА 8. ФІНАНСИ СУБ'ЄКТІВ ГОСПОДАРЮВАННЯ 157
8.1 Сутність фінансів господарських суб'єктів і принципи їх організації 157
8.2 Фінансові ресурси підприємства..... 161
8.3 Основи організації фінансів підприємств..... 163
8.4 Фінанси бюджетних установ і громадських формувань..... 167
ТЕМА 9. МІЖНАРОДНІ ФІНАНСИ 173
9.1 Сутність, призначення і функції міжнародних фінансів 173
9.2 Фінанси міжнародних організацій як ланки міжнародних фінансів..... 175
9.3 Міжнародний фінансовий ринок 178
ТЕМА 10. ФІНАНСОВИЙ МЕНЕДЖМЕНТ 185
10.1 Теоретичні основи фінансового менеджменту 185
10.2 Менеджмент державних фінансів 186
10.3 Фінансовий менеджмент підприємницьких структур 191
РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА 196
ВИКОРИСТАНА ЛІТЕРАТУРА..... 199

ВСТУП

Фінанси є основним атрибутом держави, що використовується нею в ринковій економіці і за допомогою якого регулюються економічні чинники. Фінанси –це основа, фундамент, на якому трансформуються економічні процеси. Одночасно фінанси започатковують господарські зміни у житті країни і найбільш відчутно реагують на результати таких змін. Фінанси є досить потужною, іноді навіть небезпечною, зброєю в руках державної влади. Використовуючи їх, держава може активно впливати на економічний, соціальний і навіть політичний розвиток країни як у позитивному, так і в негативному плані. Як об'єктивна категорія фінанси дедалі більше залежать від суб'єктивних дій державних органів, охоплюючи усі стадії відтворення сукупного 7 продукту суспільства. Фінанси є динамічним чинником, що відображає рух грошей, процеси мобілізації, розміщення та інвестування відповідних ресурсів, формування доходів та здійснення витрат. Відображаючи абстрактний рух вартості при розподілі та перерозподілі валового внутрішнього продукту для розширеного відтворення виробництва, фінанси – єдиний цілісний організм, у якому всі елементи взаємопов'язані і, як правило, доповнюють один одного, а тому зміна хоча б одного елемента або його складової зазвичай спричиняє відчутні перетворення всієї системи, що суттєво впливає на вектори економічного розвитку країни

Формування майбутніх фахівців передбачає вивчення фінансових дисциплін, засвоєння базових економічних понять і категорій, їх взаємозв’язків і взаємозалежності, впливу на суспільство, окремі підприємства та громадян. Засвоєння теоретичних засад фінансових відносин створює ту основу, на якій базується вивчення прикладних фінансових дисциплін, які розкривають конкретні питання організації фінансів у різних ланках фінансової системи.

Метою вивчення навчальної дисципліни «Фінанси» є формування у студентівбазових знань з теорії фінансів, засвоєння закономірностей їх функціонування намакро- і мікрорівняхяк основифінансової політики і розвитку фінансовоїсистеми.

Знання цієї дисципліни необхідно майбутньому спеціалісту, щоб об'єктивно оцінювати економічні процеси, які відбуваються в суспільстві; розуміти суть і тенденції розвитку фінансових відносин та їх особливості у сфері державних і міжнародних фінансів, фінансів господарських одиниць. В практичній діяльності знадобиться і розуміння фінансового права і фінансової політики, складових фінансової системи, таких як податкова, бюджетна, в тому числі щодо бюджетного дефіциту та державного кредиту.Фінансист – це професіонал, який знає і розуміє теоретичні основи та принципи фінансової науки, особливості функціонування фінансових систем,механізм функціонування державних фінансів, у тому числі бюджетної та податкової систем, фінансів суб’єктів господарювання і домогосподарств, фінансових ринків, банківської системи та страхування, а також фондового ринку. Фінансист повинен бути справжнім стратегом, здатним аналізувати економічні

тренди, приймати важливі рішення та забезпечувати фінансову стабільність і розвиток підприємницьких структур і держави в цілому. В умовах, де економічна невизначеність є звичним станом, саме фінансисти допомагають підприємницьким структурам, інвесторам і державі приймати обґрунтовані рішення, які сприяють сталому розвитку та фінансовій стабільності.

Завдання дисципліни – дати правильне розуміння закономірностей у сфері фінансових відносин держави, господарства й населення, розкрити можливості використання цих закономірностей у практиці фінансової роботи; з'ясувати роль фінансів в економічній перебудові суспільства на шляху розвитку ринкових відносин; визначити сукупність заходів, що забезпечують використання фінансів як одного з дійових важелів економічної політики держави. За допомогою запропонованої системи завдань студенти зможуть з’ясувати, як вони засвоїли сутність фінансової науки, швидко й об’єктивно оцінити рівень своїх знань. Процес вирішення тестів і виконання завдань має допомогти вільно оперувати термінами та поняттями, сприяти розвитку логічного мислення, ефективному пошукові нестандартних розв’язань поставлених проблем.

ТЕМА 1. Предмет фінансової науки. Фінансові категорії

Мета:ознайомити студентів з теоретичними основами,економічною сутністю фінансів та їх роллю в системі ринкових відносин; розглянути основні елементи, джерела формування фінансових ресурсів та функції фінансів.

План

1.1 Предмет вивчення науки про фінанси
1.2 Економічна сутність фінансів та їх роль в системі ринкових відносин
1.3 Фінансові ресурси
1.4 Фінансові категорії
1.5 Функції фінансів

***Ключові терміни**: фінанси, фінансові категорії, фінансові ресурси, фінансові фонди, функції фінансів, фінансові відносини, фінансове забезпечення, фінансові резерви.*

1.1 Предмет вивчення науки про фінанси

Фінансова наука відіграє важливу роль у розвитку фінансових відносин. Вона вивчає суть, роль і закономірності виникнення, функціонування тарозвитку фінансів у суспільстві.

Предметом фінансової науки є сукупність грошових відносин, щоскладаються на різних рівнях економічної системи, між економічнимисуб'єктами (державою, юридичними та фізичними особами) і які пов'язані зутворенням та використанням фондів грошових ресурсів.

Предмет фінансової науки складає сукупність фінансових стосунків, яківиникають на різних етапах розподілу і перерозподілу валового внутрішньогопродукту, різних рівнях економічної системи, між різними суб'єктамистосунків і економічною основою яких є рух вартості в її грошовій формі.

Фінансова наука досліджує формування доходів держави, суб'єктівгосподарювання, територіальних громад; сплату податків і зборів суб'єктамигосподарювання та населенням; здійснення бюджетних видатків і витратсуб'єктами господарювання та ін.

Фінансова наука – це система знань про фінансові явища і процеси,передумови їх виникнення, принципи та механізми функціонування, положення тависновки про їх вплив на людину, господарську діяльність та суспільство в цілому.

Метою фінансової науки є виявлення закономірностей у сфері фінансів,теоретичне відтворення фінансових зв'язків та відносин, що сформувалися всуспільстві.

Суб'єктами фінансової науки є наукові та науково-педагогічні працівники,наукові установи та організації, вищі навчальні заклади, громадські організаціїу сфері фінансової наукової діяльності та ін.

В Україні фінансові наукові дослідження здійснюють наукові підрозділиНаціональної академії наук України, Науково-дослідний фінансовий інститутпри Міністерстві фінансів України, науково-дослідні установи і підрозділиміністерств, відомств, вищих навчальних закладів.

Особливого розвитку фінансова наука досягла в умовах ринковоїекономіки, оскільки з'явилися можливості досліджувати фінансові явища урізних сферах фінансової системи, таких як фінансовий ринок, фінансисуб'єктів господарювання, фінанси домогосподарств.

Фінанси, як і будь-яке інше явище, можуть розглядатися на різних рівняхузагальнення і деталізації. Відповідно до цього виділяють:

– історико-теоретичні фінансові науки (історія фінансів, теорія фінансів);

– дослідження окремих сфер і ланок фінансових відносин (бюджетнасистема, податкова система, фінанси підприємств, фінансовий ринок, місцевіфінанси, міжнародні фінанси та ін.).

– управлінські фінансові науки (фінансовий менеджмент, бюджетнийменеджмент, страховий менеджмент та ін.).

Фінансова наука зможе успішно розвиватися тільки при використанні певнихметодів пізнання фінансових явищ, серед яких варто виділити методи індукції тадедукції, аналізу та синтезу, теорії ймовірностей та математичної статистики.

Треба відзначити, що розвиток фінансової науки в сучасній Україні тіснопов'язаний з її інтеграцією в світову економічну, зокрема фінансову, науку тапотребує перейняття та застосування світового досвіду наукових фінансовихдосліджень.

1.2 Економічна сутність фінансів та їх роль в системі ринкових відносин

Фінанси — продукт наявності держави і товарно-грошових відносин.Фінанси виникли в умовах регулярного товарно-грошового обігу у зв'язкуз розвитком держави і потреби у фінансових ресурсах.

Оскільки виникнення фінансів пов'язано, по-перше, з наявністю товарноговиробництва і з розвитком товарно-грошових відносин і, по-друге, звиникненням та посиленням ролі держави, розширенням її функцій, то*причиною появи фінансів можна вважати потреби суб'єктів господарювання ідержави у фінансових ресурсах, які забезпечують їх діяльність.*

За сутністю фінанси є об'єктивною економічною категорією. Вонивідображають сукупність економічних відносин, пов'язану із розподілом таперерозподілом ВВП, а в окремих випадках й національного багатства країни зметою формування фінансових ресурсів та створення фондів грошових коштів

їхнього використання для забезпечення соціально-економічного розвиткусуспільства.

З огляду на багатоплановість прояву фінансових відносин існують різніпідходи до визначення економічної суті поняття «фінанси».

Вихідним положенням для розкриття сутності фінансів є розуміння того,що фінанси – це одна з конкретних історичних форм економічних відносин,функціонування яких пов'язане з об'єктивною необхідністю розподілу іперерозподілу вартості валового внутрішнього продукту і національногодоходу. У процесі розподілу формуються та використовуються грошові фонди,призначені для задоволення суспільних інтересів та потреб.

Але система суспільних інтересів і потреб досить різноманітна й охоплюєзагальнодержавні, галузеві, відомчі, корпоративні, колективні, групові,регіональні, місцеві й особисті інтереси. До цього переліку слід додати щеміжнародні та міждержавні. Зважаючи на обмеженість фінансових ресурсів і напротистояння інтересів один одному, доволі складно досягти оптимальногоспіввідношення в їх задоволенні у процесі вартісного розподілу. Задоволенняінтересів одних за рахунок ущемлення інших загрожує суспільствунегативними наслідками, пов'язаними з суто етичними міркуваннями,соціальним невдоволенням, економічними негараздами і навіть політичнимипотрясіннями. Тому як на макро-, так і на мікрорівнях слід якнайбільше увагиприділяти мотивації нарощування обсягів виробництва і реалізації продукції,робіт та послуг, обсягів фінансових ресурсів, а в ширшому розумінні – валовоговнутрішнього продукту та національного доходу держави, що може бутизабезпечено через розвиток національного підприємництва, створення новихпідприємств, розв'язання платіжної кризи, збільшення кількості робочих місцьта збільшення доходів і купівельної спроможності населення.

Фінансам притаманні певні особливості, які притаманні фінансам, зокрема:

1) фінанси – грошова категорія, адже вони завжди мають грошовуформу вираження. Реальний рух грошей є обов'язковою умовою виникнення таіснування фінансів, проте не всі грошові відносини можна вважатифінансовими, хоча всі фінансові відносини є грошовими:

2) фінанси – розподільна категорія, оскільки саме за допомогоюфінансів здійснюється розподіл та перерозподіл вартості валовоговнутрішнього продукту:

3) фінанси – ресурсоутворююча категорія, тому що фінансовівідносини завжди пов'язані з формуванням та використанням фінансовихресурсів, тобто грошових коштів, які утворюються в процесі розподілу таперерозподілу валового внутрішнього продукту.

У фінансовій науці виділяють такі основні ознаки, характерні для фондівгрошових коштів:

– наявність грошових фондів у суб’єктів розподільних відносин, якіздійснюють свою діяльність в умовах суспільної власності (формування фондівгрошових коштів для індивідуального споживання неможливе);

– законодавче та нормативно-правове забезпечення процесів формуванняі використання грошових фондів;

– односторонній рух грошових коштів у процесі формування івикористання грошових фондів (немає еквівалентного обміну);

– цільовий характер коштів кожного грошового фонду;

– динамічність кожного фонду (кошти грошових фондів ненагромаджуються, а використовуються у міру надходження);

– мобільність (кошти грошових фондів використовуються насамперед нанайнеобхідніші потреби);

– можливість поступової мобілізації та використання одних і тих самихкоштів одним грошовим фондом декілька разів, або декількома грошовимифондами у процесі кругообігу цих коштів.

Розподіл і перерозподіл валового внутрішнього продукту передбачаєрізноманітність грошових стосунків, зокрема:

– внутрішньогосподарські стосунки між окремими підрозділамисуб’єктів господарювання;

– міжгосподарські стосунки між різними суб’єктами господарювання;

– внутрігалузеві стосунки між суб’єктами господарювання окремихгалузей і галузевими органами управління;

– між суб’єктами господарювання і робітниками;

– між суб’єктами господарювання і акціонерами, учасниками, співвласниками і іншими фізичними особами;

– між суб’єктами господарювання і державою;

– між суб’єктами господарювання і фінансово-кредитними установами;

– між суб’єктами господарювання і їх об’єднаннями;

– міжгалузеві стосунки;

– між територіальні стосунки;

– стосунки між державою і населенням;

– стосунки між державою, галузевими органами управління і органами місцевої самоврядності;

– стосунки між державою і іншими державами, міждержавнимиоб’єднаннями, міжнародними організаціями, іноземними юридичними іфізичними особами.Сукупність цих грошових стосунків складає зміст фінансів як об’єктивнійекономічній категорії.

1.3 Фінансові ресурси

Матеріальними носіями фінансових відносин виступають фінансові ресурси.

Фінансові ресурси – це грошові фонди, що перебувають в розпорядженнідержави, господарських суб’єктів і населення, утворені в процесі

розподілувартості ВВП у грошовій формі й призначені для забезпеченнявідтворювального процесу й задоволення загальнодержавних потреб.

В процесі розподілу валового внутрішнього продукту у держави,підприємств, організацій формуються доходи і грошові нагромадження, які єосновою фінансових ресурсів.

Джерелом утворення фінансових ресурсів є вироблений валовий внутрішнійпродукт. Із трансформацією вартості валового внутрішнього продукту (ВВП) у відповідні фонди фінансовихресурсів починається вплив фінансів на процес розширеного відтворення, і вонипочинають діяти як складова частина економічного механізму.

Фінансові ресурси держави охоплюють ресурси всіх секторів економіки: державного, підприємницького, а також приватного сектора.

В розпорядженні держави знаходяться ресурси бюджетної системи,централізованих і окремих децентралізованих фондів грошових коштів, а такождержавних фінансових інституцій (Національного банку, державних кредитнихустанов тощо).

Джерела формування фінансових ресурсів держави:

1) національний дохід;

2) амортизація;

3) відрахування підприємств у централізовані фонди державногосоціального страхування, інші позабюджетні фонди;

4) національне багатство, яке залучене в господарський оборот (продажзолотого запасу країни, енергоносіїв тощо);

5) надходження від зовнішньоекономічної діяльності держави, а такожнадходження від продажу державних цінних паперів;

6) поступлення від населення у вигляді сплати податків, проведеннялотерей, доходи від надання позик;

7) кредитні ресурси національного банку як державний грошовий резерв,закріплений за національним банком у вигляді статутного, резервного та іншихфондів.

Основні напрями використання фінансових ресурсів, які знаходяться урозпорядженні держави:

–розвиток народного господарства, його структурна перебудова;

–фінансування закладів соціальної сфери;

–соціальний захист населення;

–охорона навколишнього середовища;

–управління;

–оборона країни;

–створення матеріальних та фінансових резервів тощо.

Джерелами фінансових ресурсів підприємств є статутний капітал,прибуток, амортизаційний фонд, резервний капітал, кредити й позики,кредиторська заборгованість та ін. Таким чином, фінансові ресурсипідприємств поділяють на власні й залучені.

Напрями використання фінансових ресурсів підприємств є:

–розширене відтворення і розвиток підприємств;

–вирішення соціальних проблем;

–матеріальне стимулювання;

–створення фінансових резервів;

–задоволення інших потреб.

Одним із елементів фінансових ресурсів є фінансові резерви, які являютьсобою грошові кошти, що свідомо відволікаються з господарського обороту іпризначені для використання у випадках збоїв у процесах суспільного відтворення.

Актуальним питанням вдосконалення фінансових відносин є питання провстановлення раціонального співвідношення між централізованими ідецентралізованими фінансовими ресурсами. Високий рівень централізаціїподатків та інших обов'язкових платежів призводить до зростання фінансовихресурсів державного сектора і, відповідно, зменшення фінансових ресурсівпідприємств, що негативно відображається на результатах їх діяльності.

1.4 Фінансові категорії

Понятійний апарат фінансової науки охоплює загальноекономічні тафінансові категорії, використання яких досягається більш глибоке розкриттясутності фінансів, їх специфіки і особливостей функціонування.

Фінансові категорії – це інструменти, за допомогою яких створюються,розподіляються та використовуються фонди грошових ресурсів для зростаннясуспільного добробуту.

Необхідно відзначити, що фінанси тісно взаємодіють з іншимиекономічними категоріями, які стосуються до процесів створення, розподілу івикористання ВВП, в той же час, між ними існує низка відмінностей.

Основними з таких категорій є гроші, ціна, заробітна плата, кредит.

Фінанси і гроші. Фінанси характеризують економічні відносини та маютьгрошову форму вираження, в той же час, відрізняються від категорії грошей якза змістом, так і за функціями. Гроші стають фінансовими ресурсами лише заумови акумуляції їх у відповідних фондах. Гроші, як загальний еквівалентобміну, виконують функції міри вартості, засобу обігу, засобу платежу, засобунагромадження, світових грошей. Фінанси виконують розподільчу таконтрольну функції.

Фінанси і ціна. Через ціни, як і через фінанси, здійснюється розподілвартості створеного валового внутрішнього продукту між економічнимисуб'єктами при його реалізації (тобто на стадії обміну в процесі суспільноговідтворення). Через фінанси держава може впливати на ці чинники формуванняцін. Наприклад, на ціни може вплинути зміна ставки податку на

доданувартість, акцизного податку. Ціни можуть регулюватися державою шляхомнадання дотацій виробникам.

Фінанси і заробітна плата. Фінанси та заробітна плата перебувають упостійній взаємодії. Так, держава регулює заробітну плату за допомогоюподатків та внесків. Водночас держава за кошт централізованих фондівгрошових ресурсів здійснює виплату заробітної плати працівникамневиробничої сфери. Крім того, може стимулювати розвиток окремих видівдіяльності, надаючи субсидії, субвенції та інші форми фінансових дотацій,створюючи в цих галузях робочі місця та надаючи їм кошти для виплатизарплати працівникам.

Фінанси і кредит. В процесі перерозподілу вартості у суспільстві черезфінанси в більшості відбувається односторонній рух коштів. Кредитні жвідносини виражають рух вартості від кредитора до позичальника і навпаки,притому очікується повернення основної суми боргу та відсотків.Взаємозв'язок фінансів і кредиту виражається у тому, що вільні фінансовіресурси населення і суб'єктів господарювання зберігаються на рахунках вбанках, що дозволяє використовувати їх як кредитні ресурси.Фінансові категорії мають історичний характер та пов'язані з тими чиіншими етапами розвитку суспільства. З появою держави з'явились такіфінансові категорії як *податки і державний кредит*. В процесі подальшогорозвитку держави і товарно-грошових відносин сформувались групискладніших категорій – *державні доходи і державні видатки*, які, у свою чергу,утворюють категорію *державного бюджету*.

До фінансових категорій відносяться: податки, державний кредит,державні доходи, державні витрати, бюджет. Вони відображують стійкіпричинно-наслідкові зв'язки і залежності, які складають зміст об'єктивнихекономічних законів.

Податки являють собою обов'язкові платежі юридичних і фізичних осіб добюджету. Податок – це плата суспільства за виконання державою її функцій, цевідрахування частки вартості валового внутрішнього продукту (ВВП) насуспільні потреби, без задоволення яких сучасне суспільство існувати не може.

Державний кредит – грошові стосунки, які виникають в державі зюридичними і фізичними особами у зв'язку з мобілізацією тимчасово вільнихгрошових коштів в розпорядження органів державної влади, які призначені дляфінансування державних витрат; форма вторинного перерозподілу валовоговнутрішнього продукту. Державний кредит має термін повернення і ціну уформі відсотків. Бувають внутрішніми і зовнішніми.

З розвитком держави і товарно-грошового господарства формувалисьгрупи складніших категорій – державні доходи і державні видатки, які, у своючергу, утворюють категорію державного бюджету.

Бюджет – економічні стосунки, які виникають в державі з юридичними іфізичними особами у зв'язку з розподілом і перерозподілом ВВП з

метоюформування і використання бюджетного фонду призначеного для виконання
державою покладених на неї функцій.

Доходи Державного бюджету України – фінансові стосунки, які складаютьсяв державі в процесі формування бюджетного фонду фінансових ресурсів.

Державні витрати – це фінансові стосунки які обумовлені використаннямцентралізованих і децентралізованих доходів держави і направлені назадоволення спільних потреб держави.

Система фінансових категорій характеризується чіткою ієрархічністю ісупідрядністю елементів, що забезпечує її цілісність. При цьому поява новихфінансових категорій, зокрема, таких як фінанси підприємств, фінансовийринок, страхування тощо, їх функціонування і еволюція обумовлені розвитком
усієї системи фінансових категорій.

1.5 Функції фінансів

Сутність кожної економічної категорії детально розкривається в її функціях, які характеризують суспільне призначення даної категорії. В економічній літературі не існує єдиної думки про функції фінансів. Але більшість авторів зводяться до думки, що фінанси виконують дві основні функції – розподільчу і контрольну.

Розподіл валового продукту, утворюваного в сфері матеріального виробництва, відбувається, перш за все, в підприємствах та інших господарюючих суб'єктах за допомогою застосування *розподільчої функції* фінансів.

Розподільча функція – основна для фінансів. Проявляється в процесі розподілу ВВП та національного доходу шляхом утворення фондів грошових коштів і використання їх за цільовим призначенням.

Основні об'єкти фінансового розподілу є:

– валовий внутрішній продукт (ВВП) – заново створена у суспільстві вартість;

– національний дохід (НД) – частина валового внутрішнього продукту, яка залишається після відрахування з нього фонду заміщення спожитих засобів виробництва;

Національне багатство (НБ) – сукупність створених та нагромаджених матеріальних благ, а також природних ресурсів, що залучені в господарському обороті.

Суб'єктами фінансового розподілу виступають: держава, юридичні та фізичні особи.

Механізм дії розподільної функції фінансів пов'язаний зі схемою розподілу ВВП. Він включає в себе кілька стадій:

1) первинний розподіл;

2) перерозподіл;

3) вторинний розподіл.

Первинний розподіл починається разом з розподілом виручки, що отримує підприємство за продукцію, роботу, послуги.

До первинних доходів належать:

1) зарплата – для фізичних осіб;

2) прибуток для юридичних осіб;

3) надходження від державних послуг, використання державних ресурсів, угідь;

4) непрямі податки (ПДВ, акциз і мито).

Перерозподіл полягає у створенні й використанні централізованих фондів (бюджети, Пенсійний фонд України, фонди міністерств і відомств і т.д.). За рівнем централізації вони поділяються на загальнодержавні, відомчі і корпоративні. Загальнодержавні включають бюджет і фонди цільового призначення. Відомчі – це фонди, що створюють міністерства і відомства. Корпоративні передбачають централізацію частини доходів структурних підрозділів у корпоративних об'єднаннях (резервний, фонд матеріального стимулювання).

Вторинний розподіл – це другий етап перерозподілу в частині формування первинних доходів фізичних осіб, які зайняті в бюджетній сфері. Тобто, він властивий саме тим, хто не бере участі у первинному розподілі. (дитячі садки, школи, наукові заклади, освіта, охорона здоров'я, культура).

У результаті розподілу створеної вартості в усіх власників, груп населення утворюються кінцеві доходи, з використанням яких пов'язана заключна стадія руху національного доходу і відтворювального процесу – його споживання.

Поряд з розподільною фінанси виконують *контрольну функцію*, сутність якої проявляється в контролі за розподілом ВВП між відповідними грошовими фондами і каналами розподілу та їх цільовим використанням.

Суть контрольної функції полягає в тому, що фінанси виступають інструментом контролю за формуванням і використанням доходів суб'єктів обмінна-розподільних відносин. У процесі цього контролю охоплюється вся діяльність юридичних і фізичних осіб та держави.

Контрольна функція фінансів на практиці реалізується у діяльності людей, які проводять фінансовий контроль – це прояв внутрішньо притаманної фінансів контрольної функції, її свідоме використання.

У кожній країні функціонує ціла система органів, які здійснюють фінансовий контроль. В Україні до них належить:

1. Національний банк;

2. Національна Рада з питань телебачення і радіомовлення;

3. НКРЕКП та її територіальні органи (Національна комісія, що здійснює державне регулювання у сферах енергетики та комунальних послуг);

4. НКЦПФР та її територіальні органи (Національна комісія з цінних паперів та фондового ринку);

5. Антимонопольний комітет та його територіальні відділення;

6. Державіаслужба;

7. Держархбудінспекція та її територіальні органи;

8. Держатомрегулювання та її територіальні органи;

9. Держаудитслужба та її територіальні органи;

10. Держекоінспекція та її територіальні органи (в частині здійснення у межах повноважень, передбачених законом, державного нагляду (контролю) за додержанням вимог законодавства щодо екологічної та радіаційної безпеки);

11. Держекспортконтроль;

12. Держлікслужба та її територіальні органи;

13. Адміністрація Держспецзв'язку та її територіальні органи;

14. Мінприроди;

15. Держгеонадра;

16. Держгеокадастр та його територіальні органи;

17. Держпраці та її територіальні органи;

18. Держпродспоживслужба та її територіальні органи (в частині заходів із здійснення державного ветеринарно-санітарного контролю, державного нагляду (контролю) за дотриманням санітарного законодавства, безпечністю та окремими показниками якості харчових продуктів, дотриманням законодавства про захист прав споживачів, державного нагляду у сферах карантину та захисту рослин);

19. ДСНС (Державна служба україни з надзвичайних ситуацій) та її територіальні органи (в частині здійснення державного нагляду (контролю) стосовно закладів оздоровлення та відпочинку дітей, інтернатних закладів, закладів дошкільної освіти, загальної середньої освіти, професійної (професійно-технічної) освіти, спеціалізованої освіти, а також суб'єктів господарювання з високим ступенем ризику (у тому числі об'єктів паливно-енергетичного, військово-промислового комплексів, об'єктів підвищеної небезпеки, хімічно-небезпечних об'єктів та об'єктів висотного будівництва);

20. Державна податкова служба України та її територіальні органи.

21. Державна митна служба України;

22. Державна аудиторська служба України;

23. Структурні підрозділи з питань державного архітектурно-будівельного контролю Київської міської державної адміністрації;

24. Виконавчі органи з питань державного архітектурно-будівельного контролю сільських, селищних, міських рад;

25. Виконавчі органи міських рад міст обласного значення та сільських, селищних, міських рад об'єднаних територіальних громад (в частині заходів із здійснення державного контролю за додержанням законодавства про працю).

Фінансовий контроль – це контроль гривнею за формуванням і раціональним використанням матеріальних і фінансових ресурсів на кожному підприємстві та в народному господарстві країни в цілому. Мета контролю – перевірка збереження і правильності витрачання матеріальних і фінансових

ресурсів згідно з чинним законодавством і нормативними документами, викриття і попередження порушень в їхньому використанні.

Фінансовий контроль виступає в таких видах:

Державний – це контроль з боку держави за фінансовою діяльністю юридичних і фізичних осіб. Це найбільш організована та дійова форма. Він охоплює загальнодержавний рівень розподілу ВВП (ДПА, Державна аудиторська служба).

Відомчій контроль здійснюється галузевими міністерствами і відомствами відносно до підпорядкованих їм підприємств, організацій і установ. Його об'єктом виступає фінансова діяльність підприємств.

Внутрішній контроль полягає у самоперевірці фінансової діяльності кожним суб'єктом розподільних відносин.

Незалежний фінансовий контроль проводиться спеціальними органами – аудиторськими фірмами з метою встановлення правильності і законності у фінансовій діяльності окремих суб'єктів.

Суспільний – це контроль з боку суспільства за фінансовою діяльністю держави. Він здійснюється як за рахунок відкритості і гласності фінансової діяльності держави і надання права кожному громадянину вільного ознайомлення, наприклад з бюджетом, так і через виборчу систему (обираючи певні партії і певних кандидатів, виборці обирають чи відкидають певну фінансову політику).

Фінансовий контроль виступає одним з найбільш дійових видів контролю у суспільстві. На відміну від інших він охоплює все суспільство – кожний суб'єкт перевіряє кожного.

Контрольні питання

1. Розкрийте соціально-економічну сутність фінансів.
2. Дайте визначення терміна «фінанси».
3. Що є предметом фінансової науки?
4. Назвіть характерні особливості фінансів.
5. Назвіть суб’єкти фінансових відносин.
6. Назвіть основні фінансові категорії, дайте їм визначення.
7. Назвіть функції фінансів.
8. Розкрийте сутність та принцип здійснення розподільчої функції фінансів.
9. Як реалізується контрольна функція фінансів?

Тестові завдання для самоконтролю

1. Дайте найбільш повне визначення поняття «фінанси»:

а) економічні відносини, що відображають формування, розподіл і використання фондів фінансових ресурсів у процесі розподілу і перерозподілу ВВП і НД (національного доходу) або процес переміщення грошей між суб'єктами господарювання;

б) сукупність грошових відносин, пов’язаних з формуванням, мобілізацією та розміщенням фінансових ресурсів, а також з обміном, розподілом і перерозподілом вартості створеного на основі їх використання валового внутрішнього продукту, а за певних умов і національного багатства.
в) економічні відносини, що відображають формування, розподіл і використання фондів фінансових ресурсів у процесі розподілу і перерозподілу ВВП і НД (національного доходу);
г) економічні відносини, що пов'язані зі створенням грошових фондів.

2. Фінанси – це:
а) усі види прибутків держави і підприємств;
б) усі види прибутків субєктів господарювання;
в) економічні відносини, що складаються при утворенні, розподілі і використанні грошових фондів;
г) формування і використання засобів виторгу підприємств.

3. Об'єктами фінансових відносин є:
а) прибуток, витрати, податки, цінні папери;
б) валовий суспільний продукт і національний доход;
в) доходи підприємств;
г) держава, підприємства, громадяни.

4. Суб'єктами фінансових відносин є:
а) національний доход і валовий суспільний продукт;
б) держава, підприємства, валовий суспільний продукт, громадяни;
в) надходження від державних позик;
г) податки, цінні папери, валюта.

5. Характерними ознаками фінансів є:
а) обмінно–розподільний характер;
б) рух вартості від одного суб’єкта до іншого;
в) грошова форма відносин;
г) формування доходів і здійснення видатків.

6. Виділити ознаки фінансів:
а) грошові відносини між суб'єктами;
б) рівноправність держави й інших суб'єктів фінансових відносин;
в) фінансові відносини носять фондовий характер;

г) необхідність створення фіскального апарату.

7. Об'єктами фінансового розподілу на макрорівні економіки є:
   а) національне багатство, амортизація, додана вартість;
   б) ВВП, НД, національне багатство;
   в) валовий національний продукт (ВНП), національний дохід, державний кредит;
   г) виторг підприємств, національний дохід, фінансові резерви.

8. Суб'єктами фінансових відносин є:
   а) держава, суб'єкти господарювання, населення;
   б) державні службовці, працівники ДПА, суб'єкти господарювання;
   в) населення, акціонерні товариства (АТ), державна служба охорони;
   г) державний бюджет, цільові державні фонди, державний кредит.

9. Характерними ознаками фінансів є:
   а) рух матеріальних ресурсів між суб'єктами господарювання, грошовий характер відносин, обмінно–розподільчий характер, дія економічних законів;
   б) існування держави, максимізація прибутку, грошова форма відносин, безперервне переміщення грошей;
   в) рух вартості від одного суб'єкта до іншого, формування доходів і здійснення видатків, рух матеріальних ресурсів між суб'єктами господарювання, обмінно–розподільчий характер;
   г) обмінно–розподільчий характер, рух вартості від одного суб'єкта до іншого, грошова форма відносин, формування доходів і здійснення видатків.

10. Двоякий характер фінансів виявляється у тому, що:
   а) з одного боку, – це фінансові відносини, з іншого, – це фінансові ресурси;
   б) з одного боку, – це централізовані грошові фонди,з іншого, – децентралізовані;
   в) з одного боку, – це фінансові ресурси, з іншого, – це фінансові резерви;
   г) з одного боку, – це розподіл ВВП, з іншого, – перерозподіл ВВП.

11. Функціями фінансів є:
   а) контрольна, економічна, стимулююча;
   б) розподільна, стимулююча, відтворювальна, регулююча;
   в) розподільча, контрольна;
   г) фіскальна, розподільча, регулююча.

12.Розподільча функція фінансів охоплює:

а) розподіл і перерозподіл ВВП і НД;
б) контроль за розподілом і перерозподілом ВВП і НД;
в) розподіл і перерозподіл матеріальних й трудових ресурсів;
г) розмежування доходів між ланками бюджетної системи.

13. Суть розподільчої функції фінансів полягає у:
а) здатності фінансів кількісно відображати економічні процеси розподілу і перерозподілу коштів;
б) перетворенні вартості ВНП і НД у конкретні види доходів;
в) розподілі ВНП і НД у результаті кримінальних порушень;
г) формуванні централізованих фондів.

14. Суть контрольної функції фінансів полягає у:
а) тому, що фінанси виступають інструментом контролю за формуванням і використанням доходів суб'єктів фінансових відносин;
б) контролі за доходами юридичних осіб;
в) контролі за формуванням централізованих фондів грошових коштів;
г) контролі за ефективністю використання банківського кредиту.

Завдання

Тема:Предмет фінансової науки. Фінансові категорії

Мета та основні завдання практичних задач:опанування студентамиекономічного змістуфінансів і фінансових ресурсів держави; сутності фінансової системи та принципів її побудові; розкрити функції фінансів з наведенням прикладів.

Завдання 1.

Показати в чому полягають функції фінансів.

Завдання 2.

Описати економічний зміст фінансів і фінансових ресурсів держави; сутність фінансової системи та принципи її побудові.

ТЕМА 2. Генезис і еволюція фінансів

Мета: ознайомити студентів згенезисом фінансів як економічної категорії та їх еволюційним розвитоком; розглянути етапи становлення і розвитку фінансів України.

План

2.1 Генезис фінансів як економічної категорії
2.2 Еволюційний розвиток фінансів
2.3 Етапи становлення і розвитку фінансів України

Ключові терміни*: фінансова система, фінансовий апарат, державні фінанси, ланки фінансової системи, фінанси суб'єктів господарювання, страхові фонди, фінансовий ринок, міжнародні фінанси, державний кредит.*

2.1 Генезис фінансів як економічної категорії

З метою пізнання суспільних явищ і правильного розуміння їх сутності потрібно звернутися до генезису – моменту зародження і подальшого процесурозвитку, який зумовив певний стан, вид, вияв того чи іншого явища.

Фінанси – історична категорії, зміст якого суттєво змінюється, якщозмінювати загальні умови суспільного устрою.

Латинський термін *«financia» («платіж») виник у XIII ст. у торгових містах Італії*, зокрема у Флоренції, Венеції, Генуї, де були добре розвинені торгівля, грошові розрахунки та банківська справа. Даним терміном позначалися платежі та внески, що здійснювалися на користь держави. Надалі поняття набуло поширення в інших країнах і використовувалося у зв’язку з системою грошових відносин між державою і населенням з приводу формування централізованого фонду грошових коштів.

Історичному аналізу будь-якого явища має перебувати виділення певнихйого характеристик. Тому варто звернути увагу на характерні ознаки категорії«фінанси», що дають змогу зробити предметнішим її генезис.

Досить часто в повсякденному житті фінанси ототожнюють з грошима, алеце дві різні економічні категорії з різним суспільним призначенням. Гроші – категорія, що виникла на початковому етапі розвитку людства як товар івідіграє роль загального еквівалента, визначає витрати праці виробників.

Фінанси виникли з появою держави, для існування якої були потрібні певніресурси – спочатку у вигляді натуральних податей і трудових повинностей, апотім - у грошовій формі. Тому фінанси – це завжди грошові відносини, агрошовий характер фінансових відносин є першою ознакою фінансів якспецифічної вартісної категорії.

Із виникненням держави розвитком торгово-грошових відносин усуспільстві з'являється об'єктивна потреба формування системиперерозподільних грошових відносин, якими є фінанси.

Отже, фінанси – це грошові відносини, одним із суб'єктів яких є держава,причому гроші відіграють роль матеріальної основи існування іфункціонування фінансів. Фінанси можуть бути тільки за наявності держави.Це друга ознака такої специфічної вартісної категорії.З усієї сукупності грошових відносин фінанси відрізняються ще за однієювластивістю – для них характерний рух грошових коштів, що не виходить замежі розподільного процесу слід зазначити, що такий рух є не еквівалентним,за винятком придбання цінних паперів, імітованих державою. Тобтовідбувається розподіл і перерозподіл вартості суспільного продукту за цільовимпризначенням із суб'єктом господарюванням, при цьому кожний одержує своючастину виробленого продукту. Цей рух набуває особливої форми фінансовихресурсів, ще є матеріальними носіями фінансових відносин.

2.2 Еволюційний розвиток фінансів

Розглядаючи генезис фінансів, виділяють основні етапи їх розвитку,тобто еволюцію. З'ясуємо детальніше еволюцію форм фінансів та їх характерніознаки у взаємозв'язку із суспільно – історичними формаціями.

Перший етап еволюційного розвитку фінансів – це нерозвинена форма; вонахарактеризується невиробничими характером фінансів, тобто основна частинагрошових коштів витрачалась на військові цілі та майже не впливати на економіку.

В умовах панування натуральних у найрозвинутіших державах гроші невиконували всіх функцій. Відповідно й фінанси, як система грошових відносин,не мали загального характеру.

Спираючись на історичні довідки про господарчий устрій первісногосуспільства, можна припустити, що за відсутності постійного державногоапарата не було і системи формування доходів та витрат такої держави. У міруформування державного апарату і поширення його функцій, особливо у міруформування постійних військ, здійснення фортифікаційного і дорожньогобудівництв, збільшується й роль фінансів.

Основними джерелами доходів рабовласницьких держав були контрибуції,військова здобич, натуральні податки й особисті повинності. Можливо, уконкретній державі в конкретний час деякі групи населення і платили грошовийподаток, але загалом для рабовласницької формації грошовий податок мавлише випадковий характер грошові податки не могли панувати у періодфеодалізму з натуральною формою ведення господарства.

Тільки на етапі розпаду цього суспільства, особливо після другоговеликого суспільного розподілу праці, виникають товарно-грошові відносини знадзвичайно вузькою сферою застосування.

Властивістю другого етапу еволюції фінансів була саме вузькість, аджефінансові системи складаються з однієї ланки – бюджетної – і кількістьфінансових відносин обмежувалася. Більшість цих відносин пов'язувалася ізформуванням і використанням бюджету.

З розподілом праці й виникненням товарного обміну з'явилася майнованерівність, виникли антагоністичні класи. Була потрібна сила, здатна захиститивласність, припинити відкриту ворожнечу між класами. Нею стала держава, щозмінила родову общину. З метою забезпечення матеріальної основифункціонування державного апарату необхідні гроші, які можна взяти зі сфериматеріального виробництва. Отже, з виникненням держави в суспільствіз'явилися об'єктивна потреба у формуванні системи перерозподільчихвідносин (розподіл уже розподіленого), котра з розвитком товарно-грошових відносин набуває грошової, а потім і фінансової форми.

Враховуючи той факт, що сфера фінансових відносин безпосередньозалежить від ступеня розвитку та значення товарно-грошових відносин усуспільстві, можна сформувати певні закономірності історичного розвиткуфінансових відносин у рабовласницькому та феодальному суспільствах:

– з усієї сукупності відносин, виражених фінансами, розвиток головнимчином одержали податки, збори, позики;

– фінанси стали органічно пов'язаними з доходами і витратами держави,зайняли підлегле місце щодо цих категорій;

– фінанси тісно пов'язані з правовою діяльністю держави,підпорядкованої інтересам панівного класу;

– фінанси почали виражати приватноправовий принцип діяльності держави;

– податки, збори, позики, а також грошові витрати держави мали вкрайневрегульований характер – вони, як правило, не контролювалисяпредставницькими органами влади;

– витрати мали, переважно, непродуктивний характер.

Розвиток грошових відносин разом із податями і трудовими повинностямивідіграв істотну роль у розпаді рабовласницького і феодального способіввиробництва.

Оскільки третій етап формування із розвитком державності й подальшимрозвитком товарно-грошових відносин, - виникла потреба у нових загальнодержавних фондах грошових коштів та відповідно нових групах грошовихвідносин, пов'язаних із формуванням і використанням цих фондів.

У період первинного накопичення капіталу фінанси набувають якіснонових закономірностей, порівняно з феодалізмом:

– це вже система грошових відносин, яку контролюють представницькіоргани влади;

– відбувається розподіл доходів і витрат держави й особистих доходів тавитрат монархів;

– відносини, пов’язані з формуванням доходів держави та їхвикористанням, стають вартісними відносинами;

– в умовах усунення держави від підприємницької діяльності всі їївитрати мають практично непродуктивний характер;

– вирішальними методами формуваннями доходів держави вважаютьсяподатки й позики;

– збільшується значення державного кредиту.

Для XX ст. характерні розвиток продуктивних сил, створеннямонополістичних об’єднань, розширення функцій капіталістичних держав(період розвинутого капіталізму).

Держава не тільки забезпечує обороноздатність країни, охорону приватноївласності на засоби виробництва, свободу підприємництва і правопорядок, алей бере участь у процесі виробництва, розподілу і використання суспільногопродукту. У цей період різко зростають державні витрати, значною міроюзумовлені витрати на мілітаризацію; історично збільшується частка йабсолютні суми витрат на соціальні цілі(освіта, охорона здоров’я, соціальнезабезпечення), помітно розвиваються витрати держави на економіку; з’явилисянові держави витрати, зокрема, на охорону навколишнього середовища,подолання економічної відсталості окремих регіонів, надання субсидій ікредитів країнам, що розвиваються, тощо.

Після другої світової війни значний розвиток одержали місцеві фінанси,позабюджетні спеціальні урядові фонди, фінанси державних підприємств.

Важливою сферою фінансових відносин виступають фінанси корпорацій,еволюційний розвиток яких призвів до того, що питання фінансовогоменеджменту набувають важливого значення.

Якщо в докапіталістичних формаціях кредит мав характер операційрозділу держави з лихварями, то в капіталістичних - банківський і комерційний.

Кредитні ресурси надаються позичальникам на певний термін на умовахповоротності та платності, фінансові - безкоштовно і без повернення.

Функціонування фінансів сприяє створенню і збільшенню обсягів кредитнихресурсів функціонування кредиту у свою чергу дає змогу формувати фінансовіресурси розпорядження суб’єктів господарювання і держави зокрема черезфінансовий ринок.

На сьогодні повсюди не залежно від політичного й економічного устроївдержави, фінанси перебувають на новій стадії розвитку(четвертому етапі). Це зумовлено розширенням структури фінансової системи, високим ступенем їхвпливом на економіку різноманітністю фінансових відносин. На цій стадіїфінанси є одним з найважливіших знарядь не прямого впливу на відносинисуспільного відтворення матеріальних благ, робочої сили та виробничихвідносин.

Фінансам у розвинутій формі властиві такі закономірності:

– є одним із найважливіших знарядь не прямої дії на відносинисуспільного відтворення: відтворення матеріальних благ робочої сили івиробничих відносин;

– більше частка національного доходу перерозподіляється черездержавний бюджет;

– збільшується частина державного бюджету , спрямована на соціальнийрозвиток держави;

– збільшується стимулювальна функція податків у сфері розвиткуматеріального виробництва.

2.3 Етапи становлення і розвитку фінансів України

Історичний огляд еволюції фінансів України доводить, що її фінансова система пройшла тривалий шлях становлення і розвитку, упродовж якогоформувались її структура, функції та засадничі положення.

Перші ознаки фінансових відносин з'явились в Україні за часів Київської Русі та Галицько-Волинського князівства (IX-XIII ст.). Основними потребамислов'янських політичних союзів були утримання князя, військові заходи,державне управління, судочинство, підтримка дипломатичних зв'язків та ін.

Задоволення цих потреб здійснювалося переважно за рахунок особистихповинностей і натуральних зборів. Князь жив переважно на доходи від власного
господарства, важливими складовими якого були мисливство, рибальство,торгівля, скотарство та землеробство і до якого належала ціла системаповинностей навколишнього населення (ставити княжий двір, годувати княжихконей, косити княжі луки, обробляти княжі поля тощо).

Головним джерелом доходів князівської скарбниці були примусові побори,найдавнішою формою яких була данина — військова контрибуція, що сплачувалася підкореними племенами. Згодом вона набула значення родового поняття, до складу якого входили всі обов'язкові платежі населення на користь князя. Ними були натуральні збори, які князь збирав (полюддя) або якідоставлялися йому самим населенням (повози). До них додавалися добровільні
дарунки населення – дари, поклони, почесть. Невдовзі ці збори набувають,повністю або частково, грошової форми. Поряд з цим, князівська скарбницяпоповнювалась за рахунок надходжень від торгівлі (одна із найбільш надійних і
безперебійних статей князівських доходів), доходів від органів судочинства,доходів від надання позик тощо.Важливу роль у слов'янському державному житті відіграла татарськаданина, яка спочатку виникла як наслідок підкорення переможцю, а згодомпривчила населення до сплати прямого податку та призвела до виникненняпоняття тягла, як податного обов'язку населення. З часом збір татарськоїданини перейшов у руки московського князя.

Нічого не змінилось і післязнищення татарського ярма: населення продовжувало платити данину, алетепер, надійшовши до великокнязівської казни, вона там і залишалась.

Отже, Київська Русь мала доволі розгалужену систему поповненнядержавної казни, яка відображала існуючий соціально-економічний уклад.

Однак фіскальні операції здійснювались хаотично, непланово та безвідображення результатів, що врешті-решт призвело до зменшення доходівкняжої казни, а згодом до занепаду держави.

Без розвиненої економіки і міцного державного управління Київська Русьта Галицько-Волинське князівство стали підвладні сильнішим державам – Польщі та Литві. Період Польсько-Литовської доби (ХІУ-ХУІ ст.)характеризувався поступовим втрачанням атрибутів української державності(мови, традицій, державної символіки) та національних особливостейзаконодавчої, судової і податкової систем. Упродовж другої половиниXVI-XVII ст. фінансово-податкова система України зазнала істотних змін. У Литовському князівстві основним податком вважалась сербщина, у Польськомукоролівстві — десятина на користь церкви та стація (натуральна повинність наутримання війська). Отже, разом із втратою державності у середині XIV ст.фінансову систему України та її складові визначали та регламентували іноземнікраїни (Польща, Литва, Угорщина, Молдавія).

Відновлення державності та фінансового устрою України відбулося під часКозацької доби (ХУ-ХУ1ІІ ст.). Запорізька Січ мала чіткий адміністративнийустрій, завершену систему надходжень та витрат коштів.

У 1563 р., за часів гетьманування Б. Хмельницького, було організованодержавну скарбницю, вперше запроваджено податкову систему. Основнимиджерелами доходів Запорізької Січі були військова здобич, кошові регалії ідомени, королівські та царські субсидії, мито, торговельний, подимний,мостовий та інші збори, орендна плата тощо.

Основне податкове навантаження було покладено на нижчі верствинаселення, тоді як доходи української шляхти, козацької старшини таправославного духівництва не оподатковувались. Організатором тауправителем казни був гетьман, хоча фактично вона перебувала у віданніпідскарбія. Полковники і сотники керували місцевими фінансами відповіднихадміністративно-територіальних одиниць і військових підрозділів.

Поряд із чітким розмежуванням доходів скарб Січі мав статтівитра , зокрема, утримання та спорядження Запорізького війська; поточнеутримання кошового господарства; видача кредитів; виплати членам війська тадопомога козакам; утримання церковних установ; видатки на користь Російськоїімперії; задоволення претензій від інших держав; резервні кошти тощо.

Із посиленням впливу царської Росії в Україні її фінансове становищещоразу погіршувалось. Так, існувала заборона експорту української продукції вЄвропу, на українське населення накладався тягар утримання російськоговійська, з обігу до російської скарбниці вилучались золоті монети.

Царатвимагав надавати йому правдиву інформацію щодо доходів та витратукраїнської скарбниці.

За царювання Петра І скарбницю в Україні було ліквідовано, почавсяцілеспрямований відтік фінансових ресурсів у Росію. Відстояти фінансову незалежність України намагався гетьман К. Розумовський,однак його спроба була невдалою, і разом із ліквідацією у 1764 р. інститутугетьманства фінансову систему України було об'єднано з фінансовою системоюРосійської імперії.

Наприкінці XVIII ст. українські землі знову були поділені та протягоммайже двох століть перебували у складі Російської, Австрійської та Австро-Угорської імперій. Панування інших імперій негативно позначилось наекономічній, культурній та інших сферах суспільного життя України,гальмувало розвиток її фінансової системи.

В умовах промислового розвитку кінця XIX – початку XX ст. значновдосконалилась кредитно-банківська система України, з'явилось багатофінансово-кредитних установ, таких як Торговельно-Промисловий банк,страхове агентство «Дністер», Міщанський союз кредитовий і касивзаємодопомоги. Основи власної фінансової системи формувалися в Україніодночасно зі спробами створити свою незалежну державу.

Особливе значення в історії вітчизняних фінансів мав період (917-920 рр.),коли під впливом революційних подій було зроблено декілька спроб відродитиукраїнську державність та її основні інститути. Вищим виконавчим органомУкраїнської Центральної Ради став Генеральний секретаріат, який післяпроголошення Української Народної Республіки став першим українським урядомXX ст. З червня 1917 р. у складі Секретаріату діяло Генеральне секретарствофінансових справ.

У грудні 1917 р. у Харкові було створено радянський уряд і вйого складі – Народне секретарство фінансів, яке в 1919 р. було перейменовано вНаркомат фінансів, а в 1946 р. – у Міністерство фінансів УРСР.

В Українській державі в уряді гетьмана П. Скоропадського і в УкраїнськійНародній Республіці в уряді Директорії С. Петлюри фінансову політикупроводило Міністерство фінансів України. Уряд Центральної Ради 1 березня1918 р. запровадив власну грошову одиницю – гривню та ухвалив закон пронадходження податків і прибутків, зібраних на території Української НародноїРеспубліки, в державну скарбницю. За часів правління гетьмана

П. Скоропадського було складено, але не виконано з об'єктивних причинперший бюджет української держави.

Із входженням України до складу Союзу Радянських СоціалістичнихРеспублік кардинально змінюється її фінансово-економічне становище. В усіхсоюзних республіках фінансово-економічна політика здійснювалась однаковоі полягала в націоналізації банків, залізниць, підприємств, запровадженніконтрибуції для заможних верств населення. Усі фінансові органи нашої країнибули безпосередньо підпорядковані РСФРР, яка проводила фінансово-кредитнуполітику за посередництва Народного

комісаріату фінансів РСФРР через свогоуповноваженого в Україні, а з 1923 р. – через Народний комісаріат фінансівУРСР.

У перші роки радянської влади в Україні завдяки фінансово-кредитнійсистемі надавалась допомога націоналізованим підприємствам, якіфінансувалися безпосередньо з державної скарбниці. Фінансуванняздійснювалось через Народний банк, який було створено після націоналізаціїрадянською владою банківських установ.

Із запровадженням у 1922 р. нової економічної політики (НЕП) змінились іпріоритети фінансово-економічної політики держави, зокрема, основними їїнапрямами були: запровадження стійкої грошової одиниці, дозвіл на приватнуторгівлю, денаціоналізація малих і середніх підприємств, зменшення тискудержави на фінансово-економічний сектор, введення єдиної податковоїсистеми, створення ощадних кас та Ощадного банку. Внаслідок проведеннятаких заходів господарські взаємозв'язки пожвавішали, з'явилися перші ознакивідродження фінансових відносин. Однак, незважаючи на певні переваги НЕПу(зростання промислового виробництва, розвиток торгівлі, зняття суспільногонапруження), були й значні недоліки (відсутність зовнішньої торгівлі, харчовакриза та ін.), що і призвело до ліквідації НЕПу та встановлення командно-адміністративної системи управління.

Загалом перебування України у складі Радянського Союзу дало їй змогунаростити економічний, промисловий, сільськогосподарський, військовийпотенціал, але водночас була знищена державна самостійність нашої країни.

Фінансова система України як адміністративно-територіальної складової СРСРіснувала символічно, оскільки параметри цієї політики затверджував урядСРСР. У зв'язку з цим розвиток фінансової та кредитно-грошової системвідбувався за законами адміністративно-командної економіки.

Новий етап у формуванні національної фінансової системи Українирозпочався із проголошенням Верховною Радою незалежності України 24.08.1991 р. За роки незалежності в Україні сформувалися стійкітенденції до формування ефективних ринкових відносин, створення незалежноїфінансової системи та проведення ефективної фінансової політики, досягненнямакроекономічної стабільності та ефективності розподілу фінансових ресурсів.

Аналіз становлення та розвитку сучасної фінансової системи України засвідчує,що вона досягла етапу еволюції, який характеризується наявністю великоїкількості складових фінансової системи, високим ступенем їх впливу наекономіку та різноманітністю фінансових відносин.

Таким чином, фінансова система України пройшла тривалий шляхрозвитку, який характеризувався національними особливостями і впливомправа та звичаїв інших держав. Кожному етапу розвитку державності Українивідповідав властивий йому фінансовий устрій, якому притаманні певніособливості, що історично склалися і визначали характер функціонуванняфінансової системи того періоду. Досвід і ділові якості

українськогоуряду стали основою формування національної фінансової системи, що нинiуспішно інтегрується у світовий фінансовий простір.

Контрольні питання

1. На якій стадії суспільного відтворення виникають фінанси?
2. Які грошові відносини виражають фінанси?
3. Як фінанси взаємодіють з іншими економічними категоріями?
4. З чим пов’язане виникнення фінансів?
5. Що було первинною формою фінансів?
6. Що таке доменіальний устрій?
7. Коли офіційно почав використовуватися термін «бюджет»?
8. Як розвивались позабюджетні фонди?
9. З чим пов’язані становлення і розвиток державного кредиту?
10. Назвіть чинники, що впливають на фінанси та їх розвиток в Україні.

Тестові завдання для самоконтролю

1. Фінансова система – це єдина система, тому що:
   а) базується на єдиному джерелі ресурсів усіх ланок;
   б) джерелом централізованих грошових фондів є національний доход;
   в) її функція – забезпечення певних темпів розвитку всіх галузей промисловості;
   г) фінансова система складається тільки з однієї ланки.

2. Фінансова система –це:
   а) сукупність фінансових методів і форм, інструментів і важелів впливу на соціально-економічний розвиток суспільства;
   б) сукупність відносно відокремлених форм фінансових відносин;
   в) грошово-кредитний механізм.
   г) ефективна система управління фінансами

3. За внутрішньою будовою фінансова система –це:
   а) сукупність фінансових органів та інститутів;
   б) сукупність відносно відокремлених взаємопов'язаних фінансових відносин, які відображають специфічні форми та методи розподілу і перерозподілу ВВП;
   в) конкретні види фінансових ресурсів, які перебувають у розпорядженні підприємств;
   г) система замкнутих перерозподільних відносин.

4. Організаційною структурою фінансової системи є:

а) сукупність фінансових органів та інститутів, які керують грошовими потоками;
б) сукупність грошових фондів, що знаходяться у розпорядженні суб'єктів господарювання;
в) сукупність фінансово-кредитних установ;
г) апарат управління фінансовою діяльністю підприємства.

5. Принципами побудови фінансової системи є:
а) єдність і функціональне призначення;
б) єдність і централізм;
в) комерційний розрахунок і функціональне призначення;
г) централізм і функціональне призначення.

6. Державні фінанси найповніше характеризуються як:
а) складова частина фінансової системи, її центральна підсистема, через яку здійснюється вплив держави на економічний і соціальний розвиток;
б) система грошових фондів, що перебувають у розпорядженні держави, призначених для забезпечення властивих їй функцій;
в) система грошових фондів, що забезпечують процес виробництва та відтворення у рамках конкретного суб'єкта господарювання;
г) грошові фонди, що формуються з доходів громадян.

7. Які з грошових відносин становлять суть фінансів підприємства:
а) грошові відносини з приводу мобілізації державою тимчасово вільних коштів підприємств і населення для фінансування державних видатків;
б) грошові відносини з приводу розподілу валового внутрішнього продукту і створення грошових фондів для держави;
в) грошові відносини, які виражають формування, розподіл і використання грошових доходів і фондів суб'єктів господарювання у відтворювальному процесі;
г) грошові відносини між суб'єктами господарювання і банківською системою.

8. У фінансовій системі виділяють такі сфери фінансових відносин:
а) державні фінанси і фінансовий ринок;
б) фінанси суб'єктів господарювання і державні фінанси;
в) міжнародні фінанси, державні фінанси, фінанси суб'єктів господарювання, фінансовий ринок;
г) макро- і мікроекономіка.

9. Сферу державних фінансів поділяють на такі ланки:
а) бюджет держави і фінанси державного сектору економіки;

б) бюджет держави, державний кредит, страхування;
в) бюджет держави, державний кредит, загальнодержавні цільові фонди, фінанси державного сектору;
г) бюджет держави, фонди цільового призначення, страхування.

10. Державний кредит як ланка фінансової системи характеризує:
а) фінансові відносини у сфері централізованих державних фінансів;
б) централізація фінансових ресурсів для вирішення конкретних завдань і проблем;
в) відносини, за яких держава є позичальником, а кредиторами – будь-які юридичні та фізичні особи, у т. ч. й інших країн;
г) надбудову, через яку координується діяльність цієї фінансової системи.

Практичні завдання

Тема: генезис і еволюція фінансів

Мета та основні завдання практичних задач: опанування отриманих знаньщодо показників, їх економічних характеристик та вміння застосовувати ці знання на практиці

Завдання 1.

Пов'язати показники з їх економічним змістом і відобразити в таблиці.

Таблиця 2.1– Показники та їх економічний зміст

Фінанси –	це покриття затрат за рахунок фінансових ресурсів, акумульованих суб'єктами господарювання і державою.
Безперервне відстеження фінансової діяльності –	це метод документального контролю за фінансово- господарською діяльністю підприємства, установи, організації, дотриманням законодавства з фінансових питань, достовірністю обліку і звітності, спосіб документального викриття нестач, розтрат, привласнень та крадіжок коштів і матеріальних цінностей, попередження фінансових зловживань.
Фінансове забезпечення відтворювального процесу –	сукупність грошових відносин, пов'язаних з формуванням, мобілізацією і розміщенням фінансових ресурсів та з обміном, розподілом і перерозподілом вартості створеного на основі їх використання валового внутрішнього продукту, а за певних умов і національного багатства.
Ревізія –	передбачає такі форми проведення безперервного контролю, як фінансовий моніторинг та інші форми безперервного нагляду.

ТЕМА 3.Фінансове право та фінансова політика

Мета: вивченняпоняття, предмета, методу та джерел фінансового права; розглянути питання щодо фінансово-правових норм та відносин та визначити сутність, види і значення фінансової політики.

План

3.1 Поняття, предмет, метод та джерела фінансового права
3.2 Фінансово-правові норми та фінансово-правові відносини
3.3 Фінансове право та наука фінансового права
3.4 Фінансова політика, її сутність, види і значення

Ключові терміни:*фінансова політика, принципи фінансової політики, господарський механізм, фінансовий механізм, фінансова стратегія, фінансова тактика, податкова політика, бюджетна політика, грошово–кредитна політика.*

3.1 Фінансова система держави, як предмет фінансового права

Ефективність управління фінансами, реалізація фінансової політики у державі залежить насамперед від оптимальної побудови та дієздатності фінансової системи.

Термін «система» (з грец. – «поєднання») трактується як сукупністьвизначених елементів, між якими є закономірний зв'язок чи взаємодія.

Фінансова система визначається як сукупність окремих сфер і ланокфінансових відносин, що мають особливості у створенні та використанніфондів фінансових ресурсів, а також фінансових органів й інститутів, якіздійснюють управління грошовими потоками.

Тому фінансова система розглядається з двох сторін:

– за внутрішньою будовою;

– за організаційною структурою.

За внутрішньою будовою фінансова система являє собою сукупністьвідносно відособлених взаємозв'язаних сфер і ланок фінансових відносин, які
відображають специфічні форми й методи розподілу і перерозподілу валового внутрішнього продукту.

Сфера характеризує узагальнену за певною ознакою сукупність фінансовихвідносин. В основу виділення сфер покладено рівень економічної системи:

– рівень мікроекономіки - фінанси суб'єктів господарювання;

– рівень макроекономіки - державні фінанси;

– рівень світового господарства - міжнародні фінанси;

– забезпечуюча сфера - фінансовий ринок.

Ланка фінансової системи є відособленою частиною фінансових відносин,її відокремлення проводиться за ознакою наявності або відособленого фондуфінансових ресурсів, або специфічних форм і методів фінансових відносин.

В основі побудови фінансової системи України лежать такі принципи:

– принцип розподілу фінансових ресурсів на централізовані ідецентралізовані;

– принцип самостійності (кожна ланка фінансової системи є самостійноюі відмінною від іншої);

– принцип єдності (ланки фінансової системи тісно зв'язані між собою задопомогою системи фінансових відносин у зв'язку з розподілом іперерозподілом фінансових ресурсів):

– принцип функціонального призначення ланок фінансової системи;адміністративно-територіальний принцип.

Базовою ланкою фінансової системи є *фінанси підприємницьких структур*,до якої належать фінанси як виробничої, так і невиробничої сфер. Вониобслуговують створення валового внутрішнього продукту - основного джерелафінансових ресурсів.

Державні фінанси охоплюють: державний та місцеві бюджети; державніфонди цільового призначення; державний кредит; фінанси підприємств іорганізацій державної форми власності. У сфері державних фінансів грошовіпотоки відображають відносини перерозподілу ВВП. Переважно це зовнішнівідносини. Провідне місце у державних фінансах належить бюджетам різнихрівнів, які об'єднуються в Україні у зведеному бюджеті держави.

Державні фонди цільового призначення концентрують у своємурозпорядженні майже чверть усіх фінансових ресурсів держави. До нихналежать: Пенсійний фонд та інші соціальні фонди (рис. 3.1).

Така ланка фінансової системи, як державний кредит, покликанамобілізувати фінансові ресурси для фінансування витрат з бюджету, що невідшкодовуються його доходами. Кошти державного кредиту, як правило,спрямовуються на покриття бюджетного дефіциту. Через державний кредитдержава має змогу впливати на інфляційні процеси в бік їх зменшення.

Фінансовий ринок як сфера фінансової системи включає ринок грошей,кредитних ресурсів, цінних паперів і фінансових послуг.Ринок грошей, або валютний ринок, – це створення фондів фінансовихресурсів для здійснення зовнішньоторговельних операцій.

Ринок кредитних ресурсів є формою залучення тимчасово вільних коштівна інвестиційні та інші потреби. Регулюється ринок кредитних ресурсів задопомогою облікової ставки Національного банку України. Ринок ціннихпаперів – це мобілізація коштів на потреби господарської діяльності черезвипуск і реалізацію цінних паперів, які є гарантом повернення вкладенихкоштів і одержання доходу. Операції з реалізації цінних паперів

здійснюютьсяна фондовому ринку. Ринок фінансових послуг в Україні тільки формується.

Рисунок 3.1 – Сфери та ланки фінансової системи

У сфері страхування формуються фонди фінансових ресурсів, основнепризначення яких – покрити втрати економіки та окремих громадян, що виниклиз непередбачених причин. Страхові фонди перебувають у розпорядженністрахових компаній і можуть бути використані також як інвестиційний такредитний ресурси в економіці до настання страхового випадку.

Сфера міжнародних фінансів відображає перерозподільні відносини насвітовому рівні. Міжнародні фінансові відносини характеризують грошовіпотоки між суб'єктами різних країн: між урядами, між підприємствами,громадянами й урядами. Міжнародні фінансові організації вступають увзаємовідносини з урядами окремих країн з метою формування бюджету чиінших фондів цих організацій. Отримані кошти використовуються нафінансування централізованих заходів, проектів і програм, на фінансовудопомогу окремим країнам, на утримання апарату цих організацій.

За організаційною структурою фінансова система являє собоюсукупність фінансових органів і інститутів які здійснюють управліннягрошовими потоками. Управління фінансовими потоками забезпечуєтьсяфінансовим апаратом. Фінансовий апарат – це сукупність фінансових установ,на які покладено управління фінансовою системою держави.

<u>До організаційного складу фінансової системи України відносяться:</u>

– *органи управління*: Міністерство фінансів, Державна фіскальна служба,Державна фінансова інспекція, Державне казначейство, Рахункова

палата,Державна комісія з цінних паперів і фондового ринку, Аудиторська палата,Пенсійний фонд, Фонди соціального страхування та ін.;

– *фінансові інститути:* Національний банк України, комерційні банки,небанківські кредитні установи, страхові компанії, фондові біржі,міжбанківська валютна біржа, фінансові посередники на ринку цінних паперів.

Ефективне функціонування кожної зі складових фінансової системиможливе за умов чіткого законодавчого врегулювання їх взаємодії.

3.2 Поняття, предмет, метод та джерела фінансового права

Предметом фінансового права є суспільні відносини, що виникають у процесі мобілізації коштів у публічні централізовані і децентралізовані фонди держави і органів місцевого самоврядування та інші фонди, що визначаються державою публічними, їх розподілу і використання, а також у ході контролю за рухом цих коштів, їх ефективним і цільовим використанням, а також із емісією та обігом грошових знаків. Під впливом фінансово-правових норм знаходяться і фінансові відносини господарюючих суб'єктів (комерційних та некомерційних підприємств), відносини, які виникають на ринку фінансових послуг, при формуванні і подальшому використанні недержавних пенсійних фондів, приватних господарств.

Фінансове право закріплює загальні принципи і форми фінансової діяльності держави й органів місцевого самоврядування, методи мобілізації і розподілу коштів через публічні централізовані і децентралізовані фонди, одержання їх учасниками фінансових правовідносин. Права і обов'язки цих учасників також визначають норми фінансового права. Відносини, що регулюються фінансово-правовими нормами, завжди мають грошовий характер. Однак не всі грошові відносини, в яких однією стороною виступають органи держави, місцевого самоврядування або інші уповноважені державою органи, наділені владними повноваженнями, є фінансово-правовими.

Відносини, що складають предмет фінансового права, класифікуються за різними ознаками:

• залежно від функцій фінансової діяльності – при мобілізації, розподілі й використанні централізованих і децентралізованих фондів коштів та здійсненні контролю за їх витрачанням, у зв'язку із грошовою емісією;

• залежно від поділу на фінансово-правові інститути – при формуванні й використанні бюджетних і централізованих цільових позабюджетних фондів; з приводу фінансів державних і муніципальних підприємств; з приводу обов'язкових платежів (податків, зборів, мита, неподаткових доходів); з приводу державного і муніципального кредиту; державного боргу; кошторисно-бюджетного фінансування; державного страхування; грошового обігу; фінансового контролю.

• залежно від суб'єктного складу фінансові відносини поділяються на дві групи: перша – коли, з одного боку, висту-пають наділені владними

повноваженнями державні або муніципальні органи, які виражають публічний фінансовий інтерес, а з другого – юриди-чні або фізичні особи; друга група – коли, з одного боку, беруть участь орга-ни держави, а з другого – муніципальні органи (наприклад, у міжбюджетних відносинах), коли обидві сторони представляють публічний фінансовий інтерес: одна – загальнодержавний, друга – територіальний.

Фінансове право як галузь публічного права, в першу чергу, захищає спільні інтереси держави і громадян, адже держава не може функціонувати без фінансового забезпечення, а в безперебійному, ефективному функціонуванні органів державної влади, що ділиться на законодавчу, виконавчу і судову гілки, зацікавлений кожний громадянин. Отже, фінансове право – це сукупність правових норм, що регулюють відносини в галузі формування, розподілу і використання публічних централізованих і децентралізованих фондів коштів, та інших фондів, необхідних для безперебійного функціонування органів держави, органів місцевого самоврядування та органів, діяльність яких держава визнає необхідною. Специфіка фінансового права дозволяє відмежувати його від інших галузей системи права України і віднайти нерозривний зв'язок не тільки з провідними галузями права – конституційним, адміністративним, цивільним, але й з усіма іншими. Най-більш тісно фінансове право пов'язане з конституційним та адміністративн-им, які охоплюють діяльність держави в цілому.

3.3 Фінансове право та наука фінансового права

Поряд з іншими аспектами дослідження фінансове право можна розглядати і як галузь юридичної науки. Наука фінансового права являє собою сукупність теоретичних понять, тлумачень і уявлень про чинне фінансове право, його предмет і метод, правові підгалузі та інститути, що входять до його складу. Предметом фінансового права як науки є його гносеологія, а також осмислення й дослідження проблем та перспектив удосконалення цієї галузі.

Фінансове право як галузь права матеріалізується у фінансовоправових нормах, принципах, методах; наука фінансового права матеріалізується в узагальненнях, оцінках, висновках, концепціях, нових поняттях і категоріях; у теоріях і доктринах, що відображаються у статтях, монографіях, навчальних посібниках та підручниках з фінансового права. Як і будь-яка інша наука, наука фінансового права має властиві тільки їй предмет дослідження і понятійно-категорійний апарат, власний зміст. З іншого боку, вона є частиною юридичної науки в цілому.

Предметом науки фінансового права виступає вся сукупність знань про фінансове право та фінансову діяльність держави, хоч такі знання є різнорідними. Як одна з юридичних наук, наука фінансового права вивчає історію фінансового законодавства, розробляє наукові рекомендації Щодо його вдосконалення.

Завданнями науки фінансового права є також вивчення фінансового законодавства інших держав, здійснення порівняльного аналізу й використання позитивного досвіду для вдосконалення практики оновлення фінансово-правових актів, тим паче, що нині на порядку денному у сфері фінансової діяльності держави залишається реформування податкового законодавства та законодавства про відносини у сфері державного кредиту.

Фінансовому праву як науці притаманний ряд особливостей. Це суспільна наука, відповідно вона підпадає під різноманітні деформації та політичний тиск, особливо у сфері дослідження практичного досвіду правозастосовної діяльності органів управління у сфері фінансів.

Наука фінансового права як юридична наука досліджує цілий ряд фінансових явищ і понять, що за своєю природою є предметом дослідження економіки та фінансів. Отже, понятійно-категорійний апарат фінансової науки та науки фінансового права значною мірою тотожні. На цю особливість не раз звертали увагу видатні учені-фінансисти: В. А. Лебедєв, Ю. А. Ровінський, Л. К. Воронова, О. Н. Горбунова, А. І. Худяков, П. С. Пацурківський. Наука фінансового права вивчає фінансово-правові явища, які за своєю юридичною природою є публічно-правовими і мають місце лише у сфері державних фінансів. Сфера приватних фінансів – це предмет дослідження цивільного права, там застосовується диспозитивний метод правового регулювання.

3.4 Фінансова політика, її сутність, види і значення

Фінансова політика– комплекс дій і заходів, що здійснюються державою в межах наданих їй функцій та повноважень у сфері фінансової діяльності суб’єктів господарювання та фінансових інституцій, громадян і безпосередньо держави з метою вирішення певних завдань і досягнення поставлених цілей. Фінансова політика відображає суб’єктивну сторону функціонування фінансів. Самі по собі фінанси і фінансова система є об’єктивними явищами. Вони існують незалежно від волі окремих суб’єктів фінансових відносин і загалом відбивають об’єктивні закономірності розвитку. Але механізм функціонування фінансів, організація фінансових відносин і рух грошових потоків, хоча і підпорядковані цим об’єктивним закономірностям, не спрацьовують самі по собі. Їх організовують конкретні суб’єкти, які керуються багатьма чинниками політичного, економічного і гуманітарного характеру, поєднуючи при цьому як загальносуспільні, так і власні інтереси. Тому фінансова політика завжди є переплетінням широкої гами різноманітних інтересів окремих політичних партій і владних структур, центральних і місцевих органів влади та управління, різних верств населення тощо.

Суб’єктом вироблення фінансової політики є держава в особі вищих органів влади та управління і основних фінансових органів – Міністерства фінансів та центрального банку, а суб’єктами реалізації – фінансові органи та інституції. При цьому формування фінансової політики включає концептуальне визначення засад і напрямів цієї політики з позицій вирішення поставлених

завдань соціально-економічного розвитку (вищі органи влади та управління) і розроблення конкретних заходів щодо реалізації поставлених завдань (Міністерство фінансів та центральний банк).

Складові фінансової політики. Фінансова політика розглядається у широкому і вузькому розумінні. У широкому розумінні вона відображає усі сторони функціо-нування фінансів і охоплює монетарну (грошовокредитну) та фіскальну політики. Монетарна політика являє собою комплекс дій та заходів у сфері грошового ринку. Її механізм засновується на пропозиції грошей та їх вартості як фінансових ресурсів.

Фіскальна політика характеризує дії держави щодо централізації частини виробленого ВВП та її суспільного використання. Вона здійснюється шляхом упровадження різноманітних методів мобілізації державних доходів та розподілу цих коштів за окремими напрямами державних видатків. Саме фіскальна політика становить основу фінансової політики у її вузькому розумінні. Водночас ця політика ширша, оскільки включає також політику у сферах фондового і страхового ринків та міжнародних фінансів. Фіскальну політику дещо умовно можна поділити за двома напрямами – на податкову і бюджетну.

Податкова політика харак-теризує діяльність держави у сфері оподаткування – установлення видів та співвідношення податків, визначення платників та підходів до них (уніфікований чи диференційований), установлення ставок оподаткування, надання податкових пільг тощо. Вона відображає як потреби держави укоштах, так і вплив податків на діяльність підприємств і громадян.

Бюджетна політика являє собою діяльність щодо формування бюджету держави, його збалансування, розподіл бюджетних коштів тощо. Залежно від структури бюджетних видатків ця політика може мати соціальне, економічне чи військове спрямування. Крім того, бюджетна політика визначає засади бюджетного устрою країни і побудови її бюджетної системи, а також організацію міжбюджетних відносин. Фінансова політика у сферах фон-дового та страхового ринків характеризується діями держави щодо їх розвитку і регулювання, створення відповідних гарантій клієнтам страхових компаній та інституційних інвесторів. Оскільки вказані фінансові інституції є самостійними комерційними структурами, держава може впливати на них, як і на інших суб’єктів підприємницької діяльності, тільки засобами регуля-торної політики. Фінансова політика, що не має стратегічних орієнтирів, а полягає лише у вирішенні тактичних завдань, має обмежений характер і, як правило, малоефективна.

Фінансова стратегія – це політика, що розрахована на довготермінову перспективу і вирішення глобальних завдань соціально-економічного розвитку. Спрямованість фінансової стратегії визначається конкретними завданнями розвитку суспільства на певному історичному етапі розвитку. В умовах економічної кризи головним завданням є фінансове забезпечення макроекономічної стабілізації, в умовах економічного розвитку – досягнення

оптимальних темпів зростання ВВП. Водночас за будь-яких умов основою фінансової стратегії є надійне забезпечення потреб економіки фінансовими ресурсами і створення достатніх стимулів для ефективної діяльності суб'єктів господарювання.

Фінансова стратегія зорієнтована на певну модель фінансових відносин у суспільстві. *Фінансова тактика* являє собою поточну політику, спрямовану на вирішення конкретних завдань відповідного періоду, що випливають із розробленої фінансової стратегії. Вона здійснюється через переорієнтацію фінансових ресурсів та змін в організації фінансової діяльності. Фінансова тактика більш мобільна, оскільки полягає у вчасному реагуванні на економічні проблеми і диспропорції. Її головне завдання – досягнення стратегічних цілей розвитку. Залежно від ступеня законодавчого чи адміністративного регламентування фінансових відносин, який характеризується тією часткою доходу, що розподіляється і споживається відповідно до чинних законів чи адміністративних рішень, розрізняють три типи фінансової політики:

– жорстка регламентація;
– помірна регламентація;
– політика мінімальних обмежень.

Жорстка регламентація полягає у тому, що переважна частина фінансових відносин регулюється державою.

Права підприємств і громадян у здійсненні фінансових операцій визначаються не стільки їх інтересами, скільки правилами, установленими законами чи адміністративними рішеннями. Така політика проводиться в умовах або адміністративної економіки і відповідної їй фінансової моделі, або в умовах обмеженості фінансових ресурсів. Подібна фінансова політика малоефективна, оскільки підриває стимули до продуктивної діяльності, адже фінансовим продуктом діяльності – доходом – більше розпоряджається держава, ніж його власники – юридичні і фізичні особи. Така політика, як правило, передбачає досить високий рівень бюджетної централізації ВВП. ізації ВВП.

Помірна регламентація здійснюється у законодавчій формі та охоплює обмежену частину фінансових відносин – взаємовідносини з державою, окремі еле-менти взаємовідносин на кредитному, фондовому, валютному та страховому ринках. Помірна регламентація має врівноважити інтереси держави і суспільства загалом та інтереси окремих юридичних і фізичних осіб. Вона забезпечує юридичним і фізичним особам достатні стимули для продуктивної діяльності і водночас дає змогу державі впливати на соціально-економічний розвиток суспільства. Політика мінімальних обмежень спрямована на формування максимальної заінтересованості суб'єктів підприємницької діяльності та громадян в ефективному господарюванні. У даному разі в основному регламентуються тільки взаємовідносини з державою, які до того ж зводяться до мінімуму. Переважна частина фінансових відносин за таких умов регламентується на договірних засадах між окремими суб'єктами. Основою фінансової політики держави є вибір фінансової моделі суспільства. Залежно

від завдань, на розв'язання яких спрямована фінансова політика, вона поділяється на такі види: політика стабілізації; політика економічного зростання; політика стримування ділової активності.

Контрольні питання

1.Предмет, метод і система фінансового права.
2. Місце фінансового права у системі права України.
3. Джерела фінансового законодавства.
4. Поняття, структура фінансово-правових норм.
5. Класифікація фінансового-правових норм.
6. Поняття, структура фінансово-правових відносин.
7. Особливості фінансових правовідносин.
8. Фінансова політика держави.

Тестові завдання для самоконтролю

1. Фінансова політика характеризується як:
   а) державна політика у сфері розподільних і перерозподільних відносин;
   б) частина економічної політики держави, яка спрямована на досягнення максимального соціально–економічного рівня розвитку суспільства;
   в) сукупність заходів щодо забезпечення відповідними фінансовими ресурсами реалізації державних програм;
   г) сукупність фінансових заходів, які здійснює держава через фінансову систему.

2. За характером заходів і часом їх здійснення фінансову політику поділяють на:
   а) фінансову тактику і фінансову стратегію;
   б) фінансову стратегію і бюджетне регулювання;
   в) оперативну фінансову політику і фінансову тактику;
   г) фінансову стратегію і податкову політику.

3. Яке визначення найкраще характеризує зміст фінансової політики держави:
   а) розробка основних напрямів формування і використання фінансів, виходячи із необхідності вирішення економічних і соціальних завдань суспільства;
   б) розробка основних напрямів економічного і соціального розвитку

суспільства (держави);

в) розробка заходів щодо регулювання грошового обігу і операцій на відкритому ринку цінних паперів;
г) розробка заходів щодо охорони довкілля.

4. Фінансова стратегія держави –це:

а) сформована система довготермінових цілей фінансової діяльності й найефективніших шляхів їх досягнення, які визначаються фінансовою ідеологією;
б) напрями, форми і методи використання фінансових ресурсів;
в) система принципів і методів розробки та реалізації управлінських рішень, пов'язаних з рухом фінансових ресурсів;
г) 4) процес визначення оптимальної структури капіталу.

5. Управління фінансами включає дві основні складові:

а) фінансове забезпечення і фінансове регулювання;
б) органи управління та форми і методи управлінської діяльності;
в) нормативне і правове забезпечення;
г) фінансовий і кредитний механізми.

Практичні завдання

Тема: фінансове право та фінансова політика

Мета та основні завдання практичних задач:опанування практичних навичок щодо визначення чистого фінансового результату діяльності підприємства, дохідувідреалізаціїпродукції,валовогоприбутку(збитку),фінансовогорезультату відопераційноїтазвичайноїдіяльностіпідприємства, проведітьоцінкифінансовогостанусуб'єктагосподарювання, визначенняпоказниківфінансовоїстійкості підприємства, розрахуекусумидивідендів,якуодержаливласникипростихіпривілейованихакцій, сумистраховоговідшкодування

Завдання1.

Визначте чистий фінансовий результат діяльності підприємства затакимиданими:дохідвідреалізаціїпродукції–90тис.грн.,собівартість реалізованої продукції – 40 тис. грн., адміністративні витрати – 8 тис. грн., витратина збут – 11 тис. грн., інші операційні витрати – 3 тис. грн., фінансові витрати – 10тис.грн.

Завдання2.

Визначтедохідвідреалізаціїпродукції,валовийприбуток(збиток),фінансовірезультативідопераційноїтазвичайноїдіяльностіпідприємствазатакимиданими:чи

стийприбуток–6877тис.грн.;іншівирахування із доходу - 7 тис. грн.; собівартість реалізованої продукції – 5 457 тис.грн.; адміністративні витрати – 1 426 тис. грн.; витрати на збут – 1 340 тис. грн.;витрати на оплату праці -3 168 тис. грн.; інші операційні витрати – 9 580 тис. грн.;інші операційні доходи – 16364 тис. грн.; інші фінансові доходи – 128тис. грн.;інші доходи – 302 тис. грн.; фінансові витрати – 29 тис. грн.; інші витрати – 652 тис.грн.

Завдання3.

Проведітьоцінкуфінансовогостанусуб'єктагосподарювання.

*Методичнірекомендації:*підфінансовимстаномпідприємстварозуміютьсистемупоказників,якіхарактеризуютьвиробничо-господарськудіяльністьпідприємства і відображають наявність, розміщення й ефективність використанняфінансовихресурсів.

Розрізняють такі групи показників, за якими проводиться аналіз фінансовогостанупідприємства(табл.4.1).

Таблиця4.1–Алгоритмрозрахункуфінансовихпоказників

Показник	Формула розрахунку	Нормативне значення
1	2	3
Аналіз майнового стану підприємства		
Коефіцієнт зносу основних засобів	Знос основних засобів. Первісна вартість основних засобів	Зменшення
Коефіцієнт оновлення основних засобів	Вартість основних засобів, що надійшли. Первісна вартість основних засобів на кінець року	Збільшення
Коефіцієнт вибуття основних засобів	Вартість основних засобів, що вибули. Первісна вартість основних засобів на початок року	Менше,ніж коефіцієнт оновлення
Аналіз ліквідності підприємства		
Коефіцієнт покриття	Оборотні активи + Витрати майбутніх періодів / Поточні зобов’язання + Доходи майбутніх періодів	>1
Коефіцієнтшвидкої ліквідності	Грошітаїхеквіваленти+Поточніфінансовіінвестиції+ДебіторськазаборгованістьПоточні зобов'язанняізабезпечення	0,6-0,8
Коефіцієнт абсолютноїліквідності	Грошітаїхеквіваленти+Поточніфінансовіінвестиції	>0,25 збільшення
Поточнізобов'язанняізабезпечення		
Чистий оборотний капітал,тис.грн.	Оборотніактиви – Поточнізобов'язаннязабезпечення	>0 збільшення

Продовження табл. 4.1

Аналізфінансовоїстійкостіпідприємства		
Коефіцієнт фінансування	Довгострокові зобов'язання і забезпечення + + Поточні зобов'язання і забезпечення + + Зобов'язання,пов'язанізнеоборотнимиактивами, утримуванимидляпродажу,тагрупамивибуття / Власнийкапітал	<1 зменшення
Коефіцієнтфінансовоїстійкості	ВласнийкапіталДовгостроковізобов'язанняізабезпечення+ Поточнізобов'язанняізабезпечення+Зобов'язання,пов'язані знеоборотнимиактивами,утримуванимидля продажу,тагрупамивибуття	>1 збільшення
Коефіцієнтзабезпеченостівласними оборотнимизасобами	Оборотні активи - Поточні зобов'язання ізабезпечення	> 0,1
Оборотніактиви		
Коефіцієнт маневреностівласногокапіталу	Оборотні активи - Поточні зобов'язання ізабезпечення / Власнийкапітал	>0 збільшення
Аналізділовоїактивностіпідприємства		
1	2	3
Коефіцієнтоборотності активів	Чистийдохідвідреалізаціїпродукції / Середньорічна вартістьактивів	Збільшення
Тривалість одного оборотуактивів,дні	Тривалість періоду / Коефіцієнт оборотностіактивів	Зменшення
Аналіз рентабельностіпідприємства		
Коефіцієнтрентабельності активів	Чистий фінансовийрезультат / Середньорічна вартістьактивів	>0
Коефіцієнт рентабельностівласногокапіталу	Чистий фінансовий результат / Середньорічнавартість власногокапіталу	>0
Коефіцієнтрентабельності діяльності	Чистий фінансовий результат / Чистийдохідвід реалізаціїпродукції	>0
Коефіцієнтрентабельностіпродукції	Валовийприбуток(збиток)+Іншіопераційнівитрати-ІншіопераційнідоходиСобівартістьреалізованої продукції+Адміністративнівитрати+ + Втратиназбут	>0

Завдання4.

Наосновінаведенихданихвизначтепоказникифінансовоїстійкості підприємства, якщо: необоротні активи – 2 992 тис. грн.; запаси – 1 106тис.грн.;іншіоборотніактиви– 834тис.грн.;дебіторськазаборгованістьзапродукцію, товари, роботи, послуги – 953 тис. грн.; дебіторська заборгованість зарозрахунками– 143 тис. грн.; інша поточна дебіторськазаборгованість– 31 тис.грн.; гроші та їх еквіваленти – 36 тис. грн.; власний капітал – 3 765 тис. грн.; довгостроковізобов'язаннятазабезпечення– 438тис.грн.;поточнізобов'язаннятазабезпечення–1892тис.гривень.

Завдання5.

Якимчиномсоціальнаполітикадержавивпливаєнарівеньіякістьжиттянаселення? Аргументуйте свою відповідьфінансово-економічнимипоказниками.

Методичні рекомендації: «рівень життя» є складною та системною соціально-економічноюкатегорією,якавідображаєсукупністьвідносинтаумов,щовизначаютьжиттєдіяльність і розвиток людей. Під якістю життя розуміють такожзадоволеністьнаселенняжиттямзточкизорушироконаборупотребтаінтересів.

Завдання 6.

Звернувшисьдометодологіїсистемоцінюванняякостіжиття,проаналізуйте, які фінансові чинники використовуються в оцінюванні якості життялюдини в різних країнах. Вкажіть, яке місце та чому в зазначених у таблиці 4.2 таіншихрейтингахпосідаєУкраїна.

*Методичнірекомендації:*оцінкаякостіжиттянаселенняєважливимінструментомсоціально-економічноїполітикибудь-якоїдержави,томущодозволяє:встановлюватиорієнтирисоціально-економічноїполітикинаперспективу; здійснювати аналіз поточного рівня соціально-економічного розвиткукраїни;оцінюватирівеньбідності;визначатимісцекраїнивзагальносвітовомупрогресі; проводити міжрегіональні порівняння рівнята якостіжиттянаселення.

Для оцінки якості життя населення, як правило, використовують два підходи,метаіпризначенняякихрізні.Запершимпідходомоцінкаякостіжиттяпроводиться для міжнародних порівнянь з різнимикраїнами світу. За другим-оцінюється якість життя населення на рівні країни для прийняття урядом рішеньщодопланування їїсоціально-економічногорозвитку.

Показники, за допомогою яких оцінюються рівень і якість життя на міжнародномурівні, поділяються на кількісні, такі як ВНП або національний дохід на одну особу населення,рівеньдоходутайогорозподілусуспільстві,рівеньспоживаннярізнихматеріальних благі послуг за класами товарів, рівень зайнятості тощо, і якісні, такі

як показники умов праці, побутута дозвіллялюдинитощо(табл.4.2).

Таблиця 4.2–Загальна характеристика міжнароднихсистемоцінюванняякостіжиття

Назва	Суб'єкт, якийздійснює розрахунок	Індикатори	Кількістьохоплениихкраїн
Загальнометодологічнаконцепція стандартів іякостіжиття	Науково-академічнеспівтовариствовцілому	ВВПнаоднуособунаселення,індексспоживчих цін, споживчий кошик, видаткидомогосподарств,GFK-кошик,рівеньбідності, нерівність у доходах, задоволеністьжиттяміщастя,оптимізм щодо майбутньоготощо	Залежно відзавдань
Індекс якості життяEIU	ДослідницькаорганізаціяEconomicIntelligenceUnit	Здоров'я,сім'я,громадськежиття,матеріальнеблагополуччя,політичнастабільністьібезпека,клімат,гарантіязайнятості, політичнасвобода,гендерна рівність	111
МетодологіяЄСEuropeanStatisticalSystemCommittee	Європейськийкомітетстатистичнихсистем	Матеріально-побутовіумови,продуктивначиосновна активність,здоров'я,освіта,дозвілля(відпочинок)тасоціальнікомунікації(взаємодія),економічнатафізичнабезпека,державнеуправління(влада)таосновніправа,природата навколишнєсередовище,загальнесприйняття життя	Н/д
Індекс якості життяInternationalLiving	ЖурналInternational Living	Вартість життя, культура, економіка,довкілля,свобода,здоров'я,інфраструктура, безпекатаризик,клімат	190
Європейськиймоніторингякостіжиття	Європейськафундаціяпокращення життятаумовпраці	Здоров'я, зайнятість, депривації(позбавлення)задоходами,освіта,сім'я,соціальнаучасть,житло,навколишнєсередовище,транспорт,безпека,відпочинок, задоволеністьжиттям	34
BetterLifeInitiative	OECP	Житлові умови,доходи,зайнятість,освіта,екологія, здоров'я, ефективність управління,суспільнежиття,безпека,задоволеність умовами життя, баланс між робочим часом ідозвіллям	34

Завдання 7.

НаосновіданихДержавноїслужбистатистикипроаналізуйтескладі структуру доходівтавитратдомогосподарствза останні п'ятьроків.

Завдання8.

Обчислітьномінальнуцінуакцій,якщостатутнийкапіталакціонерного товариства становить 4 586 тис. грн., а кількість простих акцій – 18 344 000 шт.

Завдання9.

Акціяноміналом10грн.придбаназакурсом115%.Ставкадивідендів-16%річних.Визначтедивіденд,сукупнийдохідісукупнуприбутковість.

Завдання 10.

Акція номінальною вартістю 450 грн. придбана на фондовій біржіза730грн. ічерезрікреалізована, щодозволилоїївласникуповернути30% початково інвестованих коштів. Ставка дивідендів - 19 % річних. Визначте курсакційнамоментпродажу.

Завдання 11.

Акціонерним товариством зареєстровано 10 000 простих акцій, зяких9100булопродано.Черездекількамісяцівтовариствовикупиловінвесторів1 500 акцій. Згідно з рішенням загальних зборів акціонерів розмір дивідендногофонду за результатами звітного року становив 25 % чистого прибутку - 380 тис.гривень.Визначтесумучистогоприбуткутадивідендівурозрахункунаоднуакцію.

Завдання 12.

Статутний капітал акціонерного товариства розміром 15 723 тис.грн. розподілений на 62 892 000 простих і 1 000 привілейованих акцій. Фіксованаставка дивіденду за привілейованими акціями становить 20 %, обсяг прибутку дорозподілуміжакціонерамидорівнює10674тис.гривень.Розрахуйтесумудивідендів,якуодержаливласникипростихіпривілейованихакцій.

Завдання13.

Дійснавартістьмайнапідприємствастановить 200млн.грн.,страхова сума - 100 млн. гривень. Внаслідок пожежі знищено майна на суму 80 млн.гривеньРозрахуйтесумустраховоговідшкодування,якуповиненотриматистрахувальник.

Методичні рекомендації: сума страхового відшкодування для страхувальникавизначаєтьсязаформулою:СВ=Збх(СС :ДВО),деСВ-сумастраховоговідшкодування; Зб - сума збитку; СС - страхова сума; ДВО - дійсна вартісна оцінкаоб'єкта.

Завдання 14.

Автомобіль застрахований на суму 100 тис. гривень. Умовамистрахового договору передбачено франшизу 10 %.

Розрахуйте розмір страховихвиплатзаумовноїтабезумовноїфраншизиувипадках:якщосумазбиткуст рахувальника становить8 600 грн.;якщосума збитку становить45000 грн.

Методичні рекомендації: загальне правило умовної табезумноїфраншизи:збиткивмежахфраншизиневідшкодовуютьсявзагалі.

Правило умовної франшизи: при перевищенні збитку над франшизою вона невраховується, і збиток оплачується у повному розмірі, тобто якщо Зб > Фр, то Св =Зб.

Правило безумовної франшизи: при перевищенні збитку над франшизою йоговеличиназменшуєтьсянарозмірфраншизи, тобтоякщо Зб>Фр,тоСв=Зб–Фр.

ТЕМА4.Податки. Податкова система

Мета: ознайомити студентів з основами оподаткування суб'єктів господарювання в Україні, видами систем оподаткування; розглянути права, обов'язки, відповідальність платників податків та оподаткування за деякими податками та зборами в Україні.

План

4.1 Основи оподаткування суб'єктів господарювання в Україні
4.2 Види систем оподаткування
4.3 Платники податків, їх права і обов'язки
4.4 Оподаткування за деякими податками та зборами в Україні
  4.4.1 Податок на доходи фізичних осіб та військовий збір
  4.4.2 Загальнообов'язкове державне соціальне страхування
  4.4.3 Екологічний податок
  4.4.4 Акцизний податок і мито
  4.4.5 Рентна плата
  4.4.6 Оподаткування за деякими місцевими податками і зборами
  4.4.7 Податок на додану вартість
  4.4.8 Податок на прибуток підприємств
4.5 Адміністрування податків, зборів та платежів
4.6 Відповідальність платників податків
4.7 Податкова система та податкова політика

Ключові терміни: *податки, об'єкт податку, суб'єкти оподатковування, ставка податку, джерела сплати податку, база оподаткування, податкові пільги, податковий період, платники податку, податковий агент, податок на доходи фізичних осіб та військовий збір, загальнообов'язкове державне соціальне страхування, екологічний податок, акцизний податок і мито, рентна плата, оподаткування за деякими місцевими податками і зборами, податок на додану вартість, податок на прибуток підприємств, адміністрування податків, зборів та платежів, права, обов'язки та відповідальність платників податків, податкова політика.*

4.1 Основи оподаткування суб'єктів господарювання в Україні

Податки являють собою обов'язкові збори, які стягує держава згосподарюючих суб'єктів і із громадян за ставкою, установленою в законодавчому порядку. Податки є необхідною ланкою економічних відносин у суспільстві з моменту виникнення держави. Розвиток і зміна форм державного устрою завжди супроводжуються перетворенням податкової системи.

Економічну категорію «податок» слід розглядати в наступних аспектах:

–за економічною сутністю;

–за формами прояву;

–з організаційно-правової сторони.

Економічна сутність податків проявляється в грошових відносинах, які складаються в державі з юридичними й фізичними особами з приводу примусового вилучення частини створеної вартості й формування фондуфінансових ресурсів держави. Матеріальною основою податків є реальна сумакоштів, які мобілізуються державою.

Конкретними формами прояву категорії податку є види податкових платежів, що встановлюються законодавчими органами влади.

З організаційно-правової сторони податок – це обов'язковий платіж, що надходить у бюджетний фонд у певних розмірах і установлені строки.

Податковим відносинам властиві відмінні риси, які дають можливість виділити їх із загальної сукупності фінансових відносин. Зокрема, це обов'язковий характер податків й їхня відносна безповоротність.

У сучасній фінансовій науці й податковому законодавстві використовують три основних терміни, якими позначаюся платежі державі – збори, відрахування, податок. Розглянемо відмінності між ними.

Збором (платою, внеском) є обов'язковий платіж до відповідного бюджету, що справляється з платників зборів, з умовою отримання ними спеціальної вигоди, у тому числі внаслідок вчинення на користь таких осіб державними органами, органами місцевого самоврядування, іншими уповноваженими органами та особами юридично значимих дій.

Відрахування передбачає цільове призначення платежів. Воно може бутиабо частковим, у тому числі встановленим відповідно до економічного зміступлатежів, або повним, якщо кошти в повному обсязі використовуються лише зацільовим призначенням.

Податком є обов'язковий, безумовний платіж до відповідного бюджету,що справляється з платників податку відповідно до цього Кодексу.

Характерними ознаками податків, які дають змогу відрізнити їх середінших платежів, є те, що вони не мають ні елементів повного еквівалентного обміну, ні конкретного цільового призначення.

Розкриття сутності й суспільного призначення податків неможливо безвизначення функцій цієї категорії:

– фіскальної;
– регулюючої;
– стимулюючої.

Фіскальна функція є важливою в характеристиці сутності податків, вона визначає їхнє суспільне призначення. З її допомогою утворяться державні грошовіфонди, тобто матеріальні умови для функціонування держави. Саме ця функціязабезпечує реальну можливість перерозподілу частини вартості національногодоходу на користь найменш забезпечених соціальних верств суспільства.

Через *стимулюючу функцію* податків держава впливає на процес відтворення, стимулюючи його розвиток, посилюючи нагромадження

капіталу,розширюючи платоспроможний попит населення, створюючи додаткові стимули для ділової й інвестиційної активності, мотивації до роботи, підтримуючи рівень зайнятості. У процесі реалізації цієї функції стимулюючийвплив на суспільне виробництво забезпечується через диференціацію податкових ставок, встановлення системи пільг та ін.

Сутність *регулюючої функції* полягає в тому, що держава, маневруючиподатковими ставками, пільгами, штрафами, умовами оподатковування, створює умови для прискореного (або сповільненого) розвитку тих або іншихвиробництв і галузей економіки.

Оволодіння основами податкової теорії вимагає чіткого й точного розуміння податкової термінології, тобто понять, які є елементами податку.

Об'єкт податку вказує на те, що саме обкладає податками (майно, товари, дохід (прибуток)). Назва податку майже завжди походить від об'єктаоподатковування. Об'єкт оподатковування ще називають податковою базою.

Суб'єкти оподатковування - це особи (юридичні або фізичні), на якіпокладені обов'язки платити, утримувати й перераховувати податки в бюджет.

Ставка податку– це законодавчо встановлена величина податку на одиницю виміру бази оподатковування. Існують два підходи до встановленняподаткових ставок: універсальний і диференційований. За універсальнимвстановлюється єдина для всіх платників ставка, за диференційованим – декілька.За способом побудови ставки податку діляться на абсолютні й відносні.

Згідно Податкового Кодексу абсолютною (специфічною) є ставка податку, згідно з якою розмір податкових нарахувань встановлюється як фіксована величина стосовно кожної одиниці виміру бази оподаткування.

Абсолютні ставки встановлюють у грошовому вимірі на одиницю оподатковування в натуральному обчисленні.

Відносною (адвалорною) визнається ставка податку, згідно з якою розмір податкових нарахувань встановлюється у відсотковому або кратному відношенні до одиниці вартісного виміру бази оподаткування.

Відносні ставки встановлюють щодо об'єкта оподатковування, який маєгрошовий вимір.

Процентні ставки можуть бути пропорційними, прогресивними, регресивними й змішаними.

Пропорційні - це єдині ставки, які не залежать від розміру об'єкта оподатковування.

Прогресивні - це ставки, розмір яких зростає в міру збільшення обсягівоб'єкта оподатковування.

Регресивні ставки на відміну від прогресивних зменшуються в міру зростання об'єкта оподатковування. У практиці оподатковування прогресивні йрегресивні ставки можуть застосовуватися як окремо, так і об'єднано – у вигляді прогресивно-регресивної й регресивної-прогресивної шкали ставок.

Базова (основна) ставка податку – ставка, що визначена такою для окремого податку відповідним розділом Податкового Кодексу.

Гранична ставка податку визнається максимальний або мінімальний розмір ставки за певним податком, встановлений Кодексом.

Джерелом сплати податку називають доход (заробітна плата, прибуток,відсоток), з якого платник платить податок.

База оподаткування це фізичний, вартісний чи інший характерний виразоб'єкта оподаткування, до якого застосовується податкова ставка і який використовується для визначення розміру податкового зобов'язання.

Одиницею виміру бази оподаткування визнається конкретна вартісна,фізична або інша характеристика бази оподаткування або її частини, щодо якоїзастосовується ставка податку.

Податкові пільги – передбачене податковим та митним законодавством звільнення платника податків від обов'язку щодо нарахування та сплатиподатку та збору, сплата ним податку та збору в меншому розмірі за наявностіпідстав. Підставами для надання податкових пільг є особливості, що характеризують певну групу платників податків, вид їх діяльності, об'єктоподаткування або характер та суспільне значення здійснюваних ними витрат.

Податкова пільга надається шляхом:

а) податкового вирахування (знижки), що зменшує базу оподаткування донарахування податку та збору;

б) зменшення податкового зобов'язання після нарахування податку та збору;

в) встановлення зниженої ставки податку та збору;

г) звільнення від сплати податку та збору.

Податковим періодом визнається встановлений Кодексом період часу, зурахуванням якого відбувається обчислення та сплата окремих видів податків та зборів.

Види податкового періоду:

– календарний рік;

– календарний квартал;

– календарний місяць;

– календарний день.

Податковим обов'язком визнається обов'язок платника податку обчислити, задекларувати та/або сплатити суму податку та збору в порядку істроки, визначені Кодексом, законами з питань митної справи.

Податкова квота– частка податку в доході платника. Вона характеризує рівень оподатковування і може бути як в абсолютному, так і у відносному вимірах. У податковій справі податкові квоти законодавчо не встановлюються.

4.2 Види систем оподаткування

Сукупність загальнодержавних та місцевих податків та зборів, що справляються в установленомуПодатковий Кодексом Українипорядку, становить **податкову систему України**.

До загальнодержавних податків належать:
- податок на прибуток підприємств;
- податок на доходи фізичних осіб;
- податок на додану вартість;
- акцизний податок;
- екологічний податок;
- рентна плата;
- мито.

Зарахування загальнодержавних податків та зборів до державного і місцевих бюджетів здійснюється відповідно до Бюджетного кодексу України.

До місцевих податків належать:
- податок на майно;
- єдиний податок.

До місцевих зборів належать:
- збір за місця для паркування транспортних засобів;
- туристичний збір.

Зарахування місцевих податків та зборів до відповідних місцевих бюджетів здійснюється відповідно до Бюджетного кодексу України.

Спрощена система оподаткування, обліку та звітності– особливий механізм справляння податків і зборів, що встановлює заміну сплати окремих податків і зборів, на сплату єдиного податку, з одночасним веденням спрощеного обліку та звітності.

Юридична особа чи фізична особа – підприємець може самостійно обрати спрощену систему оподаткування, якщо така особа відповідає вимогам, встановленим цією главою, та реєструється платником єдиного податку в порядку, визначеному цією главою.

Суб'єкти господарювання, які застосовують спрощену систему оподаткування, обліку та звітності, поділяються на такі **групи платників єдиного податку:**

1) перша група– фізичні особи-підприємці, які не використовують працю найманих осіб, здійснюють виключно роздрібний продаж товарів з торговельних місць на ринках та/або провадять господарську діяльність з надання побутових послуг населенню і обсяг доходу яких протягом календарного року не перевищує *167 розмірів мінімальної заробітної плати*, встановленої законом на 1 січня податкового (звітного) року;

2) друга група– фізичні особи - підприємці, які здійснюють господарську діяльність з надання послуг, у тому числі побутових, платникам єдиного податку та/або населенню, виробництво та/або продаж товарів, діяльність у сфері ресторанного господарства, за умови, що протягом календарного року відповідають сукупності таких критеріїв:

– не використовують працю найманих осіб або кількість осіб, якіна 01.01.2022 р. мають

розмір прожиткового мінімуму *– з 1 січня – 2481 грн., з 1 липня – 2600 грн.,*
мінімальну заробітну плату *– з 1 січня – 6500 грн, з 1 жовтня – 6700 грн.*

та кількість осіб, які перебувають з ними у трудових відносинах, одночасно *не перевищує 10 осіб*;

– обсяг доходу *не перевищує 834 розміри мінімальної заробітної плати*, встановленої законом на 1 січня податкового (звітного) року.

3) третя група – фізичні особи-підприємці, які не використовують працю найманих осіб або кількість осіб, які перебувають з ними у трудових відносинах, не обмежена та юридичні особи - суб'єкти господарювання будь-якої організаційно-правової форми, у яких протягом календарного року обсяг доходу *не перевищує 1167 розмірів мінімальної заробітної плати*, встановленої законом на 1 січня податкового (звітного) року;

4) четверта група– сільськогосподарські товаровиробники:

а) юридичні особи незалежно від організаційно-правової форми, у яких частка сільськогосподарського товаровиробництва за попередній податковий (звітний) рік дорівнює або перевищує 75 відсотків;

б) фізичні особи-підприємці, які провадять діяльність виключно в межах фермерського господарства, зареєстрованого відповідно доЗакону України«Про фермерське господарство», за умови виконання певної сукупності вимог.

Ставки єдиного податку для платників першої групи встановлюються у відсотках (фіксовані ставки) до розміру прожиткового мінімуму для працездатних осіб, встановленого законом на 1 січня податкового (звітного) року, другої групи – у відсотках (фіксовані ставки) до розміру мінімальної заробітної плати, встановленої законом на 1 січня податкового (звітного) року (далі у цій темі– мінімальна заробітна плата), третьої групи – у відсотках до доходу (відсоткові ставки).

Для четвертої групи єдиним податком обкладаються угіддя, права власності та користування, на які оформлено і зареєстровано згідно із законодавством.

Розмір єдиного податку:

1) для першої групи платників єдиного податку *–не більше 10 відсотків розміру прожиткового мінімуму*;

2) для другої групи платників єдиного податку *–не більше 20 відсотків розміру мінімальної заробітної плати;*

3) для третьої групи – 3 % від доходу для платників ПДВ; % від доходу – для неплатників ПДВ;

4) для четвертої групи: розмір ставок за 1 га с/г угідь земель фонду залежить від категорії (типу) земель, їх розташування.

Податковим (звітним) періодом для платників єдиного податку *першої, другої та четвертої* груп є календарний рік.

Податковим (звітним) періодом для платників єдиного податку *третьої групи* є календарний квартал (крім податкового періоду для податкової

звітності з податку на додану вартість, визначеногопунктом 202.1статті 202 цього Кодексу).

Податковий (звітний) період починається з першого числа першого місяця податкового (звітного) періоду і закінчується останнім календарним днем останнього місяця податкового (звітного) періоду.

Попередній податковий (звітний) рік для новоутворених сільськогосподарських товаровиробників-юридичних осіб – період з дня державної реєстрації до 31 грудня того ж року.

4.3. Платники податків, їх права і обов’язки

Платниками податків визнаються фізичні особи (резиденти і нерезиденти України), юридичні особи (резиденти і нерезиденти України) та їх відокремлені підрозділи, які мають, одержують (передають) об'єкти оподаткування або провадять діяльність (операції), що є об'єктом оподаткування згідно з цим Кодексом або податковими законами, і на яких покладено обов'язок із сплати податків та зборів згідно з цим Кодексом.

Основні обов`язки платників податків:

– стати на облік у контролюючих органах в порядку, встановленому законодавством України;

– вести в установленому порядку облік доходів і витрат, складати звітність, що стосується обчислення і сплати податків та зборів;

– подавати до контролюючих органів у порядку, встановленому податковим та митним законодавством, декларації, звітність та інші документи, пов'язані з обчисленням і сплатою податків та зборів;

– сплачувати податки та збори в строки та у розмірах, встановлених цим Кодексом та законами з питань митної справи;

– подавати на належним чином оформлену письмову вимогу контролюючих органів (у випадках, визначених законодавством) документи з обліку доходів, витрат та інших показників, пов'язаних із визначенням об'єктів оподаткування (податкових зобов'язань), первинні документи, регістри бухгалтерського обліку, фінансову звітність, інші документи, пов'язані з обчисленням та сплатою податків та зборів. У письмовій вимозі обов'язково зазначаються конкретний перелік документів, які повинен надати платник податків, та підстави для їх надання;

– подавати контролюючим органам інформацію, відомості про суми коштів, не сплачених до бюджету в зв'язку з отриманням податкових пільг (суми отриманих пільг) та напрями їх використання (щодо умовних податкових пільг –таких що надаються за умови використання коштів, вивільнених у суб'єкта господарювання внаслідок надання пільги, у визначеному державою порядку);

– подавати контролюючим органам інформацію в порядку, у строки та в обсягах, встановлених податковим законодавством;

– виконувати законні вимоги контролюючих органів щодо усунення виявлених порушень законів з питань оподаткування та митної справи і підписувати акти (довідки) про проведення перевірки;

– не перешкоджати законній діяльності посадової особи контролюючого органу під час виконання нею службових обов'язків та виконувати законні вимоги такої посадової особи та ін.

Основні права платників податків:

– безоплатно отримувати у контролюючих органах, у тому числі і через мережу Інтернет, інформацію про податки та збори і нормативно-правові акти, що їх регулюють, порядок обліку та сплати податків та зборів, права та обов'язки платників податків, повноваження контролюючих органів та їх посадових осіб щодо здійснення податкового контролю;

– представляти свої інтереси в контролюючих органах самостійно, через податкового агента або уповноваженого представника;

– обирати самостійно, якщо інше не встановлено Податковим Кодексом, метод ведення обліку доходів і витрат;

– користуватися податковими пільгами за наявності підстав;

– одержувати відстрочення, розстрочення сплати податків або податковий кредит в порядку і на умовах, встановлених цим Кодексом;

– бути присутнім під час проведення перевірок та надавати пояснення з питань, що виникають під час таких перевірок, та за власною ініціативою пояснення з питань, що не запитувалися контролюючим органом, ознайомлюватися та отримувати акти (довідки) перевірок, проведених контролюючими органами, перед підписанням актів (довідок) про проведення перевірки, у разі наявності зауважень щодо змісту (тексту) складених актів (довідок) підписувати їх із застереженням та подавати контролюючому органу письмові заперечення в порядку, встановленому Кодексом;

– оскаржувати в порядку, встановленому Кодексом, рішення, дії (бездіяльність) контролюючих органів (посадових осіб), у тому числі надану йому у паперовій або електронній формі індивідуальну податкову консультацію, яка йому надана, а також узагальнюючу податкову консультацію та ін.

4.4 Оподаткування за деякими податками та зборами в Україні

4.4.1 Податок на доходи фізичних осіб та військовий збор

Платниками податку на доходи є:

– фізична особа-резидент, яка отримує доходи як з джерела їх походження в Україні, так і іноземні доходи;

– фізична особа-резидент, яка володіє та/або користується (орендує (суборендує), на умовах емфітевзису, постійно користується) земельними ділянками, віднесеними до сільськогосподарських угідь, у частині мінімального податкового зобов’язання;

– фізична особа-нерезидент, яка отримує доходи з джерела їх походження в Україні;

– податковий агент.

Податковим агентом визнається особа,на якуПодатковим кодексомпокладається обов'язок з обчислення, утримання з доходів, що нараховуються (виплачуються, надаються) платнику, та перерахуванняподатківдо відповідного бюджету від імені та за рахунок коштів платника податків.

Об'єктом оподаткування резидента є:

– загальний місячний (річний) оподатковуваний дохід;

– доходи з джерела їх походження в Україні, які остаточно оподатковуються під час їх нарахування (виплати, надання);

– іноземні доходи –це доходи (прибуток), отримані з джерел за межами України.

Базою оподаткування є загальний оподатковуваний дохід, з урахуванням особливостей, визначених цим розділом.

Загальний оподатковуваний дохід – будь-який дохід, який підлягає оподаткуванню, нарахований (виплачений, наданий) на користь платника податку протягом звітного податкового періоду.

Ставка податку становить 18 відсотків бази оподаткування щодо доходів, нарахованих (виплачених, наданих) у тому числі, але не виключно у формі: заробітної плати, інших заохочувальних та компенсаційних виплат або інших виплат і винагород, які нараховуються (виплачуються, надаються) платнику у зв’язку з трудовими відносинами та за цивільно-правовими договорами.

Платниками військового збору названі ті ж самі особи, які є платниками ПДФО (податку на доходи фізичних осіб).

Об’єктом оподаткування збором є доходи у формі заробітної плати, інших заохочувальних та компенсаційних виплат або інших виплат і винагород, які нараховуються (виплачуються, надаються) платнику у зв’язку з трудовими відносинами та за цивільно-правовими договорами; виграшу в державну та недержавну грошову лотерею, виграш гравця (учасника), отриманий від організатора азартної гри.

Ставка збору становить 1,5 відсотка від об’єкта оподаткування.

Військовий збір = заробітна плата *0,015

4.4.2 Загальнообов’язкове державне соціальне страхування

Єдиний внесок на загальнообов'язкове державне соціальне страхування - консолідований страховий внесок, збір якого здійснюється до системи загальнообов'язкового державного соціального страхування в**обов'язковому порядку**та на**регулярній основі**з метою забезпечення захисту у випадках, передбачених законодавством, прав застрахованих осіб на отримання страхових виплат (послуг) за діючими видами загальнообов'язкового державного соціального страхування (соціальні гарантії на випадок безробіття, нещасних випадків чи професійних захворювань, пенсійне забезпечення та інші виплати).

Платники єдиного внеску загальнообов'язкове державне соціальне страхування визначені встатті 4 Закону України «Про збір та облік єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування». Платниками єдиного внеску є:

– роботодавці;

– фізичні особи-підприємці, в тому числі ті, які обрали спрощену систему оподаткування;

– особи, які провадять незалежну професійну діяльність, а саме наукову, літературну, артистичну, художню, освітню або викладацьку, а також медичну, юридичну практику, в тому числі адвокатську, нотаріальну діяльність, або особи, які провадять релігійну (місіонерську) діяльність, іншу подібну діяльність та отримують дохід від цієї діяльності;

– члени фермерського господарства, якщо вони не належать до осіб, які підлягають страхуванню на інших підставах;

– особи, які беруть добровільну участь у системі загальнообов'язкового державного соціального страхування;

– центральний орган виконавчої влади, що забезпечує формування державної політики у сфері зовнішніх зносин, уповноважений орган центрального органу виконавчої влади, що забезпечує формування державної політики з питань національної безпеки у воєнній сфері, сфері оборони і військового будівництва у мирний час та особливий період, – за непрацюючого іншого з подружжя працівника дипломатичної служби, який перебуває за кордоном за місцем довготермінового відрядження такого працівника.

Строк сплати ЄСВ.Фізичні особи-підприємці, самозайняті особи та члени фермерського господарства зобов’язані сплачувати єдиний внесок, нарахований за календарний квартал, до 20 числа місяця, що настає за кварталом, за який сплачується єдиний внесок. Варто звернути увагу, що останнім днем сплати ЄСВ в даному випадку має бути 19 число відповідного місяця.

Законом України «Про збір та облік єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування» встановлено розмір мінімального страхового внеску, який підлягає сплаті щомісяця. Мінімальний страховий внесок - сума єдиного внеску, що визначається розрахунково як добуток (произведение - рос.мовою) мінімального розміру заробітної плати на розмір внеску, встановлений законом на місяць, за який нараховується заробітна плата (дохід).

При розрахунку єдиного соціального внеску (ЕСВ) у разі, якщо сума зарплати не дотягує до мінімальної зарплати, застосовується так звана «мінімальна база нарахування ЄСВ» – мінімальна заробітна плата. Тобто єдиний соціальний внесок розраховується у 2022 році як добуток мінімальної зарплати та ставки ЄСВ.У загальному випадку: ЄСВ = заробітна плата *0,22.

Таким чином, мінімальний ЄСВ у січні-вересні 2022 року є 1430 грн (=6500 грн ×0,22).

З підвищенням мінімальної зарплати у жовтні-грудні 2022 року мінімальний ЄСВ зросте до 1474 грн. (=6700 грн × 0,22, де 6700 грн – це мінімальна зарплата на даний період).

4.4.3 Екологічний податок

Платниками податку є суб'єкти господарювання, юридичні особи, що не провадять господарську (підприємницьку) діяльність, бюджетні установи, громадські та інші підприємства, установи та організації, постійні представництва нерезидентів, включаючи тих, які виконують агентські (представницькі) функції стосовно таких нерезидентів або їх засновників, під час провадження діяльності яких на території України і в межах її континентального шельфу та виключної (морської) економічної зони здійснюються:

– викиди забруднюючих речовин в атмосферне повітря стаціонарними джерелами забруднення;

– скиди забруднюючих речовин безпосередньо у водні об'єкти;

– розміщення відходів (крім розміщення окремих видів (класів) відходів як вторинної сировини, що розміщуються на власних територіях (об'єктах) суб'єктів господарювання);

– утворення радіоактивних відходів (включаючи вже накопичені);

– тимчасове зберігання радіоактивних відходів їх виробниками понад установлений особливими умовами ліцензії строк.

Об'єктом та базою оподаткування є:

– обсяги та види забруднюючих речовин, які викидаються в атмосферне повітря стаціонарними джерелами;

– обсяги та види забруднюючих речовин, які скидаються безпосередньо у водні об'єкти;

– обсяги та види (класи) розміщених відходів, крім обсягів та видів (класів) відходів як вторинної сировини, що розміщуються на власних територіях (об'єктах) суб'єктів господарювання;

– обсяги та категорія радіоактивних відходів, що утворюються внаслідок діяльності суб'єктів господарювання та/або тимчасово зберігаються їх виробниками понад установлений особливими умовами ліцензії строк;

– обсяги електричної енергії, виробленої експлуатуючими організаціями ядерних установок (атомних електростанцій).

База оподаткування податком за викиди двоокису вуглецю за результатами податкового (звітного) року зменшується на обсяг таких викидів у розмірі 500 тонн за рік.

Деякі ставки податку за викиди в атмосферне повітря окремих забруднюючих речовин стаціонарними джерелами забруднення (табл. 4.1).

Таблиця 4.1 – Перелік ставок екологічного податку згідно із Податковим Кодексом України

Найменування забруднюючої речовини	Ставка податку, гривень за 1 тонну
1	2
Азоту оксиди	2574,43
Аміак	482,84
Ангідрид сірчистий	2574,43
Ацетон	965,67
Бенз(о)пірен	3277278,63
Бутилацетат	579,84
Ванадію п’ятиокис	9656,78
Водень хлористий	96,99
Вуглецю окис	96,99

4.4.4 Акцизний податок і мито

Платниками акцизного податку є:

– особа, постійне представництво, які виробляють підакцизні товари (продукцію) на митній території України, у тому числі з давальницької сировини;

– особа – суб'єкт господарювання, постійне представництво, які ввозять підакцизні товари (продукцію) на митну територію України;

– фізична особа – резидент або нерезидент, яка ввозить підакцизні товари (продукцію) на митну територію України в обсягах, що підлягають оподаткуванню, відповідно до митного законодавства;

– особа, яка реалізує конфісковані підакцизні товари (продукцію), підакцизні товари (продукцію), визнані безхазяйними, підакцизні товари (продукцію), за якими не звернувся власник до кінця строку зберігання.

Об'єктами оподаткуванняє операції з:

– реалізації вироблених в Україні підакцизних товарів (продукції);

– реалізації та/або передачі в межах одного підприємства підакцизних товарів (продукції) з метою власного споживання, промислової переробки, своїм працівникам, а також здійснення внесків підакцизними товарами (продукцією) до статутного капіталу.

– ввезення підакцизних товарів (продукції) на митну територію України;

– реалізації конфіскованих підакцизних товарів (продукції), підакцизних товарів (продукції), визнаних безхазяйними, підакцизних товарів (продукції), за якими не звернувся власник до кінця строку зберігання, та підакцизних товарів (продукції), що за правом успадкування чи на інших законних підставах переходять у власність держави;

– реалізації або передачі у володіння, користування чи розпорядження підакцизних товарів (продукції), що були ввезені на митну територію України із звільненням від оподаткування до закінчення строку.

База оподаткування

У разі обчислення податку за адвалорною ставкою базою оподаткування є:

– вартість реалізованого товару (продукції), виробленого на митній території України, за встановленими виробником максимальними роздрібними цінами з урахуванням податку на додану вартість та акцизного податку;

– вартість товарів (продукції), що ввозяться на митну територію України, за встановленими імпортером максимальними роздрібними цінами на товари (продукцію), які він імпортує, з урахуванням податку на додану вартість та акцизного податку;

– вартість реалізованої виробником електричної енергії, обчислена на підставі цін, що склалися на ринку електричної енергії в звітному (податковому) періоді без урахування податку на додану вартість та акцизного податку, визначеного за ставкою.

Вартість реалізованої виробником електричної енергії дорівнює частці обсягу реалізованої виробленої ним електричної енергії у загальному обсязі реалізації електричної енергії виробника від загальної вартості реалізованої виробником електричної енергії у такому звітному періоді.

До підакцизних товарів належать:

– спирт етиловий та інші спиртові дистиляти, алкогольні напої, пиво (крім квасу «живого» бродіння);

– тютюнові вироби, тютюн та промислові замінники тютюну;

– рідини, що використовуються в електронних сигаретах;

– пальне, у тому числі товари (продукція), що використовуються як пальне для заправлення транспортних засобів;

– автомобілі легкові, кузови до них, причепи та напівпричепи, мотоцикли, транспортні засоби, призначені для перевезення 10 осіб і більше, транспортні засоби для перевезення вантажів;

– електрична енергія.

Мито та його види

Мито– це загальнодержавний податок, встановленийПодатковим кодексом Українита Митним Кодексом, який нараховується та сплачується відповідно до цього Кодексу, законів України та міжнародних договорів, згода на обов’язковість яких надана Верховною Радою України.

В Україні застосовуються такі *види мита*:

1) ввізне мито;

2) вивізне мито;

3) сезонне мито;

4) особливі види: спеціальне, антидемпінгове, компенсаційне, додатковий імпортний збір.

Таблиця 4.2 – Перелік деяких ставок акцизного податку згідно із Податковим Кодексом України

Код товару (продукції) згіднозУКТ ЗЕД	Опис товару (продукції) згідно зУКТ ЗЕД	Одиниця виміру	Ставки податку
2203 00	Пиво із солоду (солодове)	гривень за 1 літр 100-відсоткового спирту	59,82
2204 (крім 2204 10, 2204 21 06 00, 2204 21 07 00, 2204 21 08 00, 2204 21 09 00, 2204 22 10 00, 2204 29 10 00), 2205 10 10 00, 2205 90 10 00, 2206 00 59 00, 2206 00 89 00	Звичайні (неігристі) вина, сусло виноградне, зброджені напої, фактична міцність яких вища за 1,2 відсотка об'ємних одиниць етилового спирту, але не вища за 15 відсотків об'ємних одиниць етилового спирту, за умови, що етиловий спирт, який міститься у готовому продукті, має повністю ферментне (ендогенне) походження	гривень за 1 літр	0,01
2204 10, 2204 21 06 00, 2204 21 07 00, 2204 21 08 00, 2204 21 09 00, 2204 22 10 00, 2204 29 10 00, 2205 10 10 00, 2205 90 10 00, 2206 00 39 00	Вина ігристі та вина газовані, зброджені напої, вина (напої) ароматизовані ігристі (газовані), фактична міцність яких вища за 1,2 відсотка об'ємних одиниць етилового спирту, але не вища за 15 відсотків об'ємних одиниць етилового спирту, за умови, що етиловий спирт, який міститься у готовому продукті, має повністю ферментне (ендогенне) походження, які розливаються у пляшки, закорковані спеціальними пробками для таких напоїв типу "гриб", що утримуються на місці за допомогою стяжок або застібок, та/або мають надмірний тиск, спричинений наявністю діоксиду вуглецю у розчині на рівні не менше 1 бар за температури 20 °С	гривень за 1 літр	12,23

Платниками мита є:

1) особа, яка ввозить товари на митну територію України чи вивозить товари з митної території України у порядку та на умовах, встановлених цим Кодексом;

2) особа, на адресу якої надходять товари, що переміщуються (пересилаються) у міжнародних поштових або експрес-відправленнях, несупроводжуваному багажі, вантажних відправленнях;

3) особа, на яку покладається обов'язок дотримання вимог митних режимів, які передбачають звільнення від оподаткування митом, у разі порушення таких вимог;

4) особа, яка використовує товари, митне оформлення яких було здійснено з умовним звільненням від оподаткування, не за цільовим призначенням та/або всупереч умовам чи цілям такого звільнення згідно з цим

Кодексом, іншими законами України, а також будь-які інші особи, які безпідставно використовують звільнення від оподаткування митом (податкову пільгу);

5) особа, яка реалізує або передає у володіння, користування чи розпорядження товари, що були випущені у вільний обіг на митній території України із звільненням від оподаткування митними платежами, до закінчення строку, визначеного законом;

6) особа, яка реалізує товари, транспортні засоби.

1. Об'єктами оподаткування митом є:

1) товари, митна вартість яких перевищує еквівалент 150 євро, що ввозяться на митну територію України або вивозяться за межі митної території України підприємствами;

2) товари, що ввозяться (пересилаються) на митну територію України в обсягах, які підлягають оподаткуванню митними платежами;

Датою виникнення податкових зобов'язань із сплати мита у разі ввезення товарів на митну територію України чи вивезення товарів з митної території України є дата подання митному органу митної декларації для митного оформлення або дата нарахування такого податкового зобов'язання митним органом у випадках, визначених цим Кодексом та законами України.

Базою оподаткування митом товарів, що переміщуються через митний кордон України, є:

1) для товарів, на які законом встановлено адвалорні ставки мита, - митна вартість товарів;

2) для товарів, на які законом встановлено специфічні ставки мита, - кількість таких товарів у встановлених законом одиницях виміру.

В Україні застосовуються *такі види ставок мита:*

1) адвалорна – у відсотках до встановленої зідно із Митним Кодексом бази оподаткування;

2) специфічна – у грошовому розмірі на одиницю бази оподаткування;

3) комбінована, що складається з адвалорної та специфічної ставок мита.

Ввізне мито на товари, митне оформлення яких здійснюється в порядку, встановленому для підприємств, нараховується за ставками, встановленимиМитним тарифом України.

Ввізне мито є диференційованим щодо товарів, що походять з держав, які спільно з Україною входять до митних союзів або утворюють з нею зони вільної торгівлі. У разі встановлення будь-якого спеціального преференційного митного режиму згідно з міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, застосовуються преференційні ставки ввізного мита, встановлені Митним тарифом України.

До товарів, що походять з України або з держав-членів Світової організації торгівлі, або з держав, з якими Україна уклала двосторонні або регіональні угоди щодо режиму найбільшого сприяння, застосовуються пільгові ставки ввізного мита, встановлені Митним тарифом України, якщо інше не встановлено законом.

4.4.5 Рентна плата

Рентна плата складається з:

– рентної плати за користування надрами для видобування корисних копалин;

– рентної плати за користування надрами в цілях, не пов'язаних з видобуванням корисних копалин;

– рентної плати за користування радіочастотним ресурсом України;

– рентної плати за спеціальне використання води;

– рентної плати за спеціальне використання лісових ресурсів;

– рентної плати за транспортування нафти і нафтопродуктів магістральними нафтопроводами та нафтопродуктопроводами, транзитне транспортування трубопроводами аміаку територією України.

Об'єктом оподаткування рентною платою за користування надрами для видобування корисних копалин по кожній наданій у користування ділянці надр, що визначена у відповідному спеціальному дозволі, є обсяг товарної продукції гірничого підприємства - видобутої корисної копалини (мінеральної сировини), що є результатом господарської діяльності з видобування корисних копалин у податковому (звітному) періоді, види якої встановлені кондиціями на мінеральну сировину об'єкта (ділянки) надр.

Базою оподаткування рентною платою за користування надрами для видобування корисних копалин є вартість обсягів видобутих у податковому (звітному) періоді корисних копалин (мінеральної сировини), яка окремо обчислюється для кожного виду корисної копалини (мінеральної сировини) для кожної ділянки надр на базових умовах поставки (склад готової продукції гірничого підприємства).

Ставки рентної плати за користування надрами для видобування корисних копалин за видобуті корисні копалини (мінеральну сировину), види товарної продукції гірничого підприємства якої затверджені кондиціями на мінеральну сировину об'єкта (ділянки) надр, установлюються у відсотках від вартості товарної продукції гірничого підприємства у таких розмірах:

Об'єктом оподаткування рентною платою за користування надрами для видобування корисних копалин по кожній наданій у користування ділянці надр, що визначена у відповідному спеціальному дозволі, є обсяг товарної продукції гірничого підприємства - видобутої корисної копалини (мінеральної сировини), що є результатом господарської діяльності з видобування корисних копалин у податковому (звітному) періоді, види якої встановлені кондиціями на мінеральну сировину об'єкта (ділянки) надр.

Таблиця 4.3 – Перелік деяких ставок рентної плати згідно із Податковим Кодексом України

Назва груп корисних копалин, що надана у користування надрами гірничому підприємству для видобування корисної копалини у вигляді товарної продукції гірничого підприємства - видобутої корисної копалини (мінеральної сировини)	Ставка, відсоток від вартості товарної продукції гірничого підприємства - видобутої корисної копалини (мінеральної сировини)
рудні (металовмісні (металічні), у тому числі руди) корисні копалини:	
чорних металів (крім руд заліза), кольорових та легувальних металів	6,25
енергетичні корисні копалини:	
вугілля:	
коксівне	1,50
енергетичне	0,75
антрацит	1,00
буре	1,00
торф	1,00

4.4.6 Оподаткування за деякими місцевими податками і зборами

Склад податку на майно

Податок на майно складається з:

- податку на нерухоме майно, відмінне від земельної ділянки;
- транспортного податку;
- плати за землю.

Податок на нерухоме майно, відмінне від земельної ділянки

Платниками податку є фізичні та юридичні особи, в тому числі нерезиденти, які є власниками об’єктів житлової та/або нежитлової нерухомості.

Об’єктом оподаткування є об’єкт житлової та нежитлової нерухомості, в тому числі його частка.

Базою оподаткування є загальна площа об’єкта житлової та нежитлової нерухомості, в тому числі його часток.

Ставки податку для об’єктів житлової та/або нежитлової нерухомості, що перебувають у власності фізичних та юридичних осіб, встановлюються за рішенням сільської, селищної, міської ради або ради об’єднаних територіальних громад, що створені згідно із законом та перспективним планом формування територій громад, залежно від місця розташування (зональності) та типів таких об’єктів нерухомості у розмірі, що не перевищує 1,5 відсотка

розміру мінімальної заробітної плати, встановленої законом на 1 січня звітного (податкового) року, за 1 квадратний метр бази оподаткування.

Базовий податковий (звітний) період дорівнює календарному року.

Транспортний податок

Платниками транспортного податку є фізичні та юридичні особи, в тому числі нерезиденти, які мають зареєстровані в Україні згідно з чинним законодавством власні легкові автомобілі.

Об'єктом оподаткування є легкові автомобілі, з року випуску яких минуло не більше п'яти років (включно) та середньоринкова вартість яких становить понад 375 розмірів мінімальної заробітної плати, встановленої законом на 1 січня податкового (звітного) року.

Базою оподаткування= об'єкту оподаткування.

Ставка податку встановлюється з розрахунку на календарний рік у розмірі 25 000 гривень за кожен легковий автомобіль.

Базовий податковий (звітний) період дорівнює календарному року.

Туристичний збір

Туристичний збір - це місцевий збір, кошти від якого зараховуються до місцевого бюджету.

Платниками збору є громадяни України, іноземці, а також особи без громадянства, які прибувають на територію адміністративно-територіальної одиниці, на якій діє рішення сільської, селищної, міської ради або ради об'єднаної територіальної громади, що створена згідно із законом та перспективним планом формування територій громад, про встановлення туристичного збору, та тимчасово розміщуються у місцях проживання (ночівлі).

Ставка збору встановлюється за рішенням відповідної сільської, селищної, міської ради або ради об'єднаної територіальної громади, що створена згідно із законом та перспективним планом формування територій громад, за кожну добу тимчасового розміщення особи у місцях проживання (ночівлі), у розмірі до 0,5 відсотка - для внутрішнього туризму та до 5 відсотків – для в'їзного туризму від розміру мінімальної заробітної плати, встановленої законом на 1 січня звітного (податкового) року, для однієї особи за одну добу тимчасового розміщення.

Базою справляння збору є загальна кількість діб тимчасового розміщення у місцях проживання (ночівлі).

Базовий податковий (звітний) період дорівнює календарному кварталу.

4.4.7 Податок на додану вартість

Для цілей оподаткування *платником податку* є:

1) будь-яка особа, яка провадить або планує провадити господарську діяльність і реєструється за своїм добровільним рішенням як платник податку;

2) будь-яка особа, яка зареєстрована або підлягає реєстрації як платник податку;

3) будь-яка особа, яка ввозить товари на митну територію України в обсягах, які підлягають оподаткуванню, та на яку покладається відповідальність за сплату податків у разі переміщення товарів через митний кордон України відповідно до Митного кодексу України, а також:

– особа, на яку покладається дотримання вимог митних режимів, які передбачають повне або часткове умовне звільнення від оподаткування, у разі порушення таких митних режимів, встановлених митним законодавством;

– особа, яка використовує, у тому числі при ввезенні товарів на митну територію України, податкову пільгу не за цільовим призначенням та/або всупереч умовам чи цілям її надання згідно із цим Кодексом, а також будь-які інші особи, що використовують податкову пільгу, яку для них не призначено.

Об'єктом оподаткування є операції платників податку з:

а) постачання товарів, місце постачання яких розташоване на митній території України, у тому числі операції з безоплатної передачі та з передачі права власності на об'єкти застави позичальнику (кредитору), на товари, що передаються на умовах товарного кредиту, а також з передачі об'єкта фінансового лізингу у володіння та користування лізингоодержувачу/орендарю;

б) постачання послуг, місце постачання яких розташоване на митній території України;

в) ввезення товарів на митну територію України;

г) вивезення товарів за межі митної території України;

е) постачання послуг з міжнародних перевезень пасажирів і багажу та вантажів залізничним, автомобільним, морським і річковим та авіаційним транспортом.

З метою оподаткування цим податком до операцій з ввезення товарів на митну територію України та вивезення товарів за межі митної території України прирівнюється поміщення товарів у будь-який митний режим, визначений Митним кодексом України.

Датою виникнення податкових зобов'язань виконавця довгострокових договорів (контрактів) є дата фактичної передачі виконавцем результатів робіт за такими договорами (контрактами).

База оподаткування операцій з постачання товарів/послуг визначається виходячи з їх договірної вартості.

При цьому база оподаткування операцій з постачання товарів/послуг не може бути нижче ціни придбання таких товарів/послуг, база оподаткування операцій з постачання самостійно виготовлених товарів/послуг не може бути нижче звичайних цін, а база оподаткування операцій з постачання необоротних активів не може бути нижче балансової (залишкової) вартості за даними бухгалтерського обліку, що склалася станом на початок звітного (податкового) періоду, протягом якого здійснюються такі операції (у разі відсутності обліку необоротних активів - виходячи із звичайної ціни).

Ставки податку встановлюються від бази оподаткування в таких розмірах:

а) 20 відсотків – загальний випадок;

б) 0 відсотків –вивезення товарів за межі митної території України:

– у митному режимі експорту;

– у митному режимі реекспорту(щодо товарів у вигляді продуктів їх переробки);

– у митному режимі безмитної торгівлі;

– у митному режимі вільної митної зони.

в) 7 відсотків по операціях з:

– постачання на митній території України та ввезення на митну територію України лікарських засобів;

– постачання на митній території України та ввезення на митну територію України лікарських засобів, медичних виробів та/або медичного обладнання, дозволених для застосування у межах клінічних випробувань, дозвіл на проведення яких надано центральним органом виконавчої влади, що забезпечує формування державної політики у сфері охорони здоров'я;

– постачання послуг із показу (проведення) театральних, оперних, балетних, музичних, концертних, хореографічних, лялькових, циркових, звукових, світлових та інших вистав, постановок, виступів професійних мистецьких колективів, артистичних груп, акторів та артистів (виконавців), кінематографічних прем'єр, культурно-мистецьких заходів та ін.

Сума податку, що підлягає сплаті (перерахуванню) до Державного бюджету України або бюджетному відшкодуванню, визначається як різниця між сумою податкового зобов'язання звітного (податкового) періоду та сумою податкового кредиту такого звітного (податкового) періоду.

При позитивному значенні суми, така сума підлягає сплаті (перерахуванню) до бюджету.

При від'ємному значенні суми, така сума:

а) враховується у зменшення суми податкового боргу з податку, що виник за попередні звітні (податкові) періоди;

б) або підлягає бюджетному відшкодуванню за заявою платника у сумі податку, фактично сплаченій отримувачем товарів/послуг у попередніх та звітному податкових періодах постачальникам таких товарів/послуг або до Державного бюджету України.

4.4.8 Податок на прибуток підприємств

Платниками податку-резидентами єсуб'єкти господарювання – юридичні особи, які здійснюють господарську діяльність як на території України, так і за її межами.

*Об'єктом оподаткування є*прибуток із джерелом походження з України та за її межами, який визначається шляхом коригування (збільшення або зменшення) фінансового результату до оподаткування (прибутку або збитку), визначеного у фінансовій звітності підприємства відповідно до національних положень (стандартів) бухгалтерського обліку або міжнародних стандартів

фінансової звітності, на різниці, які визначені відповідними положеннями Податкового Кодексу.

Базою оподаткування є грошове вираження об'єкту оподаткування.

Ставки податку. Базова (основна) ставка податку становить 18 відсотків.

Податковими періодами для податку на прибуток підприємств є календарні: квартал, півріччя, три квартали, рік. При цьому податкова декларація розраховується наростаючим підсумком. Податковий (звітний) період починається з першого календарного дня податкового (звітного) періоду і закінчується останнім календарним днем податкового (звітного) періоду,

Звільняється від оподаткування прибуток підприємств та організацій, які засновані громадськими об'єднаннями осіб з інвалідністю і є їх повною власністю, отриманий від продажу (постачання) товарів, виконання робіт і надання послуг, крім підакцизних товарів, послуг із поставки підакцизних товарів, отриманих у межах договорів комісії (консигнації), поруки, доручення, довірчого управління, інших цивільно-правових договорів, що уповноважують такого платника податку здійснювати постачання товарів від імені та за дорученням іншої особи без передачі права власності на такі товари, де протягом попереднього звітного (податкового) періоду кількість осіб з інвалідністю, які мають там основне місце роботи, становить не менш як 50 відсотків середньооблікової чисельності штатних працівників облікового складу за умови, що фонд оплати праці таких осіб з інвалідністю становить протягом звітного періоду не менш як 25 відсотків суми загальних витрат на оплату праці.

Фінансовий результат до оподаткування зменшується:

– на суму розрахованої амортизації основних засобів та/або нематеріальних активів

– на суму залишкової вартості окремого об'єкта основних засобів та/або нематеріальних активів;

– на суму дооцінки основних засобів та/або нематеріальних активів у межах попередньо віднесених до витрат уцінки відповідно до національних положень (стандартів) бухгалтерського обліку або міжнародних стандартів фінансової звітності;

– на суму вигід від відновлення корисності основних засобів та/або нематеріальних активів у межах попередньо віднесених до витрат втрат від зменшення корисності основних засобів або нематеріальних активів відповідно до національних положень (стандартів) бухгалтерського обліку або міжнародних стандартів фінансової звітності;

– на суму первісної вартості придбання або виготовлення окремого об'єкта невиробничих основних засобів та/або невиробничих нематеріальних активів та витрат на їх ремонт, реконструкцію, модернізацію або інші поліпшення, у тому числі віднесених до витрат відповідно до національних положень.

Розрахунок амортизації основних засобів та нематеріальних активів здійснюється відповідно до національних положень (стандартів)

бухгалтерського обліку або міжнародних стандартів фінансової звітності (табл. 4.4).

Таблиця 4.4 –Мінімально допустимі строки амортизації основних засобів та інших необоротних активів (крім випадку застосування виробничого методу нарахування амортизації)

Групи	Мінімально допустимі строки корисного використання, років
1	2
група 1 – земельні ділянки	-
група 2 – капітальні витрати на поліпшення земель, не пов'язані з будівництвом	15
група 3 – будівлі	20
споруди	15
передавальні пристрої	10
група 4 – машини та обладнання	5
з них:	
електронно-обчислювальні машини, інші машини для автоматичного оброблення інформації, пов'язані з ними засоби зчитування або друку інформації, пов'язані з ними комп'ютерні програми (крім програм, витрати на придбання яких визнаються роялті, та/або програм, які визнаються нематеріальним активом), інші інформаційні системи, комутатори, маршрутизатори, модулі, модеми, джерела безперебійного живлення та засоби їх підключення до телекомунікаційних мереж, телефони (в тому числі стільникові), мікрофони і рації, вартість яких перевищує 20000 гривень	2
група 5 – транспортні засоби	5
група 6 – інструменти, прилади, інвентар, меблі	4
група 7 – тварини	6
група 8 – багаторічні насадження	10
група 9 – інші основні засоби	12
група 10 – бібліотечні фонди, збереження Національного архівного фонду України	-
група 11 – малоцінні необоротні матеріальні активи	-
група 12 – тимчасові (нетитульні) споруди	5
група 13 – природні ресурси	-
група 14 – інвентарна тара	6
група 15 – предмети прокату	5
група 16 – довгострокові біологічні активи	7

Не підлягають амортизації та проводяться за рахунок відповідних джерел:

– вартість гудвілу;

– витрати на придбання/самостійне виготовлення невиробничих основних засобів, невиробничих нематеріальних активів;

– на ремонт, реконструкцію, модернізацію або інші поліпшення невиробничих основних засобів, невиробничих нематеріальних активів.

Методи амортизації основних засобів:

Прямолінійний

Річна сума амортизації (А) = (первісна вартість (ПВ) – ліквідаційна вартість (ЛВ))/ строк корисного використання (СКВ) у роках

Місячна А = Річна А/12

Зменшення залишкової вартості

Річна А = ЗВ на початок року × річна норма А

Річна норма А= 1 – $\sqrt[n]{\frac{ЛВ}{ПВ}}$, де n– тремін корисного використання в роках;

Місячна А= Річна А /12

Прискореного зменшення залишкової вартості (подвійного залишку, що зменшується):

Річна А = ЗВ на початок року × річна норма А

Річна норма А= 2× 1/(термін використання (у роках))

Місячна А= Річна А /12

Кумулятивний

Річна А = (ПВ – ЛВ) × кумулятивний коефіцієнт

Кумулятивний коефіцієнт = кількість років, що залишається до кінця строку використання / сума чисел років корисного використання

Місячна А= річна /12

Виробничий

Місячна А = місячний фактичний обсяг продукції (робіт, послуг) × виробнича ставка А

Виробнича ставка А = (ПВ-ЛВ)/Продукт,

де Продукт – очікуваний (плановий) обсяг продукції (робіт, послуг), що має бути отриманий із використанням даного ОЗ.

Річна А = річний фактичний обсяг продукції (робіт, послуг) × виробничу ставку А (чи сумму місячних А).

Приклади розрахунку амортизації основних засобів

Нехай ОЗ введено в експлуатацію 28 грудня 2021р. Початкова вартість – 202500 грн., ліквідаційна вартість – 10000 грн. Термін корисного використання – 5 років. Отже, вперше амортизація буде нарахована наступного місяця – січня 2022 року.

Прямолінійний метод

Для першого року експлуатації (2022): Річна А = (202500 – 10000)/5 = 192500/5= 38500,00 грн.

Така сама сума буде і протягом наступних 4 років щорічно (2022-2026 роки).

Місячна А=38500/12=3208,33 грн.

Зменшення залишкової вартості

Річна норма амортизації

Перший рік: Річна А 1-го року = 202500×0,4521 = 91546,75 грн

Місячна А для 1-го року =91546,75/12 = 7628,90 грн

ЗВ наприкінці 1-го року = 202500 – 91546,75 = 110953,25 грн

Другий рік: Літня А 2-го року = = 110953,25×0,4521 = 50165,05 грн Місячна А 2-го року = 50162,05 = 4180,42 грн

ЗВ наприкінці 2-го року = = 110953,25– 50165,05 = 60788,20 грн тощо…

Прискорене зменшення залишкової вартості

Річна норма амортизації = 2×1/5 = 0,4

Перший рік: Літня А 1-го року = 202500×0,4 = 81000,00 грн

Місячна А для 1-го року = 81000/12 = 6750 грн

ЗВ після 1 -го року = 202500 – 81000 = 121500 грн

Другий рік: Літня А 2-го року = 121500×0,4 = 48600 грн

Місячна А для 2-го року = 4050,00 грн

Кумулятивний метод

Сума числа років корисного використання = 1 + 2 +3 +4 + 5 = 15

Перший рік: Кумулятивний коефіцієнт для 1-го року = 5/15

Літня А 1-го року = (202500 – 10000)×5/15 = 64166,67 грн

Місячна А для 1-го року = 64166,67/12 = 5347 ,22

Другий рік: Кумулятивний коефіцієнт для 2-го року = 4/15

Літня А 2-го року = (202500 – 10000)×4/15 = 51333,33 грн

Місячна А для 2-го року = 51333,33/12 = 4277,78 і таке інше

Виробничий метод

Нехай планується виробити за 5 років 1200000 од. продукції. За роками фактичний виробіток був такий: 1 рік – 100000 од.; 2 рік – 300000 од.; 3 рік – 5000 од.; 4 рік – 100000 од.; 5 рік – 500000 од. Усього було вироблено 1005000 од. продукції, тобто плановий показник із вироблення не виконаний. Виробнича ставка амортизації = (202 500-10000) / 1200000 = 0,1604. Перший рік: За 1-й рік А = 100000×0,1604 = 16041,67 грн. Другий рік: За 2-й рік А = 300000×0,1604 = 48125 грн. Місячна амортизація нараховується аналогічно, але виходячи з місячного обсягу випуску продукції (=місячний випуск × 0,1604).

4.5 Адміністрування податків, зборів та платежів

Податкова декларація– документ, що подається платником податків контролюючим органам у строки, встановлені законом, на підставі якого здійснюється нарахування та/або сплата грошового зобов’язання, у тому числі податкового зобов’язання або відображаються обсяги операції (операцій), доходів (прибутків), щодо яких податковим та митним законодавством передбачено звільнення платника податку від обов’язку нарахування і сплати податку і збору, чи документ, що свідчить про суми доходу, нарахованого

(виплаченого) на користь платників податків - фізичних осіб, суми утриманого та/або сплаченого податку, а також суми нарахованого єдиного внеску.

Митні декларації прирівнюються до податкових декларацій для цілей нарахування та/або сплати податкових зобов'язань.

Розрахунки (у тому числі розрахунок частини чистого прибутку (доходу), дивідендів на державну частку), які подаються до контролюючих органів відповідно до іншого законодавства, контроль за дотриманням якого покладено на контролюючі органи, прирівнюються до *податкової декларації*.

Платники податку на прибуток, які відповідно доЗакону України«Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні» зобов'язані оприлюднювати річну фінансову звітність та річну консолідовану фінансову звітність разом з аудиторським звітом, подають разом з податковою декларацією за відповідний податковий (звітний) період звіт про фінансовий стан (баланс) та звіт про прибутки та збитки та інший сукупний дохід (звіт про фінансові результати), складені до перевірки фінансової звітності аудитором.

Платники податку на прибуток, які відповідно доЗакону України«Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні» зобов'язані оприлюднювати річну фінансову звітність та річну консолідовану *фінансову звітність разом з аудиторським звітом, подають контролюючому органу річну фінансову звітність, яка підлягає оприлюдненню разом з аудиторським звітом у строк не пізніше 10 червня року, наступного за звітним*.

Для частини чистого прибутку (доходу) *податковими (звітними) періодами* є календарні: квартал, півріччя, три квартали, рік. Для господарських товариств, корпоративні права яких частково належать державі, та господарських товариств, 50 і більше відсотків акцій (часток, паїв) яких належать господарським товариствам, частка держави в яких становить 100 відсотків, що не прийняли рішення про нарахування дивідендів до 1 травня року, який настає за звітним, податковим (звітним) періодом є календарний рік.

При цьому розрахунок частини чистого прибутку (доходу), дивідендів на державну частку складається наростаючим підсумком та подається до контролюючих органів разом з фінансовою звітністю.

Податкова консультація

За зверненням платників податків у паперовій або електронній формі контролюючий орган, надає їм безоплатно індивідуальні податкові консультації з питань практичного застосування окремих норм податкового та іншого законодавства, контроль за дотриманням якого покладено на такий контролюючий орган, протягом 25 календарних днів, що настають за днем отримання такого звернення даним контролюючим органом.

Індивідуальні податкові консультації надаються:

в усній формі – контролюючим органом, визначеним Податковим Кодексом, а також державними податковими інспекціями;

у паперовій та електронній формах – контролюючим органом, визначеним Пощдатковим Кодексом, крім державних податкових інспекцій.

Індивідуальна податкова консультація, надана у паперовій або електронній формі, підлягає *реєстрації в єдиному реєстрі індивідуальних податкових консультацій* та розміщенню на офіційному веб-сайті центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну податкову політику, без зазначення найменування (прізвища, ім'я, по батькові) платника податків, коду згідно з ЄДРПОУ (реєстраційного номера облікової картки) та його податкової адреси.

Центральний орган виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізує державну фінансову політику, проводить періодичне узагальнення індивідуальних податкових консультацій, а також аналізує обставини, що свідчать про неоднозначність окремих норм податкового та іншого законодавства, контроль за дотриманням якого покладено на контролюючі органи, шляхом*надання узагальнюючих податкових консультацій*, які затверджуються наказом цього органу.

Узагальнюючі податкові консультації підлягають оприлюдненню на офіційному веб-сайті центрального органу виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізує державну фінансову політику, протягом п'яти календарних днів з дня їх надання.

Наслідки застосування податкових консультацій

У разі коли положення індивідуальної податкової консультації суперечать положенням узагальнюючої податкової консультації, застосовуються положення узагальнюючої податкової консультації.

Платник податків та/або податковий агент, які діяли відповідно до податкової консультації, не звільняються від обов'язку сплати податкового зобов'язання.

Платник податків може оскаржити до суду наказ про затвердження узагальнюючої податкової консультації або надану йому у паперовій або електронній формі індивідуальну податкову консультацію як правовий акт індивідуальної дії, які, на думку такого платника податків, суперечать нормам або змісту відповідного податку чи збору.

Податковий контроль – система заходів, що вживаються контролюючими органами та координуються центральним органом виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізує державну фінансову політику, з метою контролю правильності нарахування, повноти і своєчасності сплати податків і зборів, а також дотримання законодавства з питань регулювання обігу готівки, проведення розрахункових та касових операцій, патентування, ліцензування та іншого законодавства, контроль за дотриманням якого покладено на контролюючі органи.

Податковий контроль здійснюється шляхом:

– ведення обліку платників податків;

– інформаційно-аналітичного забезпечення діяльності контролюючих органів;

– перевірок та звірок відповідно до вимог Податкового Кодексу, а також перевірок щодо дотримання законодавства, контроль за дотриманням якого покладено на контролюючі органи;

– моніторингу контрольованих операцій та опитування посадових, уповноважених осіб та/або працівників платника податків.

Види перевірок

Контролюючі органи мають право проводити камеральні, документальні (планові або позапланові; виїзні або невиїзні) та фактичні перевірки.

Камеральною вважається перевірка, яка проводиться у приміщенні контролюючого органу виключно на підставі даних, зазначених у податкових деклараціях (розрахунках) платника податків та даних системи електронного адміністрування податку на додану вартість (даних центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері казначейського обслуговування бюджетних коштів, в якому відкриваються рахунки платників у системі електронного адміністрування податку на додану вартість, даних Єдиного реєстру податкових накладних та даних митних декларацій), а також даних Єдиного реєстру акцизних накладних та даних системи електронного адміністрування реалізації пального та спирту етилового, даних СОД РРО.

Документальною перевіркою вважається перевірка, предметом якої є своєчасність, достовірність, повнота нарахування та сплати усіх передбачених цим Кодексом податків та зборів, а також дотримання валютного та іншого законодавства, контроль за дотриманням якого покладено на контролюючі органи, дотримання роботодавцем законодавства щодо укладення трудового договору, оформлення трудових відносин з працівниками (найманими особами) та яка проводиться на підставі податкових декларацій (розрахунків), фінансової, статистичної та іншої звітності, регістрів податкового та бухгалтерського обліку, ведення яких передбачено законом, первинних документів, які використовуються в бухгалтерському та податковому обліку і пов'язані з нарахуванням і сплатою податків та зборів, виконанням вимог іншого законодавства, контроль за дотриманням якого покладено на контролюючі органи, а також отриманих в установленому законодавством порядку контролюючим органом документів та податкової інформації, у тому числі за результатами перевірок інших платників податків.

Документальна планова перевірка проводиться відповідно до плану-графіка перевірок.

Документальною виїзною перевіркою вважається перевірка, яка проводиться за місцезнаходженням платника податків чи місцем розташування об'єкта права власності, стосовно якого проводиться така перевірка.

Документальною невиїзною перевіркою вважається перевірка, яка проводиться в приміщенні контролюючого органу.

Документальною невиїзною позаплановою електронною перевіркою за заявою платника податків (далі - електронна перевірка) вважається перевірка, що проводиться на підставі заяви, поданої платником податків з незначним ступенем ризику.

Фактичною вважається перевірка, що здійснюється за місцем фактичного провадження платником податків діяльності, розташування господарських або інших об'єктів права власності такого платника. Така перевірка здійснюється контролюючим органом щодо дотримання норм законодавства з питань регулювання обігу готівки, порядку здійснення платниками податків розрахункових операцій, ведення касових операцій, наявності ліцензій, свідоцтв, у тому числі про виробництво та обіг підакцизних товарів, дотримання роботодавцем законодавства щодо укладення трудового договору, оформлення трудових відносин з працівниками (найманими особами).

Джерелами самостійної сплати грошових зобов'язань або погашення податкового боргу платника податків є будь-які власні кошти, у тому числі ті, що отримані від продажу товарів (робіт, послуг), майна, випуску цінних паперів, зокрема корпоративних прав, отримані як позика (кредит), та з інших джерел, з урахуванням особливостей, визначених цією статтею, а також суми надміру сплачених платежів до відповідних бюджетів.

Джерелом самостійної сплати грошових зобов’язань з податку на додану вартість є суми коштів, джерела яких зазначені в абзаці першому цього пункту та обліковуються в системі електронного адміністрування податку на додану вартість.

4.6 Відповідальність платників податків

Податковим правопорушенням є протиправне, винне (діяння (дія чи бездіяльність) платника податку (в тому числі осіб, прирівняних до нього), контролюючих органів та/або їх посадових (службових) осіб, інших суб’єктів у випадках, прямо передбачених Податковим Кодексом.

Діяння вважаються вчиненими умисно, якщо існують доведені контролюючим органом обставини, які свідчать, що платник податків удавано, цілеспрямовано створив умови, які не можуть мати іншої мети, крім як невиконання або неналежне виконання вимог, установлених цим Кодексом та іншим законодавством, контроль за дотриманням якого покладено на контролюючі органи.

За порушення законів з питань оподаткування та іншого законодавства, контроль за дотриманням якого покладено на контролюючі органи, застосовуються такі *види юридичної відповідальності*:

- фінансова;
- адміністративна;
- кримінальна.

Фінансова відповідальністьзастосовується у вигляді штрафних (фінансових) санкцій (штрафів).

Пеня– сума коштів у вигляді відсотків, нарахована на суми податкових зобов’язань та/або на суми штрафних (фінансових) санкцій, не сплачених у встановлені законодавством строки, а також нарахована в інших випадках та порядку, передбачених Податковим кодексом України або іншим

законодавством, контроль за дотриманням якого покладено на контролюючі органи.

Нараховані контролюючим органом суми пені самостійно сплачуються платником податків.

Штрафна санкція (фінансова санкція, штраф)– визначена Податковим Кодексом плата у вигляді фіксованої суми та/або відстоків, що справляється з платника податків у зв'язку зх. Порушенням ним вимог податкового законодавства.

Види штрафних санкцій:

– за неподання податкових декларацій;

– за заниження податкових зобов'язань;

– в результаті виявлених арифметичних або методологічних помилок у поданій податковій декларації;

– у разі, коли нарахування податкового зобовязання покладається на податковий орган;

– за несплату або несвоєча ну сплату податкових зобов'язань.

Відповідальність за порушення законодавства про працю

Посадові особи органів державної влади та органів місцевого самоврядування, підприємств, установ та організацій, винні у порушенні законодавства про працю, несуть відповідальність згідно з чинним законодавством.

Юридичні та фізичні особи-підприємці, які використовують найману працю, несуть відповідальність у вигляді штрафу в разі:

– фактичного допуску працівника до роботи без оформлення трудового договору (контракту), оформлення працівника на неповний робочий час у разі фактичного виконання роботи повний робочий час, установлений на підприємстві, та виплати заробітної плати (винагороди) без нарахування та сплати єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування та податків – у десятикратному розмірі мінімальної заробітної плати, встановленої законом на момент виявлення порушення, за кожного працівника, стосовно якого скоєно порушення, а до юридичних осіб та фізичних осіб - підприємців, які використовують найману працю та є платниками єдиного податку першої - третьої груп, застосовується попередження;

– вчинення вищенаведених порушень повторно протягом двох років з дня виявлення порушення – у тридцятикратному розмірі мінімальної заробітної плати, встановленої законом на момент виявлення порушення, за кожного працівника, стосовно якого скоєно порушення;

– порушення встановлених строків виплати заробітної плати працівникам, інших виплат, передбачених законодавством про працю, більш як за один місяць, виплата їх не в повному обсязі – у трикратному розмірі мінімальної заробітної плати, встановленої законом на момент виявлення порушення;

– недотримання мінімальних державних гарантій в оплаті праці – у двократному розмірі мінімальної заробітної плати, встановленої законом на

момент виявлення порушення, за кожного працівника, стосовно якого скоєно порушення;

– недотримання встановлених законом гарантій та пільг працівникам, які залучаються до виконання обов'язків, передбачених законами України «Про військовий обов'язок і військову службу»,«Про альтернативну (невійськову) службу»,«Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію», – у чотирикратному розмірі мінімальної заробітної плати, встановленої законом на момент виявлення порушення, за кожного працівника, стосовно якого скоєно порушення, а до юридичних осіб та фізичних осіб-підприємців, які використовують найману працю та є платниками єдиного податку першої – третьої груп, застосовується попередження;

– недопущення до проведення перевірки з питань додержання законодавства про працю, створення перешкод у її проведенні – у трикратному розмірі мінімальної заробітної плати, встановленої законом на момент виявлення порушення;

– вчинення дій, передбачених абзацом сьомим цієї частини, при проведенні перевірки з питань виявлення порушень, зазначених в абзаці другому цієї частини, - у шістнадцятикратному розмірі мінімальної заробітної плати, встановленої законом на момент виявлення порушення;

– порушення інших вимог законодавства про працю, крім передбачених абзацами другим - восьмим цієї частини, - у розмірі мінімальної заробітної плати за кожне таке порушення;

– вчинення порушення, передбаченого абзацом дев'ятим цієї частини, повторно протягом року з дня виявлення порушення – у двократному розмірі мінімальної заробітної плати за кожне таке порушення.

У разі сплати юридичною особою або фізичною особою - підприємцем, яка використовує найману працю, 50 відсотків розміру штрафу протягом 10 банківських днів з дня вручення постанови про накладення штрафу за порушення вимог законодавства про працю, передбаченого цією статтею, така постанова вважається виконаною.

4.7 Податкова система та податкова політика

Податкову системуУкраїни можна представити у вигляді трьох основних підсистем:

– підсистема оподаткування юридичних осіб;
– підсистема оподаткування фізичних осіб;
– збори в державні цільові фонди.

Усі ці підсистеми знаходяться в тісному взаємозв'язку між собою, їх складають одні структурні елементи: прямі податки, непрямі податки, а також інші податки і збори.

Завданнямдержавної**податкової політики**є встановлення такого оптимального рівня й умов оподатковування, що забезпечують баланс інтересів держави і платників.

Податкова політика держави є невід'ємною складовою фінансової політики. Вона не має самостійного характеру, оскільки податки, як інструмент впливу на економіку, застосовуються в комплексі з іншими методами її регулювання. Система оподаткування –це частина загальної податкової політики держави.

Податкова політика –це система відносин, які складаються між платниками податків і державою, а також стратегія їх дій у різних умовах господарювання та економічних системах.

Визначивши податкову політику, держава визначає напрямок розвитку, а також **стратегію і тактику** поставленої мети. Тому податкова політика при відповідній тактиці має чітке спрямування на вирішення конкретних завдань і проблем, а стратегічно– на вирішення довгострокових проблем. Однією з головних передумов вироблення стратегії податкової політики є податкове прогнозування, що є складовою макроекономічного розвитку соціально-економічних процесів у країні взагалі. Основою розробки тактики податкової політики є податкове планування – важлива складова фінансового планування, підпорядкована вимогам фінансової політики держави.

Стратегія і тактика податкової політики взаємопов'язані. *Стратегія податкової політики* створює сприятливі умови для вирішення тактичних завдань. *Тактика податкової політики* виявляє центральні проблеми розвитку економіки та соціальної сфери. Шляхом своєчасної зміни способів і форм оподаткування, тактика дозволяє в обмежений термін з найменшими витратами вирішувати завдання, які поставлені стратегією податкової політики.

До сих пір немає єдиного загальноприйнятого визначення терміну «податкове навантаження», у актуальній на сьогоднішній день економічній літературі є багато різних точок зору до даного поняття. Можна стверджувати, що податкове навантаження – це показник, який характеризує рівень державного втручання, шляхом оподаткування платників податку на мікро та макрорівні. На **макроекономічному рівні податкове навантаження** – це сума виплачених обов’язкових платежів на користь держави у ВВП країни та визначається як відношення загальної суми податкових платежів до ВВП. **На мікрорівні (рівні підприємства)**, податкове навантаження – це відношення суми сплачених податків до чистого прибутку суб’єкта господарювання.

Контрольні питання

1.Сутність податків, функції та основна класифікація.
2. Які виділяються елементи системи оподаткування?
3. В чому полягає сутність податкової політики держави?
4. Види прямих податків та механізм їх сплати.
5. Поясніть сутність екологічного податку.
6. Сутність податку на додану вартість.
7. Сутіність податку на доходи фізичних осіб.

8. Сутність податку на прибуток.
9. Яка існує методологія нарахування аматоритації основних засобів?
10. Сутність та значення місцевих податків.
11. Види податкових перевірок.
12. Відповідальність платників податків.
13. Розкрийте значення податкової політики держави та охарактеруйте її види.

Тестові завдання для самоконтролю

1. Податкова система – це:
   а) сукупність податків, зборів та інших обов'язкових платежів до бюджету й державних цільових фондів;
   б) сукупність принципів, форм і методів установлення податків, зміни чи відміни; дій, які забезпечують їх сплату, контроль і відповідальність за порушення податкового законодавства;
   в) сукупність правових норм, що регулюють відносини в галузі податків;
   г) сукупність фіскальної і розподальчо-регулюючої систем.

2. Джерелом податків є:
   а) валовий внутрішній продукт;
   б) національне багатство;
   в) прибуток, собівартість, дохід;
   г) національний дохід.

3. Податки виконують наступні функції:
   а) фіскальну, соціальну та регулюючу;
   б) контрольну, захисну та політичну;
   в) розподільчу, відтворювальну та політичну;
   г) економічну, політичну та соціальну.

4. Регулююча функція податків виявляється через:
   а) систему пропорційного оподаткування;
   б) формування фінансових ресурсів держави, які акумулюються у бюджетній системі держави;
   в) надання податкових пільг та зміну податкових ставок;
   г) кількісне відображення податкових надходжень.

5. Платник податку – це:
   а) юридична чи фізична особа, яка безпосередньо сплачує податок до бюджету;
   б) юридична чи фізична особа, яка безпосередньо несе податковий тягар;

в) юридична чи фізична особа, яка має податковий борг;
г) юридична чи фізична особа, яка має право на податкове відшкодування.

6. Податковий кредит – це:
а) пільги, спрямовані на зменшення податкової ставки, суми податку або відстрочка здійснення платежу;
б) пільги, спрямовані на скорочення податкової бази за рахунок визначених витрат;
в) податкові знижки для окремих суб'єктів оподаткування;
г) сума витрат, понесених платником податку у зв'язку з придбанням товарів, на суму яких дозволяється зменшення суми його загального оподатковуваного доходу.

7. Непрямі податки встановлюються:
а) в цінах товарів і послуг, а їх розмір для окремого платника прямо не залежить від його доходів;
б) на прибутки юридичних та фізичних осіб, а їх розмір для окремого платника залежить від його доходів;
в) у загальній сумі відповідно до потреб у доходах, а їх розмір для окремого платника залежить від його доходів;
г) такі, які встановлюються під адміністративним впливом.

8. Прямі податки відрізняються від непрямих тим, що вони:
а) включаються до ціни на стадії виробництва;
б) сплачує одна особа, а несе друга;
в) стягуються за тарифами;
г) включаються до ціни на стадії реалізації.

9. За економічною природою непрямі податки поділяються на:
а) акцизи й мита;
б) податок на прибуток і податок на власників транспортних засобів;
в) державне мито й ресурсні платежі;
г) вірної відповіді немає.

10. До загальнодержавних податків і зборів в Україні відносять:
а) податок з реклами та курортний збір;
б) ринковий збір;
в) податок на промисел та судовий збір;
г) вірної відповіді немає.

11. Правовий механізм функціонування податкової системи України регламентується:
а) Податковим Кодексом України;

б) Законом України «Про систему оподаткування»;
в) Законом України «Про порядок сплати зобов’язань платників податків перед бюджетами та державними цільовими фондами»;
г) вірної відповіді немає.

12. Акцизний податок відноситься:
а) до прямих особистих податків;
б) до прямих реальних податків;
в) до непрямих податків;
г) до непрямих індивідуальних податків.

13. Підакцизними товарами в Україні є:
а) алкогольні напої; спирт етиловий; тютюнові вироби; транспортні засоби; пиво солодове; бензин;
б) алкогольні напої; тютюнові вироби; бензин;
в) бензин; тютюнові вироби; алкогольні напої; шоколад;
г) алкогольні напої; тютюнові вироби; золото; бензин.

14. Джерелом сплати акцизного податку є:
а) прибуток;
б) виручка від реалізації;
в) валові витрати;
г) собівартість.

15. Акцизний податок за економічним змістом об’єкта оподаткування це:
а) податок на споживання;
б) окладний податок;
в) загальнодержавний податок;
г) місцевий податок.

Практичні завдання

Тема: Податки. Податкова система

Мета та основні завдання практичних задач: опанування практичних навичок щодо визначення суми акцизногоподатку, суми єдиногосоціальноговнескуназагальнообов'язковедержавнесоціальнестрахуванн я платника податку, суми податку на доходи фізичних осіб, податку на прибуток, суми ПДВ, що підлягає сплаті в державний бюджет, визначення нарахованої суми рентної плати, розрахункусумиввізногомита,митногозбору,податку на додану вартість та податку на землю

Завдання 1.

Підприємство виробило і реалізувало 8 000 пляшок горілки ізвмістом спирту 40 %, місткість однієї пляшки - 0,5 л. Визначити суму акцизногоподатку, яку необхідно сплатити підприємству - виробнику алкогольних напоїв,якщо ставкаакцизногоподаткуза1л100%спирту становить70,53грн.

Методичнірекомендації:сумуакцизногоподаткувизначаємошляхоммноження обсягу реалізованої продукції на ставку акцизного податку за 1 л 100 %спирту.

Завдання2.

Громадянинввозитьвкраїнулегковийавтомобіль2020рокувипуску, з об'ємом двигуна 2 400 куб см. Заявлена митна вартість -25 000 дол.США.Розрахуватисумуввізногомита,митногозбору,акцизногоподаткутаподатку на додану вартість, а також загальну суму, що підлягає сплаті на митниціпри перетині митного кордону, якщо ставка ввізного мита відповідно до Єдиногомитного тарифу - 10 %, митний збір за оформлення товару - 0,2 % митної вартості,ставкаакцизногоподатку-2,213євроза1смкуб.об'ємуциліндрадвигуна.Обмінний курс валют на момент подання документів на митниці встановлюєтьсявідповіднодокурсуНБУ.

Методичні рекомендації: сума ввізного мита - це добуток митної вартості внаціональній валюті та ставки ввізного мита; сума митного збору - це добутокмитної вартості в національній валюті та ставки митних зборів; сума ПДВ - це сумамитної вартості, збільшеної на суму ввізного мита, акцизного податку, помноженанаставкуПДВ.

Завдання 3.

У звітному періоді доходи підприємства від продажу продукціїстановили25750тис.грн.,аіншідоходи-17тис. грн.Витрати,пов'язанізпідготовкою, організацією, веденням виробництва, продажем продукції, - 22 430тис. грн. Розрахувати суму податку на прибуток, що підлягає сплаті до бюджету зарезультатамизвітногоперіоду.

Методичні рекомендації: суму податку на прибуток підприємств визначаємошляхоммноженняприбуткудооподаткування,якийвизначаєтьсяшляхомзменшення суми доходів звітного періоду, на собівартість реалізованих товарів,виконаних робіт, наданих послуг і суму інших витрат звітного податкового періодунаставкуподатку.

Завдання4.

Підприємство,щорозташованевнаселеномупунктізчисельністюнаселення48тис.осіб,згіднозданимидержавногоземельногокадаструмає:3гасільськогосподарськихземель,щовикористовуютьсяпідсіножаті.Грошоваоцінказа1газемлісільськогосподарськогопризначеннявстановлена у розмірі - 5 400 грн., а ставка податку - 1 % від нормативної грошовоїоцінки.Визначитисумуплатизаземлю.

Методичні рекомендації: суму земельного податку для земельних ділянок,грошову оцінку яких проведено, визначають шляхом множення грошової оцінкиземлінаставкуземельногоподаткуз1газемлі.

Завдання5.

Працівникузапоточнийміcяцьнараховано1860,00грн.заробітної плати. Також надано кошти на відрядження -500,00 грн. Визначити сумуєдиногосоціальноговнескуназагальнообов'язковедержавнесоціальнестрахування платника податку, суму податку на доходи фізичних осіб та суму довидачіпрацівнику.

Завдання 6.

Підприємство «Мрія» за звітний період має такі фінансові показники:

1) Отримано дохід від реалізації продукції 268000 грн (без ПДВ).

2) Собівартість реалізованих товарів складає 184000 грн;

3) Витрати на оплату праці складають 24000 грн;

4) Інші витрати 6200 грн.

Визначити суму податку на прибуток.

Завдання 7.

Визначити суму ПДВ, що підлягає сплаті в державний бюджет (відшкодуванню з бюджету) за результатами діяльності підприємства у звітному місяці.

Вихідні дані: протягом звітного місяця на підприємстві було здійснено такі операції:

1) реалізовано товарів на території України на суму 50000 грн. (без ПДВ);

2) здійснено первинну емісію цінних паперів на суму 6000 грн.;

3) нарахована та виплачена заробітна плата працівникам підприємства у розмірі 10000 грн.;

4) здійснені обов`язкові відрахування від заробітної плати працівників у сумі 4000 грн.;

5) оплачено вартість державних послуг із ліцензування діяльності, які надані органами виконавчої влади - 3000;

6) надано шефську благодійну допомогу міській лікарні у вигляді безоплатної передачі товарів на суму 1500 грн.;

7) експортовано товарів для заправки та постачання морських суден, що використовуються для перевезення пасажирів та вантажів за межами територіальних вод України, на суму 18000 грн.;

8) отримано від постачальника матеріалів для виробництва експортної продукції - 10000 грн. (без ПДВ);

9) придбані товари для їх використання у господарській діяльності на суму 24000 грн. (з ПДВ);

10) підприємством надано обладнання в фінансовий лізинг на суму 6000 грн. (без ПДВ)

Укажіть, які операції з перелічених вище не належать до об`єкту оподаткування ПДВ, які звільнені від оподаткування ПДВ та які обкладаються по ставці ПДВ 0 %.

Завдання 8.

Підприємству встановлено річний ліміт використання водних ресурсів - 7 500 куб. метрів. Фактично об'єм використаної води становив 7 890 куб. м. Визначити нараховану суму рентної плати, якщо ставка плати за спеціальне використання підземних вод у Херсонській області становить 42,98 грн. за 100 куб. метрів.

Завдання 9.

Розрахувати суму плати за землю, що підлягає перерахуванню в бюджет землевласником за рік.

Вихідні дані: Землевласником є приватне підприємство-юридична особа. Земельна ділянка займає площу 400 кв. м. і знаходиться на території населеного пункту з чисельністю населення 2 тис. чол., який не має статусу курортного. Нормативну грошову оцінку земельної ділянки не проведено. Ставка плати за землю складає 0,24 грн. за 1 кв. м. Земельну ділянку розташовано на території історико-культурного призначення місцевого значення. Використання земельної ділянки не пов`язане з функціональним призначенням цієї території (застосовується коефіцієнт 1,5).

ТЕМА5.Бюджет та бюджетна система України

Мета:ознайомити студентів з сутніст. і роллю бюджету, бюджетною політикою держави та засадами побудови бюджетної системи; розглянути бюджетну політику і класифікацію, її складові, систему доходів і видатків бюджетів, а також ююджетний дефіцит і джерела його фінансування.

План

5.1 Сутність і роль бюджету
5.2. Бюджетна політика держави
5.3 Бюджетна система та засади її побудови
5.4 Бюджетна класифікація та її складові
5.5 Бюджетний процес
5.6 Система доходів і видатків бюджетів
5.6.1 Доходи та видаткі державного бюджету
5.6.2 Доходи та видатки місцевих бюджетів
5.7 Бюджетний дефіцит і джерела його фінансування

Ключові терміни: *бюджет, бюджетна політика, бюджетне регулювання, бюджетне фінансування, бюджетні резерви, бюджетна класифікація, бюджетна система, державний бюджет, державні фінанси, місцеві бюджети, бюджетний устрій, принципи бюджетної системи, бюджетний процес, бюджетний дефіцит, позабюджетні фонди*

5.1 Сутність і роль бюджету

Функціонування економічної системи України в ринкових умовах вимагає об’єктивної оцінки економічних процесів та чіткого визначення тенденцій розвитку фінансових відносин у сфері державних фінансів. **Державні фінанси** охоплюють:

– державний та місцеві бюджети;
– державні фонди цільового призначення;
– державний кредит;
– фінанси підприємств і організацій державної форми власності.

У сфері державних фінансів грошові потоки відображають відносини перерозподілу ВВП. Провідною складовою системи державних фінансів є бюджет держави. Бюджет є основною ланкою державних фінансів і важливою складовою фінансової системи в цілому. Державні фінанси виражають сукупність економічних відносин у грошовій формі з приводу розподілу і перерозподілу вартості валового внутрішнього продукту з метою фінансового забезпечення реалізації функцій держави. Суб’єктами цих відносин є юридичні й фізичні особи та держава, об’єктом – ВВП. За певних умов об’єктом фінансових відносин може бути національне багатство, виражене у вартості накопичених у суспільстві матеріальних благ та природних ресурсів. Бюджет як

державний інститут формувався у процесі тривалої еволюції. Сам термін «бюджет» бере початок від норманського (старофранцузького) слова boutegge (шкіряна сумка, портфель), тобто має алегоричне етимологічне походження. В епоху Середньовіччя (XI ст.) в Англії канцлер казначейства приносив у парламент портфель з фінансовими документами, а також промовою про стан держаних фінансів, яка, власне, і дістала назву бюджет.

Бюджет– це сукупність законодавчо регламентованих відносин між державою і юридичними та фізичними особами з приводу розподілу й перерозподілу ВВП, а за певних умов – і національного багатства з метою формування і використання централізованого фонду грошових коштів, призначеного для забезпечення виконання державою її функцій. Головними **ознаками бюджетує**: історичність, плановість, юридичний характер, терміновість. Згідно з Бюджетним кодексом, що був прийнятий 08.06.2010 року Верховною Радою України: «Бюджет – це план формування та використання фінансових ресурсів для забезпечення завдань і функцій, які здійснюються органами державної влади, органами Автономної Республіки Крим та органами місцевого самоврядування протягом бюджетного періоду». Правове регламентування бюджету складається з: 1) Конституції України ; 2) Бюджетного Кодексу; 3) закону про Державний бюджет України; 4) інших законів, що регулюють бюджетні відносини; 5) нормативно-правових актів Кабінету Міністрів України, прийнятих на підставі і на виконання Бюджетного кодексу та інших законів Україниі; 6) нормативно-правових актів органів виконавчої влади, прийнятих на підставі і на виконання Бюджетного кодексу, інших законів України та нормативно-правових актів Кабінету Міністрів України; 7) рішень про місцевий бюджет; 8) рішень органів Автономної Республіки Крим, місцевих державних адміністрацій, органів місцевого самоврядування.

Сутність бюджету реалізується через його функції. В економічній літературі нема єдиної думки щодо кількості функцій бюджету. Такі економісти, як Ю.В.Пасічник, С.І.Юрій схиляються до існування двох чітко структурованих функцій –**розподільчої та контрольної**. Через розподільну функцію держава зосереджує у своїх руках усі джерела бюджетних надходжень, щоб потім використати їх з найбільшою ефективністю. Жодна з інших ланок фінансів не здійснює такого багатопрофільного перерозподілу як по вертикалі, так і по горизонталі економіки. Це перерозподіл між міністерствами, відомствами, напрямами, блоками галузей, а також територіальний розподіл. Широка сфера дії розподільної функції обумовлюється участю в бюджетних відносинах практично всіх членів суспільства. Основою бюджетного розподілу є чистий дохід, який утворюється в суспільстві.

Сутність контрольної функції полягає в тому, що суспільство в особі специфічних державних або недержавних структур контролює і вирівнює бюджетний розподіл. Виконання контрольної функції сприяє оптимальному рухові бюджетних ресурсів як в частині їх збирання, так і розподілу.

Петровська І.О. та Клиновий Д.В.вказують на три функції бюджету: **акумулятивної, розподільчої та контрольної**. В інших літературних джерелах зустрічаються вказівки на чотири функції, що виконує бюджет: **розподільчу, регулюючу, контрольну, соціальну**. Дійсно, найбільш наявні та структуровані дві функції – розподільча та контрольна, але не можна не вказати регулюючу та стимулюючу роль бюджету та обминути питання фінансового забезпечення соціальної політики за рахунок коштів бюджету.

Зміст функцій та характер їх реалізації залежить від рівня розвитку економічних процесів в країні. Державний бюджет необхідно розглядати в декілька аспектах:

– за економічною сутністю;

– за матеріальним змістом;

– за формою.

За економічною сутністю

Державний бюджет характеризується певними грошовими відносинами, що виникають між державою, з одного боку, і юридичними та фізичними особами – з іншого, із приводу утворення фонду фінансових ресурсів держави та його використання на соціально-економічний розвиток відповідно до державних функцій. Через бюджет здійснюється розподіл та перерозподіл грошових ресурсів:

– між секторами економіки;

– між регіонами;

– між виробничою та соціальною сферами;

– між окремими верствами населення.

За матеріальним змістом бюджет – це централізований фонд грошових ресурсів держави, що знаходяться в постійному русі, і складаються з вхідних та вихідних бюджетних потоків. Через Державний бюджет здійснюється централізація коштів відповідно до чинного законодавства, що дає змогу втілювати в життя намічені державою заходи та проводити єдину економічну та соціальну політику на всій території країни.

Бюджет, як матеріальна база існування держави, як загальнодержавний грошовий фонд характеризується: по-перше, значними розмірами; по-друге, маневреністю; по-третє, наявністю резервних фондів. Розмір обсягу бюджету залежить від багатьох факторів, основними з яких є:

– рівень розвитку та виробничий потенціал економіки;

– методи господарювання;

– масштаби і спрямованість бюджетних програм, що реалізуються через бюджет; напрями діючої фінансової політики;

– взаємопогодженість дій всіх ланок бюджетної системи. За своєю формою бюджет – це основний фінансовий план, баланс доходів та видатків держави.

За характером – це документ, що затверджується щорічно і має силу закону, за допомогою якого досягається взаємоузгодження системи всіх

фінансових балансів країни, та формування зведеного фінансового балансу держави.

Бюджетний кодекс передбачає можливість поділу бюджетів на фонди: загальний і спеціальний, що, в свою чергу, має обумовлюватися законом про державний бюджет України.

Складовими частинами загального фонду бюджету є:

1) всі доходи бюджету, крім тих, що призначені для зарахування до спеціального фонду бюджету;

2) всі видатки бюджету, що здійснюються за рахунок надходжень загального фонду бюджету;

3) кредитування бюджету (повернення кредитів до бюджету без визначення цільового спрямування та надання кредитів з бюджету, що здійснюється за рахунок надходжень загального фонду бюджету);

4) фінансування загального фонду бюджету.

Загальний фонд є джерелом більшості видатків бюджету і має включати всі доходи бюджету, крім тих, що призначені для зарахування до спеціального фонду.

Спеціальні фонди були введені з метою поліпшення звітності за державні кошти, які раніше спрямовувалися до численних позабюджетних фондів, тобто для підвищення прозорості щодо використання державних коштів. Вимоги до спеціального фонду:

а) має формуватися з конкретно визначених джерел надходжень і використовуватися на фінансування конкретно визначених цілей;

б) включають гранти, або вартісне вираження дарунків, одержаних розпорядниками бюджетних коштів на конкретну мету.

Місцевий бюджет поділяється на:

• поточний бюджет – використовується для виконання як власних, так і делегованих повноважень. Кошти поточного бюджету спрямовуються на фінансування установ і закладів виробничої і соціальної інфраструктури, що утримуються за рахунок бюджетних асигнувань, а також на фінансування заходів стосовно соціального захисту населення і

• бюджет розвитку – є складовою частиною спеціального фонду місцевих бюджетів і створюється з метою фінансування програм соціально-економічного розвитку відповідної території, пов’язаних із розширеним відтворенням.

Поділ місцевих бюджетів на поточний і розвитку визначає порядок фінансування за умов наявності дефіциту бюджету у зв’язку з недовиконанням доходів бюджету. У такому випадку насамперед фінансуються видатки, що включені в поточний бюджет. Для покриття тимчасових касових розривів, що виникають під час виконання загального фонду місцевого бюджету, місцеві державні адміністрації, виконавчі органи відповідних рад чи відповідні ради можуть отримувати короткотермінові позички у фінансово-кредитних установах на термін до трьох місяців, але в межах поточного бюджетного періоду. Порядок отримання таких позичок визначається Міністерством фінансів України. Надання позичок з одного бюджету іншому – забороняється.

Запозичення до місцевих бюджетів здійснюються на визначену мету і підлягають обов’язковому поверненню. Запозичення до відповідних бюджетів можуть бути здійснені лише до бюджету розвитку.

5.2. Бюджетна політика держави

Бюджетна політика є складовою економічної політики держави тафінансової політики. Основа бюджетної політики – розроблення напряміввикористання бюджету відповідно до засад еоціально-економічного розвиткусуспільства.Упроцесітакогорозробленнядержававизначаєконкретніформи, методи і види організації бюджетних відносин. Практична реалізаціябюджетноїполітикиполягаєусукупності заходів довгострокового(стратегічного)такороткострокового(тактичного) характеру, якіздійснюєдержава через бюджетну систему. Отже, в узагальненому вигляді політика – діяльністьдержавизвикористаннябюджетнихвідносиндлязабезпеченнясоціально-економічного розвитку суспільства.

Теоретичнаконцептуалізаціябюджетноїполітики полягаєутому,що ця політика є категорією надбудови. Вона обумовлюється економічнимивідносинами,економічнимбазисом,безпосередньопов'язаназекономікою.

Співвідношенняміж:базисомінадбудовоювизначаютьсявідмінностіівзаємозв'язоктакихпонять,якбюджетібюджетнаполітика.Бюджетякоб'єктивна економічна категорія і частина економічних відносин є елементомбазису, тоді як бюджетна політика, як і політика взагалі, становить надбудову.

Бюджетнівідносиниєосновоюбюджетноїполітики,визначаютьїїзміст. Ці відносини об'єктивні, не залежать від свідомості; бюджетна політика єформоюсвідомоїдіяльностілюдей. Такимчином,бюджетнаполітикане може змінювати зміст бюджетних відносин.

Бюджетна політика тісно пов'язана з економікою (рис. 5.1).

Рисунок 5.1 – Місце бюджетної політики у політиці держави

Так, політика можевпливати на економіку як позитивно, так і негативно. У зв'язку з цим

держава,формуючибюджетнуполітику,зобов'язанадотримуватисьтакихосновних умов:урахуваннявимогвсіхоб'єктивнихекономічнихзаконівізакономірностейрозвиткусуспільства;вивченняіврахуванняпопереднього досвідугосподарського,фінансовогоібюджетногорозвитку;вивченняіврахуваннядосвідуІншихкраїн;врахуванняконкретногоетапурозвиткусуспільства,особливостейвнутрішньоїтаміжнародноїобстановки;дотриманнякомплексногопідходудорозробленняіреалізаціїзаходівбюджетноїполітики,політикиугалузіфінансів,ціноутворення,кредиту,заробітної плати тощо.

Напрактиці бюджетнаполітикапотребуєправовогооформлення.Держава визначає методи, обсяги та форми формування бюджетного фонду,відображаєїхузаконодавчихінормативнихактах.Фінансовийапаратдержави, органи місцевого самоврядування на основі чинного законодавстварозробляютьівидаютьнормативнідокументи,якідаютьможливістьвстановитиєдиніудержавіправилаформуванняівикористаннякоштівбюджетногофондудержави.Відякостітаповнотиправовогорегулюваннязалежить успішність проведення бюджетної політики.

Змістбюджетноїполітикиполягаєувизначеннікурсу,завданьі напрямівдіяльностідержавиусферіформуванняівикористаннякоштів бюджетногофонду.Відповіднодозмістувітчизняноюфінансовоюнаукою сформульовані найважливіші *завдання бюджетної політики*:

- ✓ розроблення науково обґрунтованої концепції розвитку бюджету як важливого інструменту регулювання соціально-економічних процесів. Цяконцепція формується на основі вивчення потреб сучасного стану суспільного розвитку,всебічногоаналізустанурозвиткуекономікиісоціальноїсфери, глобальнихтенденційсоціально-економічногорозвиткутастратегічнихпріоритетів держави;
- ✓ визначенняосновнихнапрямівмобілізаціїйвикористання бюджетних ресурсів на перспективу і поточний період; при цьому виходять ізшляхів досягнення поставлених цілей, передбачених економічною політикою,враховуючи зовнішні і внутрішні чинники, можливості зростання бюджетних ресурсів;
- ✓ здійсненняпрактичнихдій,спрямованихнадосягненняпоставлених цілей.

Завданнябюджетноїполітикияксукупностізаходівдержавищодоорганізації та використання бюджетних відносин для забезпечення соціально-економічного розвитку полягають у реалізації основної мети – забезпеченняналежногожиттєвогорівнянаселеннявідповіднодосоціальнихстандартів.

Цяметадосягаєтьсяшляхомоптимізаціїрозподілуваловоговнутрішньогопродукту між галузями економіки, територіями, соціальними групами.

На бюджетну політику впливають внутрішні і зовнішні чинники. Дозовнішніхчинниківвідносятьзалежністьдержавивідекономічнихвзаємовідносин з іншими державами, експертних можливостей самих держав, її інтеграції зі світовими економічними системами. Внутрішніми чинниками вважають стан розвитку економіки, соціальної сфери, організація грошового обігу, стабільність грошової одиниці, стан розвитку кредитування тощо.

Залежно від періоду і характеру завдань, що вирішуються, бюджетнуполітику ділять на бюджету стратегію та бюджетну тактику.

Бюджетнастратегія–тривалийкурсбюджетноїполітики,розрахований на перспективу, що передбачає вирішення глобальних завдань, визначенихекономічною стратегією. Такий курс передбачає прогнозуваннясвітовихтенденційрозвиткубюджетногомеханізму,формуваннякоцепції створенняівикористаннябюджетнихресурсів,окресленняпринципіворганізації бюджетних відносин.

Таким чином, *бюджетна стратегія*– цілісна система дій і держави,спрямовананареалізаціюмети,завданьтапріоритетівтривалогокурсубюджетної політики, розрахованого на тривалу перспективу, що передбачаєвирішенняглобальнихзавдань,визначенихекономічноюстратегією.

Бюджетна стратегія має бути складовою економічної стратегії і корелювати зполітичною,соціальною,гуманітарною,військовоютаіншимистратегіямидержави.

Метоюстратегіїмаєбутизабезпеченнявідповіднихцілейдержави,незважаючинавтручаннязбокузовнішніхсилчиобставин.Віншомувипадкустратегіяможебутизведенадоконкретногопланудійабопослідовностіїхньоговиконання,щонедастьможливостітакийдокументназвати стратегічним.

Розроблення бюджетної стратегії – складний творчий процес. Він маєвключатитакіскладові:

можливістьбюджетноїсистеми(визначенняреалістичностізавданьівідповідностінаявнихресурсів);

врахуваннятавстановленійособливостейвнутрішніхізовнішніхзв'язківміжелементамисистемиі(визначеннядійснихпричинно-наслідковихзв'язківірезервів);

визначення і наявних загроз здійсненню бюджетної стратегії та об'єктивних їїобмежень.

Якщо бюджетна стратегія пов'язана з вирішенням перспективнихзавдань,тобюджетнатактикаохоплюєпереважнопоточніпитанняіспрямованавирішеннязавданьконкретногоетапурозвиткусуспільствашляхомсвоєчасноїзміниспособіворганізаціїбюджетнихвзаємовідносин,переорієнтації бюджетного механізму, перерозподілу фінансових ресурсів.

Бюджетнатактика– формареалізаціїбюджетноїстратегії,комплексадаптивнихзаходіввпливудержавинастанфункціонуваннянконкретнихбюджетнихвзаємовідносинзметоюнаданняїмп

араметрів,визначенихзавданнямибюджетноїстратегії.Головноюфункціональною характеристикоютакритеріальноюознакоютактикиєсамеадаптивність.

Межі та орієнтири такої адаптивності задаються стратегією.Якщостратегіяформується,якправило,під впливомполітичнихтаідеологічних засад, то тактика безпосередньо залежить від дій держави і можематисамостійнийхарактер.Утакомувипадкутактикагальмуєбюджетнустратегіюабообмежуєії,спричинюєнеузгодженістьудіяхокремихінститутівдержавноївлади,державногоуправліннятамісцевогосамоврядування.

Тактичнідіїдержавивідображаютьсяу бюджетномузаконодавстві,нормативнихактахКабінетуМіністрівУкраїни,іншихорганівдержавноївиконавчоївладитамісцевогосамоврядування,щорічнихбюджетах,бюджетних програмах (короткострокових). Такі нормативні акти й документиконкретизують зміст бюджетної політики та механізм її реалізації. Тактичнідіїмаютьбутигнучкимивідповіднодозмінипоточнихсоціально-економічних умов і завдань.

Уцілому бюджетнастратегіявдіалектичнійєдностізбюджетноютактикою становитьбюджетнуполітикудержави.

Залежно від визначених у країні пріоритетів формується відповідна бюджетна політика, яка розподіляється за такими **видами**:

перерозподільна, відтворювальна, створювальна – залежно від характеру впливу на економічне зростання;

дохідна, видаткова, змішана – залежно від цільової спрямованості;

тактична, стратегічна – залежно від тривалості у часі бюджетного регулювання;

стимулююча, обмежувальна – залежно від впливу на об’єкти регулювання;

загальнодержавна, регіональна – залежно від рівня регулювання;

превентивна, ситуативна – залежно від своєчасності впливу на об’єкт регулювання.

5.3 Бюджетна система та засади її побудови

Бюджетнасистема — сукупністьсамостійнихвідокремленихвзаємопов'язанихміжсобоюланок,уякихфункціонуютьбюджетнівідносини.

*УБюджетномукодексіУкраїнибюджетнасистема*трактуєтьсяяксукупністьдержавноготамісцевихбюджетів,побудованазурахуваннямекономічних відносин, державного і адміністративно-територіального устроївіврегульовананормамиправа.Бюджетнасистемаяксукупністьокремихланок,юридичнопов'язанихміжсобою,базуєтьсяназагальноприйнятихпринципах. В унітарних країнах бюджетна система складається з двох ланок:центральногоімісцевихбюджетів.Уфедеративнихкраїнах(США,Німеччина, Росія) до цих ланок додаються ще бюджети членів федерації.

Структура бюджетної системи України (рис. 5.2)

1. Бюджетна система України складається з:

1) державного бюджету;

2) місцевих бюджетів:

а) бюджету Автономної Республіки Крим;

б) обласних бюджетів;

в) районних бюджетів;

г) бюджетів місцевого самоврядування.

Рисунок 5.2 – Структура бюджетної системи України

1. Бюджетна система України ґрунтується на таких **принципах**:

1) *принцип єдності бюджетної системи України*– єдність бюджетної системи України забезпечується єдиною правовою базою, єдиною грошовою системою, єдиним регулюванням бюджетних відносин, єдиною бюджетною класифікацією, єдністю порядку виконання бюджетів та ведення бухгалтерського обліку і звітності;

2) *принцип збалансованості*– повноваження на здійснення витрат бюджету мають відповідати обсягу надходжень бюджету на відповідний бюджетний період;

3) *принцип самостійності*– Державний бюджет України та місцеві бюджети є самостійними. Держава коштами державного бюджету не несе відповідальності за бюджетні зобов'язання органів влади Автономної Республіки Крим та органів місцевого самоврядування. Органи влади Автономної Республіки Крим та органи місцевого самоврядування коштами відповідних місцевих бюджетів не несуть відповідальності за бюджетні зобов'язання одне одного, а також за бюджетні зобов'язання держави. Самостійність бюджетів забезпечується закріпленням за ними відповідних джерел доходів бюджету, правом відповідних органів державної влади, органів влади Автономної Республіки Крим та органів місцевого самоврядування

визначати напрями використання бюджетних коштів відповідно до законодавства України, правом Верховної Ради Автономної Республіки Крим та відповідних місцевих рад самостійно і незалежно одне від одного розглядати та затверджувати відповідні місцеві бюджети;

4) *принцип повноти*– до складу бюджетів підлягають включенню всі надходження бюджетів та витрати бюджетів, що здійснюються відповідно до нормативно-правових актів органів державної влади, органів влади Автономної Республіки Крим, органів місцевого самоврядування;

5) *принцип обґрунтованості*– бюджет формується на реалістичних макропоказниках економічного і соціального розвитку України та розрахунках надходжень бюджету і витрат бюджету, що здійснюються відповідно до затверджених методик та правил;

6) *принцип ефективності та результативності*– при складанні та виконанні бюджетів усі учасники бюджетного процесу мають прагнути досягнення цілей, запланованих на основі національної системи цінностей і завдань інноваційного розвитку економіки, шляхом забезпечення якісного надання публічних послуг при залученні мінімального обсягу бюджетних коштів та досягнення максимального результату при використанні визначеного бюджетом обсягу коштів;

7) *принцип субсидіарності*– розподіл видів видатків між державним бюджетом та місцевими бюджетами, а також між місцевими бюджетами ґрунтується на необхідності максимально можливого наближення надання публічних послуг до їх безпосереднього споживача;

8) *принцип цільового використання бюджетних коштів* – бюджетні кошти використовуються тільки на цілі, визначені бюджетними призначеннями та бюджетними асигнуваннями;

9*) принцип справедливості і неупередженості*– бюджетна система України будується на засадах справедливого і неупередженого розподілу суспільного багатства між громадянами і територіальними громадами;

10) *принцип публічності та прозорості*– інформування громадськості з питань бюджетної політики, складання, розгляду, затвердження, виконання державного бюджету та місцевих бюджетів, а також контролю за виконанням державного бюджету та місцевих бюджетів.

5.4 Бюджетна класифікація та її складові

Бюджетна класифікація використовується для складання і виконання державного та місцевих бюджетів, звітування про їх виконання, здійснення контролю за фінансовою діяльністю органів державної влади, органів влади Автономної Республіки Крим, органів місцевого самоврядування, інших розпорядників бюджетних коштів, проведення фінансового аналізу в розрізі доходів, організаційних, функціональних та економічних категорій видатків, кредитування, фінансування і боргу, а також для забезпечення загальнодержавної і міжнародної порівнянності бюджетних показників.

Бюджетна класифікація є обов'язковою для застосування всіма учасниками бюджетного процесу в межах бюджетних повноважень.

Бюджетна класифікація має такі складові частини:

класифікація доходів бюджету;

Доходи бюджету класифікуються за такими розділами:

1) податкові надходження;

2) неподаткові надходження;

3) доходи від операцій з капіталом;

4) трансферти.

Податковими надходженнями визнаються встановлені законами України про оподаткування загальнодержавні податки і збори та місцеві податки і збори.

Неподатковими надходженнями визнаються:

доходи від власності та підприємницької діяльності;

адміністративні збори та платежі,

доходи від некомерційної господарської діяльності;

ласні надходження бюджетних установ;інші неподаткові надходження.

Трансферти– кошти, одержані від інших органів державної влади, органів влади Автономної Республіки Крим, органів місцевого самоврядування, інших держав або міжнародних організацій на безоплатній та безповоротній основі.

Фрагмент класифікації доходів державного бюджету

10000000 Податкові надходження

11000000 Податки на доходи, податки на прибуток, податки на збільшення ринкової вартості

11010000 Податок та збір на доходи фізичних осіб

11010100 Податок на доходи фізичних осіб, що сплачується податковими агентами, із доходів платника податку у вигляді заробітної плати

11010200 Податок на доходи фізичних осіб з грошового забезпечення, грошових винагород та інших виплат, одержаних військовослужбовцями та особами рядового і начальницького складу, що сплачується податковими агентами

Класифікація видатків та кредитування бюджету

Видатки та кредитування бюджету класифікуються за:

1) бюджетними програмами (програмна класифікація видатків та кредитування бюджету);

2) ознакою головного розпорядника бюджетних коштів (відомча класифікація видатків та кредитування бюджету);

3) функціями, з виконанням яких пов'язані видатки та кредитування бюджету (функціональна класифікація видатків та кредитування бюджету).

Програмна класифікація видатків та кредитування бюджету використовується у разі застосування програмно-цільового методу у бюджетному процесі.

Класифікація фінансування бюджету

Класифікація фінансування бюджету містить джерела отримання фінансових ресурсів, необхідних для покриття дефіциту бюджету, і напрями витрачання фінансових ресурсів, що утворилися в результаті профіциту бюджету. Витрати на погашення боргу належать до складу фінансування бюджету.

Фінансування бюджету класифікується за:

1) типом кредитора (за категоріями кредиторів або власників боргових зобов'язань);

2) типом боргового зобов'язання (за засобами, що використовуються для фінансування бюджету).

Класифікація боргу.

Класифікація боргу систематизує інформацію про всі боргові зобов'язання держави, Автономної Республіки Крим, обласної ради, міської територіальної громади.Борг класифікується за типом кредитора та за типом боргового зобов'язання.

5.5 Бюджетний процес

Бюджетний процес – це регламентована нормамибюджетного правадіяльність держави татериторіальних громадзі складання, розгляду та затвердження бюджету, його виконання, а також зі складення та затвердження звіту про його виконання.

Розрізняють декілька стадій бюджетного процесу (рис. 5.3).

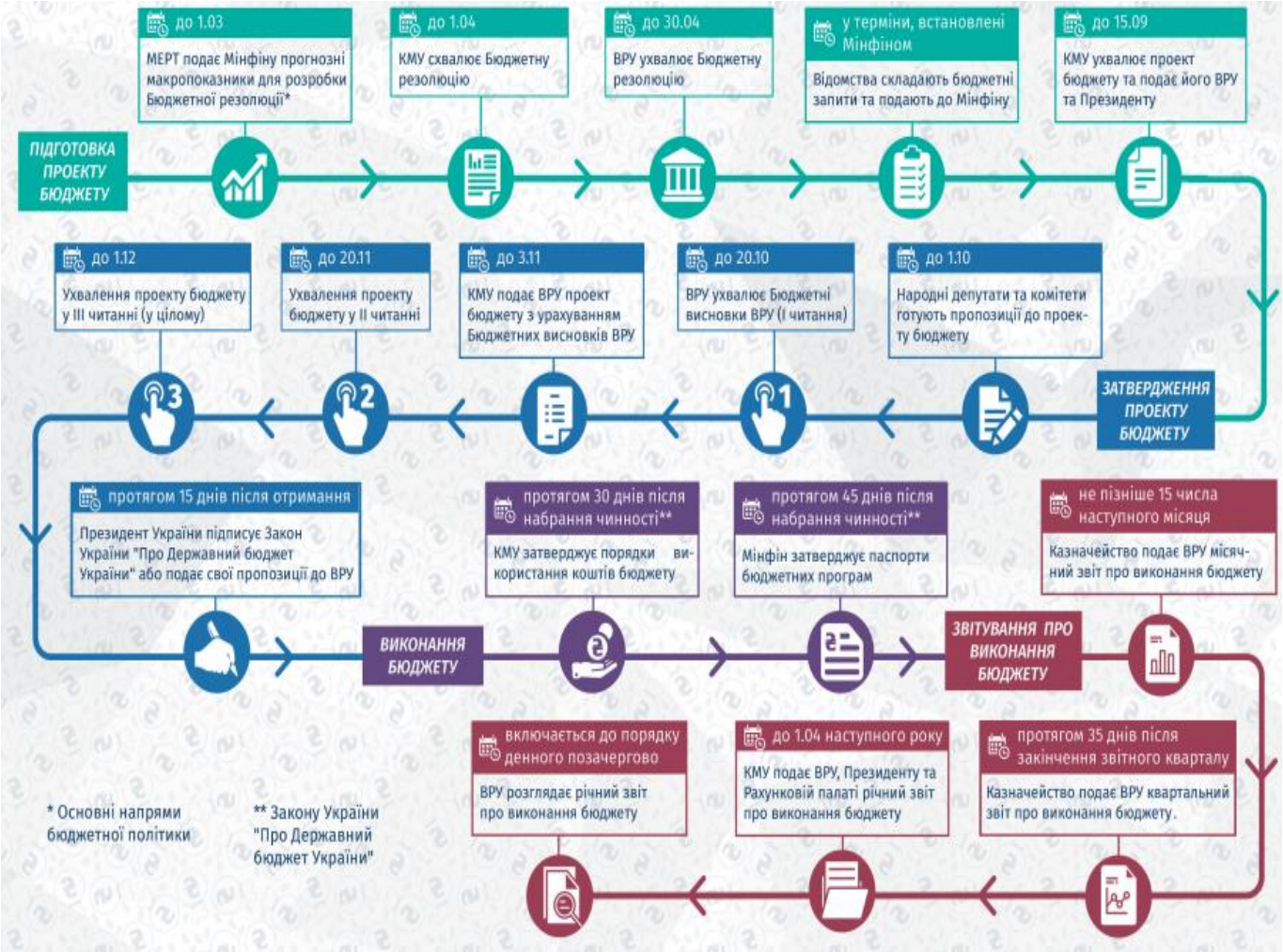

Рисунок 5.3 – Стадії бюджетного процесу

Стадіями бюджетного процесу визнаються:

1) складання та розгляд Бюджетної декларації (прогнозу місцевого бюджету) і прийняття рішення щодо них;

2) складання проектів бюджетів;

3) розгляд проекту та прийняття закону про Державний бюджет України (рішення про місцевий бюджет);

4) виконання бюджету, включаючи внесення змін до закону про Державний бюджет України (рішення про місцевий бюджет);

5) підготовка та розгляд звіту про виконання бюджету і прийняття рішення щодо нього.

На всіх стадіях бюджетного процесу здійснюються контроль за дотриманням бюджетного законодавства, аудит та оцінка ефективності управління бюджетними коштами відповідно до законодавства.

Учасниками бюджетного процесу є органи, установи та посадові особи, наділені бюджетними повноваженнями (правами та обов'язками з управління бюджетними коштами).

5.6 Система доходів і видатків бюджетів

5.6.1 Доходи та видаткі державного бюджету

Бюджетним кодексом України визначено, що **доходи бюджету** – це податкові, неподаткові та інші надходження на безповоротній основі, справляння яких передбачено законодавством України (включаючи трансферти, плату за надання адміністративних послуг, власні надходження бюджетних установ). Доходи бюджету класифікуються за такими розділами:

- податкові надходження;
- неподаткові надходження;
- доходи від операцій з капіталом;
- трансферти

Податковими надходженнями визнаються встановлені законами України про оподаткування загальнодержавні податки і збори, місцеві податки і збори.

Неподатковими надходженнями визнаються:

1) доходи від власності та підприємницької діяльності;

2) адміністративні збори та платежі, доходи від некомерційної господарської діяльності;

3) інші неподаткові надходження.

Доходи від операцій з капіталом – це доходи від продажу капітальних активів (основних фондів, державних запасів і резервів, землі)

Трансферти – кошти, одержані від інших органів державної влади, органів місцевого самоврядування, інших держав або міжнародних організацій на безоплатній та безповоротній основі.

До доходів загального фонду Державного бюджету України належить:

1) податок на доходи фізичних осіб;

1^{-2}) військовий збір;

2) 90 відсотків податку на прибуток підприємств (крім податку на прибуток підприємств державної власності, що зараховується до загального фонду державного бюджету в повному обсязі;

3) 37 відсотків рентної плати за спеціальне використання лісових ресурсів у частині деревини, заготовленої в порядку рубок головного користування;

4) 45 відсотків рентної плати за спеціальне використання води (крім рентної плати за спеціальне використання води водних об'єктів місцевого значення);

5) 70 відсотків рентної плати за користування надрами для видобування корисних копалин загальнодержавного значення (крім рентної плати, визначеної пунктом 5^{-1}цієї частини статті);

5^{-1}) 95 відсотків рентної плати за користування надрами для видобування нафти, природного газу та газового конденсату (крім рентної плати за користування надрами в межах континентального шельфу та/або виключної (морської) економічної зони України, яка зараховується до загального фонду державного бюджету в повному обсязі);

6) податок на додану вартість;

7) акцизний податок з вироблених в Україні підакцизних товарів (продукції) (крім акцизного податку, визначеного пунктом 1 частини третьої цієї статті тапунктом 6частини першої статті 66 цього Кодексу);

8) акцизний податок з ввезених на митну територію України підакцизних товарів (продукції) (крім акцизного податку, визначеногопунктом 2частини третьої цієї статті);

9) ввізне мито (крім ввізного мита, визначеногопунктом 3частини третьої цієї статті);

10) вивізне мито;

12) рентна плата за транспортування нафти та нафтопродуктів магістральними нафтопроводами та нафтопродуктопроводами територією України;

13) рентна плата за транзитне транспортування трубопроводами аміаку територією України;

16) рентна плата за користування радіочастотним ресурсом України;

16^{-1}) 45 відсотків екологічного податку (крім екологічного податку, що справляється за викиди в атмосферне повітря двоокису вуглецю стаціонарними джерелами забруднення, який зараховується до загального фонду державного бюджету у повному обсязі; екологічного податку, що справляється за утворення радіоактивних відходів (включаючи вже накопичені) та/або тимчасове зберігання радіоактивних відходів їх виробниками понад встановлений особливими умовами ліцензії строк, який зараховується до спеціального фонду державного бюджету у повному обсязі);

16^{-3}) збір на соціально-економічну компенсацію ризику населення, яке проживає на території зони спостереження;

17) частина чистого прибутку (доходу) державних унітарних підприємств та їх об’єднань, що вилучається до державного бюджету відповідно до закону, та дивіденди (дохід), нараховані на акції (частки) господарських товариств, у статутних капіталах яких є державна власність;

18) кошти, що перераховуються Національним банком України відповідно до Закону України "Про Національний банк України";

19) плата за розміщення тимчасово вільних коштів державного бюджету (крім коштів, отриманих закладами професійної (професійно-технічної), фахової передвищої та вищої освіти від розміщення на депозитах тимчасово вільних бюджетних коштів, отриманих за надання платних послуг, якщо таким закладам законом надано відповідне право);

20) кошти, отримані закордонними дипломатичними установами України як плата за розміщення належних їм бюджетних коштів на поточних рахунках іноземних банків;

21) інше (згідно із БКУ – 59 пунктів).

Джерелами формування спеціального фонду Державного бюджету України є:

1) акцизний податок з вироблених в Україні пального і транспортних засобів;

2) акцизний податок з ввезених на митну територію України пального і транспортних засобів;

5) судовий збір та надходження від звернення застави у дохід держави;

6) плата за проїзд автомобільними дорогами транспортних засобів та інших самохідних машин і механізмів, вагові або габаритні параметри яких перевищують нормативні;

6^{-1}) 80 відсотків надходжень до Державного спеціалізованого фонду фінансування загальнодержавних витрат на авіаційну діяльність та участь України у міжнародних авіаційних організаціях;

6^{-2}) плата за проїзд платними автомобільними дорогами загального користування державного значення;

6^{-3}) 50 відсотків надходжень від адміністративно-господарських штрафів за порушення законодавства про автомобільний транспорт;

6^{-4}) 50 відсотків надходжень від адміністративних штрафів за правопорушення, передбаченічастиною другоюстатті 122-2тачастиною другою статті 132-1Кодексу України про адміністративні правопорушення (крім штрафів, визначенихпунктом 13-5 цієї частини статті);

6^{-5}) концесійні платежі, що сплачуються у разі будівництва та експлуатації автомобільних доріг загального користування на умовах концесії;

7) 30 відсотків грошових стягнень за шкоду, заподіяну порушенням законодавства про охорону навколишнього природного середовища внаслідок господарської та іншої діяльності;

7^{-1}) 15 відсотків плати за надання відомостей з Єдиного державного реєстру юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань, а також 15 відсотків плати за одержання інформації з інших державних

реєстрів, держателем яких є центральний орган виконавчої влади з формування та забезпечення реалізації державної правової політики та центральний орган виконавчої влади, що забезпечує реалізацію державної політики у сферах державної реєстрації актів цивільного стану, державної реєстрації речових прав на нерухоме майно, державної реєстрації юридичних осіб, фізичних осіб - підприємців та громадських формувань;

7-4)екологічний податок, що справляється за утворення радіоактивних відходів (включаючи вже накопичені) та/або за тимчасове зберігання радіоактивних відходів їх виробниками понад установлений особливими умовами ліцензії строк;

8) кошти, отримані відповідно до статті 8«Закону України «Про впорядкування питань, пов'язаних із забезпеченням ядерної безпеки» (включаючи надходження заборгованості минулих років за цими коштами), та дохід від розміщення цих коштів у цінні папери відповідно достатті 9цього ж Закону України;

10) власні надходження бюджетних установ (у тому числі наукових установ Національної академії наук України і галузевих академій наук), що утримуються за рахунок державного бюджету, у тому числі орендна плата за користування військовим майном, майном Національної академії наук України і галузевих академій наук, 50 відсотків орендної плати за користування іншим майном, що належить бюджетним установам, які утримуються за рахунок державного бюджету;

11) надходження від реалізації матеріальних цінностей державного резерву;

12) надходження від реалізації розброньованих матеріальних цінностей мобілізаційного резерву;

12-1) кошти від реалізації розвідувальними органами України надлишкового озброєння, військової та спеціальної техніки, нерухомого військового майна;

13) надходження в рамках програм допомоги і грантів Європейського Союзу, урядів іноземних держав, міжнародних організацій, донорських установ;

13-1) 50 відсотків виконавчого збору, стягнутого органами державної виконавчої служби та ін..

Склад видатків та кредитування Державного бюджету України

Джерелами формування загального фондуДержавного бюджету України у частині кредитування є:

1) надходження внаслідок стягнення простроченої заборгованості перед державою за кредитами (позиками), залученими державою або під державні гарантії, кредитами з державного бюджету, якщо інше не встановлено законом про Державний бюджет України;

2) повернення кредитів, наданих з державного бюджету, що не мають цільового призначення, згідно із законом;

3) повернення кредитів до державного бюджету, наданих для реалізації інвестиційних проектів за рахунок кредитів (позик), залучених державою від іноземних держав, іноземних фінансових установ і міжнародних фінансових організацій, якщо інше не встановлено законом про Державний бюджет України.

Джерелами формування спеціального фондуДержавного бюджету України в частині кредитування є:

1) повернення кредитів, наданих з державного бюджету індивідуальним сільським забудовникам на будівництво (реконструкцію) та придбання житла;

2) повернення кредитів, наданих з державного бюджету молодим сім'ям та одиноким молодим громадянам на будівництво (реконструкцію) та придбання житла, і пеня;

3) повернення кредитів, наданих з державного бюджету фермерським господарствам;

4) повернення коштів, наданих на формування Аграрним фондом державного інтервенційного фонду, а також для закупівлі матеріально-технічних ресурсів для потреб сільськогосподарських товаровиробників;

5) повернення кредитів, наданих з державного бюджету, що мають цільове призначення згідно із законом про Державний бюджет України та ін.

5.6.2 Доходи та видатки місцевих бюджетів

Реформа децентралізації дозволила суттєво наростити доходну частину місцевих бюджетів. Однак, одночасно фінансування більшої частини видатків, пов'язаних з життям територіальних громад, тепер здійснюється за рахунок їхніх бюджетів.

*Доходи місцевих бюджетів*умовно поділяють на власні (ті, які органи місцевого самоврядування (ОМС) можуть «заробити») та передані (ті, які місцевим бюджетам передають з державного бюджету на безповоротній основі. Їх ще називають міжбюджетними трансфертами). Значення власних доходів місцевих бюджетів в останні три роки коливається в межах 45-47% загальних доходів місцевих бюджетів.

Власні доходи місцевих бюджетів формують:

• податкові надходження (забезпечують понад 88% загальної суми власних доходів місцевих бюджетів): частина від загальнодержавних податків та зборів (податок на доходи фізичних осіб, податок на прибуток, рентна плата (за користування надрами, видобування корисних копалин і т. п.), акциз з пального та ін.), місцеві податки і збори (податок на майно, єдиний податок, туристичний збір та ін.);

• неподаткові надходження (становлять трохи більше 10% загальної суми власних доходів місцевих бюджетів): плата за видачу ліцензій та дозволів, орендна плата, держмито, штрафи;

• інші надходження: кошти від продажу основного капіталу, цільові фонди, донорські кошти, отримані від ЄС та міжнародних організацій тощо.

Значення того чи іншого джерела доходів в структурі конкретного місцевого бюджету зумовлено специфікою розподілу у Бюджетному кодексі податків та зборів між місцевими бюджетами різних рівнів. Наприклад, податок на доходи фізичних осіб (ПДФО) надходить до бюджетів об'єднаних територіальних громад (ОТГ), міст обласного значення, районних та обласних бюджетів, а до сільських, селищних бюджетів та бюджетів міст районного значення – ні (останні «живуть» в основному за рахунок місцевих податків).

Другу частину доходів місцевих бюджетів становлять кошти, які їм передають з держбюджету (чи іншого місцевого бюджету) у вигляді дотацій та субвенцій (тобто, міжбюджетних трансфертів). За ці кошти не стягують платню (як, наприклад, за користування кредитом) і їх не потрібно повертати (як позику чи кредит). Необхідність «перекидання» коштів з державного бюджету місцевим зумовлена неспроможністю ОМС профінансувати лише за рахунок власних доходів виконання всіх покладених на них повноважень (утримувати школи, лікарні, житлово-комунальне господарство тощо).

Головною відмінністю дотацій від субвенцій є відсутність обмежень щодо напрямів їх використання. Дотації здебільшого скеровують для фінансування поточних потреб місцевої громади. Хоча варто відзначити, що для ефективного використання коштів, урядовці деякі дотації «прив'язують» до конкретних напрямів використання. Наприклад, додаткова дотація на здійснення переданих з державного бюджету видатків з утримання закладів освіти та охорони здоров'я призначена для здійснення поточних видатків у школах, включаючи зарплату непедагогічного персоналу, та для оплати енергоносіїв в лікарнях, амбулаторіях та інших закладах охорони здоров'я.

Загалом дотацій є порівняно небагато: базова та реверсна, які призначені для горизонтального вирівнювання податкоспроможності територій; стабілізаційна, яка надається для компенсації диспропорцій бюджетів (в основному районів) у зв'язку із появою бюджетів ОТГ, які мають прямі взаємовідносини з державним бюджетом; додаткові дотації на окремі цілі .

Для субвенцій, які надходять з державного бюджету місцевим бюджетам, характерна конкретна мета і встановлений Кабміном порядок використання (наприклад, придбання ліків, формування інфраструктури ОТГ тощо). Але вузьке коло використання субвенцій компенсується їхньою кількістю.

За рахунок нагромаджених в дохідній частині місцевих бюджетів коштів (власних доходів і переданих з держбюджету коштів), ОМС мають змогу здійснювати видатки на соціальний та економічний розвиток відповідних територіальних громад, зокрема: дитсадки та школи, лікарні та амбулаторії, соціальні допомоги та субсидії населенню, пільговий проїзд окремих категорій громадян, пожежну охорону та муніципальні формування з охорони громадського порядку, розвиток ЖКГ та будівництво доріг і т. п.

<u>До видатків місцевих бюджетів</u>, що можуть здійснюватися з усіх місцевих бюджетів, належать видатки на:

1) місцеву пожежну охорону;

1^{-1}) муніципальні формування з охорони громадського порядку;

2) органи місцевого самоврядування;

3) соціальний захист та соціальне забезпечення:

а) програми місцевого значення стосовно дітей, молоді, жінок, сім'ї, у тому числі на підтримку діяльності молодіжних центрів;

б) місцеві програми соціального захисту окремих категорій населення;

в) програми соціального захисту малозабезпеченої категорії учнів закладів професійної (професійно-технічної) освіти;

г) центри обліку та заклади соціального захисту для бездомних осіб, центри соціальної адаптації осіб, звільнених з установ виконання покарань;

ґ) компенсаційні виплати за пільговий проїзд окремих категорій громадян;

д) компенсації фізичним особам, які надають соціальні послуги громадянам похилого віку, особам з інвалідністю, дітям з інвалідністю, хворим, які не здатні до самообслуговування і потребують сторонньої допомоги;

е) надання фінансової підтримки громадським об’єднанням ветеранів на виконання програм (проектів, заходів) відповідного адміністративно-територіального рівня;

5) місцеві програми розвитку житлово-комунального господарства та благоустрою населених пунктів;

6) культурно-мистецькі програми місцевого значення;

7) програми підтримки кінематографії та засобів масової інформації;

8) місцеві програми з розвитку фізичної культури і спорту;

9) типове проектування, реставрацію та охорону пам'яток архітектури;

10) транспорт, дорожнє господарство:

а) регулювання цін (тарифів) на перевезення пасажирів у пасажирському транспорті за рішенням місцевого органу виконавчої влади та органу місцевого самоврядування відповідно до наданих повноважень;

б) експлуатацію дорожньої системи місцевого значення (у тому числі роботи, що проводяться спеціалізованими монтажно-експлуатаційними підрозділами);

в) будівництво, реконструкцію, ремонт та утримання доріг місцевого значення, вулиць і доріг комунальної власності у населених пунктах, а також капітальний та поточний ремонт вулиць і доріг населених пунктів та інших доріг, які є складовими автомобільних доріг державного значення (як співфінансування на договірних засадах);

11) заходи з організації рятування на водах;

12) обслуговування місцевого боргу та ін.

5.7 Бюджетний дефіцит і джерела його фінансування

У загальному розумінні дефіцит державного бюджету – це сума перевищення видатків бюджету над його доходами. За перевищення доходів бюджету над його видатками утворюється профіцит бюджету.

Показник дефіцитубюджету дозволяє оцінити фінансову позицію держави і вплив бюджетно-податкової політики на обсяги внутрішнього попиту, стан грошово-кредитної системи, платіжного балансу тощо.

Дефіцит бюджету зумовлюється також дією як постійних фундаментальних чинників – активна участь держави в економіці, прийняття надмірних соціальних зобов'язань за неможливості мобілізувати достатній рівень надходжень до бюджету, – так і тимчасових.

До тимчасових чинників бюджетного дефіциту слід віднести:

– циклічний спад виробництва і звуження на цій основі податкової бази;

– збільшення державних видатків у передвиборний період (вплив стадії політичного циклу на розмір бюджетного дефіциту);

– трансформація соціально-економічної системи і зменшення бюджетних доходів в умовах суттєвого спаду виробництва;

– збільшення видатків на оборону в мілітаризованій економіці чи в період проведення військових дій;

– упровадження податкової реформи, націленої на зниження податкового навантаження й активізацію економічної діяльності.

Поряд із традиційним показником дефіциту бюджету в теорії та практиці макроекономічного регулювання оперують показниками:

– поточного дефіциту;

– циклічного дефіциту;

– первинного дефіциту тощо.

Основними джерелами фінансування дефіциту бюджету є:

– кредити національного банку уряду;

– внутрішні запозичення у банківських установ і небанківського сектора;

– зовнішні запозичення;

– ліквідні активи уряду.

За місцем виникненнябюджетний дефіцит поділяється на зовнішній івнутрішній. Зовнішній дефіцит являє собою різницю між зовнішніми видатками та надходженнями від зовнішніх джерел. Внутрішній дефіцит характеризує перевищення обсягів загального дефіциту над зовнішнім.

За формою прояву розрізняють відкритий і прихований бюджетний дефіцит.

Відкритий дефіцит – дефіцит, який офіційно затверджується Законом України «Про Державний бюджет України» чи рішеннями сесій місцевих рад про відповідний місцевий бюджет, з визначенням джерел його фінансування.

Прихований бюджетний дефіцит офіційними документами не визнається, а проявляється через завищення планових обсягів доходів, включення до складу доходів таких джерел, які використовують не для фінансування планових видатків, а для покриття бюджетного дефіциту.

За причинами виникнення бюджетний дефіцит класифікують на вимушений і свідомий (невимушений).

Вимушений дефіцит пов’язаний з необхідністю витрачати коштів більше, ніж їх є в наявності, що може бути обумовлено різноманітними надзвичайними

подіями: стихійними лихами, епідеміями, війнами, економічними кризами тощо.

Свідомий (невимушений) бюджетний дефіцит ґрунтується на необхідності обмеження рівня оподаткування для стимулювання економіки в період її спаду і забезпечення частини бюджетних видатків за рахунок позикових коштів.

За напрямами фінансування дефіциту розрізняють активний і пасивний бюджетний дефіцит. Активний бюджетний дефіцит пов´язаний з нестачею бюджетних ресурсів для фінансування інноваційно-інвестиційної діяльності. Пасивний бюджетний дефіцит характеризується спрямуванням дефіцитних коштів на фінансування поточних видатків.

За критерієм змін у фіскальній політиці уряду виділяють три види бюджетного дефіциту: фактичний (наочно-реальний),структурний і циклічний. Фактичний (наочно-реальний) дефіцит складає різницю між поточними видатками і поточними доходами держави. Циклічний дефіцит бюджету є результатом недискреційної політики уряду, спрямованої на скорочення циклічних коливань виробництва. Структурний дефіцит відображає різницю між видатками і доходами бюджету в умовах повної зайнятості. Обсяг циклічного дефіциту визначається як різниця між фактичним (наочно-реальним) і структурним дефіцитом.

За терміном дії бюджетний дефіцит поділяється на стійкий і тимчасовий (касовий). Стійкий дефіцит спостерігається у довгостроковому періоді. Тимчасовий (касовий) дефіцит бюджету - пов´язаний з покриттям тимчасових касових розривів між доходами і видатками, що виникають під час виконання бюджету.

За ознакою зв´язку з державним боргом розрізняють первинний та операційний бюджетний дефіцит. Первинний дефіцит - різниця між величиною дефіциту бюджету і виплатою відсотків за борг. Операційний дефіцит –це дефіцит бюджету з вирахуванням інфляційної частини відсоткових платежів з обслуговування державного боргу.

Джерела фінансування бюджету

1. Джерелами фінансування бюджету є:

1) кошти від державних (місцевих) внутрішніх та зовнішніх запозичень;

2) кошти від приватизації державного майна (включаючи інші надходження, безпосередньо пов'язані з процесом приватизації) - щодо державного бюджету;

3) повернення бюджетних коштів з депозитів, надходження внаслідок продажу/пред'явлення цінних паперів;

4) вільний залишок бюджетних;

5) тимчасово вільні кошти єдиного казначейського рахунка.

Джерелом фінансування бюджету не можуть бути емісійні кошти Національного банку України.

Джерелами формування **спеціального фонду** Державного бюджету України в частині фінансування є:

1) кредити (позики), що залучаються державою від іноземних держав, іноземних фінансових установ і міжнародних фінансових організацій для реалізації інвестиційних проектів;

2) інші надходження, визначені законом про Державний бюджет України.

У разі зменшення обсягу джерел фінансування державного бюджету певного типу порівняно з обсягом, визначеним законом про Державний бюджет України, допускається за рішенням Кабінету Міністрів України, погодженим із Комітетом Верховної Ради України з питань бюджету, збільшення обсягу джерел фінансування державного бюджету іншого типу з дотриманням граничного обсягу річного дефіциту державного бюджету.

Відповідно до Бюджетного кодексу України, державний борг – це загальна сума боргових зобов'язань держави з повернення отриманих та непогашених кредитів (позик) станом на звітну дату, що виникають внаслідок державного запозичення.

Державні запозичення здійснюються з метою покриття дефіциту державного бюджету та рефінансування державного боргу. Право на здійснення державних запозичень в межах, визначених законом про Державний бюджет України, належить державі в особі Міністра фінансів України за дорученням Кабінету Міністрів України. Кабінет Міністрів України визначає основні умови здійснення державних запозичень, у тому числі основні умови кредитних договорів та основні умови випусків і порядок розміщення державних цінних паперів.

Кредити (позики) від іноземних держав, банків і міжнародних фінансових організацій для реалізації інвестиційних проектів залучаються державою на підставі міжнародних договорів України і відносяться до державних зовнішніх запозичень.

Витрати з погашення та обслуговування державного боргу здійснюються за рахунок коштів державного бюджету відповідно до кредитних договорів, а також нормативно-правових актів, за якими виникають державні боргові зобов'язання, незалежно від обсягу коштів, визначеного на таку мету законом про Державний бюджет України.

Управління державним боргом здійснюється Міністерством фінансів України в межах повноважень, визначених законодавством України. З метою ефективного управління державним боргом та/або ліквідністю єдиного казначейського рахунку Міністр фінансів України від імені України має право здійснювати правочини з державним боргом, включаючи обмін, випуск, купівлю, викуп та продаж державних боргових зобов'язань, за умови дотримання граничного обсягу державного боргу на кінець бюджетного періоду.

Відповідно до Бюджетного кодексу України, гарантований державою борг – це загальна сума боргових зобов'язань суб'єктів господарювання – резидентів України щодо отриманих та непогашених на звітну дату кредитів (позик), виконання яких забезпечено державними гарантіями (рис. 5.4). До

вступу в силу державних гарантій (настання гарантійного випадку), операції щодо зазначеної заборгованості не відображаються в державному бюджеті.

Рисунок 5.4 – Класифікація державного та гарантованого державою боргу

Державні гарантії для забезпечення повного або часткового виконання боргових зобов'язань суб'єктів господарювання - резидентів України можуть надаватися за рішенням Кабінету Міністрів України або на підставі міжнародних договорів України виключно у межах і за напрямами, що визначені законом про Державний бюджет України. За дорученням Кабінету Міністрів України відповідні правочини щодо його рішень вчиняє Міністр фінансів України.

Державні гарантії надаються на умовах платності, строковості, а також забезпечення виконання зобов'язань у спосіб, передбачений законом.

Державні гарантії не надаються для забезпечення боргових зобов'язань суб'єктів господарювання, якщо безпосереднім джерелом повернення кредитів (позик) передбачаються кошти державного бюджету (крім боргових зобов'язань, що виникають за кредитами (позиками) від міжнародних фінансових організацій).

Платежі, пов'язані з виконанням гарантійних зобов'язань держави, здійснюються згідно з відповідними договорами незалежно від обсягу коштів, визначених на цю мету в законі про Державний бюджет України, та відображаються як надання кредитів з бюджету стосовно суб'єктів господарювання, зобов'язання яких гарантовані.

Державний та гарантований державою борг не включає борги місцевих органів влади та державних підприємств, що не забезпечені державними гарантіями.Граничний обсяг державного боргу і гарантованого державою боргу, граничний обсяг надання державних гарантій визначаються на кожний бюджетний період законом про Державний бюджет України.

Розмір державного та гарантованого державою боргу розраховується у грошовій формі, як непогашена номінальна вартість боргових зобов'язань. Стан державного та гарантованого державою боргу визначається у гривнях та дол. США за офіційним курсом Національного банку України на останній день звітного періоду та включає операції за цей день.

Відповідно до Бюджетного кодексу України, загальний обсяг державного боргу та гарантованого державою боргу на кінець бюджетного періоду не може перевищувати 60 відсотків річного номінального обсягу валового внутрішнього продукту України. Це положення не застосовується у випадках: введення воєнного стану в Україні (в окремих її місцевостях); введення надзвичайного стану в Україні (в окремих її місцевостях) або проведення на території України антитерористичної операції.

За оперативними даними станом на 31 грудня 2021 року *державний та гарантований державою борг України* становив 2 671,83 млрд грн або 97,95 млрд дол. США, в тому числі: державний та гарантований державою зовнішній борг – 1 560,23 млрд грн (58,40 % від загальної суми державного та гарантованого державою боргу) або 57,20 млрд дол. США; державний та гарантований державою внутрішній борг – 1 111,60 млрд грн (41,60%) або 40,75 млрд дол. США.

Контрольні питання

1. Дайте визначення бюджету як економічної категорії.
2. Які функції виконує бюджет держави як економічна категорія? У чому їхні особливості?
3. Дайте визначення бюджетної системи і поясніть його.
4. Які ланки входять до бюджетної системи і який між ними взаємозв'язок?
5. На яких принципах ґрунтується бюджетна система України?
6. У чому полягає зміст бюджетного процесу?
7. Визначте сутність поняття «доходи бюджету».
8. Як класифікуються доходи бюджету?
9. Охарактеризуйте систему видатків бюджету.
10. У чому полягає суть функціональної класифікації видатків бюджету?
11. Сутність дефіциту бюджету та причини його виникнення
12. Як класифікуються джерела фінансування бюджетного дефіциту?

Тестові завдання для самоконтролю

1. Кожному з наведених нижче положень, позначених цифрами, знайдіть відповідний термін чи поняття:

а)державний бюджет;
б) позабюджетні спеціальні фонди;
в) бюджетна система;
г) бюджетний устрій;
д) бюджетне планування;
є) бюджетний процес;

ж) бюджетне фінансування
з) бюджетні асигнування;
і) бюджетні доходи;
к) бюджетні витрати;
л) кошторисне фінансування;
м) дотація;
н) бюджетна дотація;
п) субвенція;
р) субсидія.

1. Виділення коштів кому–небудь з метою заповнення недоліку власних коштів.

2. Надання допомоги в грошовій чи натуральній формі фізичним або юридичним особам, органам місцевого самоврядування чи іншим державам за рахунок державного або місцевого бюджетів, а також спеціальних цільових фондів.

3. Надання юридичним особам у безоплатному порядку коштів з бюджетних та позабюджетних фондів.

4. Найважливіша частина фінансового планування, що полягає в складанні проекту головного фінансового документа держави.

5. Порядок складання і виконання бюджетів різного рівня.

6. Бюджетні кошти, виділені на розвиток економіки, фінансування соціально–культурних заходів, оборону країни і зміст органів державної влади й керування.

7. Грошові відносини з мобілізації фінансових ресурсів у розпорядження державних структур.

8. Грошові фонди, що мають строго цільове призначення.

9. Економічна категорія, представлена грошовими відносинами, що виникають у держави з юридичними особами з приводу перерозподілу національного доходу в зв'язку з утворенням і використанням бюджетного фонду країни.

10. Грошові відносини, пов'язані з використанням централізованих і децентралізованих державних коштів на різні потреби держави.

11. Метод покриття витрат установ відповідно до затвердженого кошторису.

12. Організаційні принципи побудови бюджетної системи, її структура і взаємозв'язок об'єднаних у ній бюджетів.

13. Вид грошової допомоги вищого бюджету нижчому, надання якої здійснюється з чітким визначенням цілей і напрямків витрати коштів.

14. Сукупність усіх бюджетів, що діють на території країни.

15. Безоплатна, безповоротна допомога вищого бюджету нижчому, яка не має цільового характеру і надається у випадку перевищення витрат над доходами.

2. Знайдіть правильні відповіді:

1.Державний бюджет – це:

а) сфера економічних відносин, де відбувається купівля–продаж фінансових ресурсів;

б) фінансовий план доходів і витрат держави;

в) грошові фонди, що знаходяться в руках держави;

г) сукупність податків, стягнутих державою.

2.Основними функціями бюджету є:

а) перерозподіл національного доходу і валового внутрішнього продукту;

б) фінансове забезпечення соціальної політики;

в) удосконалювання оподатковування:

г) скорочення державних дотацій.

3.Бюджетний устрій України ґрунтується на принципах:

а) єдності;

б) повноти;

в) реальності;

г) планування;

д) гласності;

е) звітності;

ж) самостійності;

з) контролю.

4. Єдність бюджетної системи забезпечується:

а) єдиною правовою базою;

б) реальністю;

в) використанням єдиної бюджетної класифікації і форм бюджетної документації;

г) погодженими принципами бюджетного процесу;

д) єдиною соціально–економічною і податковою політикою;

е) самостійністю бюджетів.

5. Бюджетний процес України полягає в:

а) єдності;

б) самостійності;

в) контролю;

г) повноти;

д) реальності;

е) гласності.

6.Бюджетний процес охоплює такі стадії бюджетної діяльності:

а) виявлення резервів, розгляд і затвердження бюджету, виконання бюджету, складання звіту про виконання бюджету;

б) бюджетне планування, узгодження бюджету з загальною програмою фінансової стабілізації, виконання бюджету;
в) складання проекту бюджету, розгляд і затвердження бюджету, виконання бюджету, складання звіту про виконання бюджету та його затвердження;
г) складання проекту бюджету, виконання бюджету.

7. До завдань бюджетного процесу варто віднести:
а) максимальне виявлення всіх матеріальних і фінансових резервів держави;
б) бюджетне планування;
в) узгодження бюджету з загальною програмою фінансової стабілізації;
г) ліквідація бюджетного регулювання.

8.Головним методом перерозподілу національного доходу є:
а) фінанси;
б) позики;
в) витрати держави;
г) податки.

9. За методами надходження доходи бюджету класифікують так:
а) податкові;
б) неподаткові;
в) поточні;
г) капітальні.

10.Методи мобілізації бюджетних доходів:
а) податки;
б) державні позики;
в) капітальні інвестиції;
г) емісія.

11.Структура доходів і витрат бюджету визначається:
а) економічним потенціалом країни;
б) масштабністю завдань, які вирішуються державою на даному етапі розвитку;
в) роллю держави в економіці;
г) станом міжнародних відносин.

12.Форми фінансування бюджетних витрат:
а) державний кредит;
б) самофінансування;
в) казначейські позички;
г) бюджетне фінансування.

13.До видів фінансування відносяться:
а) дотації;
б) податки;
в) кредити;
г) субвенції;
д) кошториси;
е) субсидії.

14.Виникнення бюджетного дефіциту обумовлюється такими причинами:
а) спад суспільного виробництва;
б) завищені витрати на реалізацію прийнятих соціальних програм;
в) підвищення витрати на оборону;
г) зростання тіньового сектору економіки.

15. Виділіть фактори, що сприяють скороченню дефіциту держбюджету:
а) скорочення витрат на освіту;
б) збільшення обсягу капіталовкладень у виробничу сферу;
в) скорочення витрат на соціальну сферу;
г) підвищення витрат на керування;
д) відмовлення від безоплатної допомоги іноземним державам;
е) підвищення доходів від туризму;
ж) зростання податків;
з) збільшення інвестицій на наукові дослідження;
и) скорочення дотацій збитковим підприємствам;
к) відмовлення від податкових привілеїв.

16.Визначте, правильні (П) чи неправильні (Н) такі твердження:
а) Державний бюджет являє собою фінансову базу діяльності держави, що характеризується фондом коштів, які забезпечують виконання державою його функцій.
б) Державний бюджет — це документ, що не вимагає затвердження в законодавчому порядку.
в) Державний бюджет можна представити у вигляді кошторису доходів і витрат держави.
г) Бюджетний устрій не залежить від державного устрою.
д) Через бюджет здійснюється постійна мобілізація ресурсів та їхня витрата.
е) Державний бюджет — найбільший грошовий фонд, що використовує уряд для фінансування своєї діяльності.
ж) Самостійність бюджетів забезпечується наявністю власних джерел доходів та правом визначення напрямку їхнього використання.
з) Бюджетне планування включає бюджетний процес.
и) Відповідність дохідної і видаткової частини бюджету називається "балансом доходу".

к) Розвинені країни мають бездефіцитний бюджет.
л) Якщо фінансові засоби, що складають перевищення витрат над доходами бюджету, використовуються для фінансування пріоритетних галузей, то суспільство в цілому виграє від такого дефіциту.
м) Дотації не призначені для покриття збитків підприємств, організацій та установ.
н) Невикористані протягом року субвенції не підлягають поверненню у вищий бюджет.
о) Субсидія застосовується як спосіб збалансування доходів і витрат осіб, яким вона виділяється.
п) Субсидія не має суворо визначеного цільового характеру.

Практичні завдання

Тема: Бюджет. Бюджетна система

Мета та основні завдання практичних задач: опанування практичних навичок щодо визначення моделіперерозподілу ВВП через бюджетну сферу, проведення аналізудинаміки обсягів та структури доходів і видатків ДержавногобюджетуУкраїни, розрахунку щодо величини доходів Державного бюджету, суми фінансування Державного бюджету, величини кредитування Державного бюджету, суми міжбюджетних трансфертів, питому вагу кожного податку та платежу у бюджеті і об’єднану питому вагу двох найважливіших надходжень. Прорангуйте по значності дані надходження

Завдання 1.

На основі статистичних даних визначте модельперерозподілу ВВП через бюджетну сферу, що використовуєтьсявУкраїні. Назвіть характерні ознаки цієї моделі(табл.5.1).

Таблиця 5.1 –ВВП та доходи Зведеного бюджетуУкраїниза період 2018-2023 рр., млн.грн.

Показник	**2018**	**201**	**2020**	**2021**	**202**	**2023**
ВВП(уфактичних цінах)	912563,0	1 120585,0	1 349178,0	1 459096,0	1 505485,0	1 566728,0
ДоходиЗведеного бюджетуУкраїни	272967,0	314506,3	398553,6	445525,3	442742,9	456 067,3

Завдання 2.

На основі статистичних даних проведіть аналіздинаміки обсягів та структури доходів і видатків ДержавногобюджетуУкраїни.

Таблиця 5.2–Доходи Державного бюджету України заперіод2018-2023 рр., млн.грн.

Показник	2018	2019	2020	2021	2022	2023
Податковінадходження	148915,6	166872,2	261 604,9	274715,2	262777,1	280 178,2
Неподатковінадходження	50676,8	65067,7	49087,8	68287,6	72853,2	68 355,2
Доходивідопераційзкапіталом	1060,1	586,9	517,7	1231,4	255408,4	888,0,
Цільовіфонди	633,6	1157,9	206,4	254,5	202,7	161,6
Офіційнітрансферти	7769,0	6624,8	2718,6	1342,5	1609,3	2 117,7
ВСЬОГО						

Таблиця 5.3–Видатки Державного бюджетуУкраїниза період 2018-2023рр., млн.грн.

Показник	2018	2019	2020	2021	2022	2023
1	2	3	4	5	6	7
Загальнодержавні функції	24 850,4	34 694,3	39 996, 5	44 010,7	50 101,1	76 845,8
Оборона	9 663,3	11 347,1	13 241,1	14 485,7	14 843,0	27 365,4
Громадський порядок, безпека, судова влада	24 159,2	28 570,7	32 415,3	36 469,8	39 190,9	44 864,5
Економічна діяльність	33 294,3	36 029,9	44 771,6	49 396,0	41 299, 2	43 637,5
Охорона навколишнього середовища	1 824,3	2 292,7	3 008,4	4 135,4	4 595,1	3 481,7
Житлово-комунальне господарство	270,6	844,4	324,2	379,6	96,8	17808,5
Охорона здоров’я	7 534,9	8 759,0	10 223,9	11 358,5	12 879,3	57 150,0
Духовний і фізичний розвиток	3 216,7	5 165,5	3 830,4	5 488,5	5 111,9	13857,6
Освіта	23 925,7	28 807,5	27 232,7	30 243,2	30 943,1	100 109,5
Соціальний захист і соціальне забезпечення	51 517,5	69 311,3	63 540,2	75 254,4	88 547,3	138 004,6
ВСЬОГО						

Завдання 3.

Відомі такі показники Державного бюджету:

- Податок на прибуток підприємств – П
- Акцизний податок – А
- Ввізне мито – М
- Відсотки банків за користування тимчасово вільними бюджетними коштами – К

- Рентна плата за нафту та газ, що видобуваються в Україні – Р
- Адміністративні штрафи – Ш
- Надходження від продажу безхозяйного майна – Б
- Кошти, що передаються до Державного бюджету з обласних, міських та районних бюджетів – Д
- Повернення кредитів, одержаних з державного бюджету – О
- Надходження від приватизації – Н
- Позики, що залучаються державою – З
- Надходження до Фонду України соціального захисту інвалідів – І

Розрахувати:

1. Величину доходів Державного бюджету.
2. Суму фінансування Державного бюджету.
3. Величину кредитування Державного бюджету.
4. Суму міжбюджетних трансфертів.

Таблиця 5.4 –Вихідні дані щодо показників Державного бюджетуУкраїни, млрд.грн.

П	**А**	**М**	**К**	**Р**	**Ш**	**Б**	**Д**	**О**	**Н**	**З**	**І**
10,21	2,54	2,05	0,28	0,49	0,10	0,05	3,09	3,22	5,75	5,01	0,08

Завдання 4.

Маються такі дані про надходження до Державного бюджету:

- Податок на прибуток підприємств – П
- Вивізне мито – М
- Збір за користування радіочастотним ресурсом України – Д
- Плата за надання адміністративних послуг– О
- Надходження від реалізації надлишкового озброєння – А
- Відрахування від суми коштів, витрачених на рекламу тютюнових виробів та/або алкогольних напоїв у межах України– Н
- Збори на обов’язкове пенсійне страхування за здійснення операцій, передбачених законодавством – Г
- Податок на додану вартість, з вироблених в Україні товарів – К
- Кошти, що надходять до Державного бюджету з інших бюджетів – Р
- Надходження від реалізації матеріальних цінностей державного резерву – Б
- Надходження від реалізації розброньованих матеріальних цінностей мобілізаційного резерву– З
- Акцизний податок з вироблених в Україні підакцизнихтоварів (продукції) в частині нафтопродуктів і транспортних засобів– В
- Екологічний податок, що справляється за утворення радіоактивних відходів– Ж

Розрахувати:

1. Суму доходів загального фонду Державного бюджету
2. Величину доходів спеціального фонду Державного бюджету
3. Загальну суму надходжень Державного бюджету, що формуються за наведених джерел

Таблиця 5.5 –Вихідні дані щодо надодження Державного бюджетуУкраїни, млрд.грн.

П	М	Д	О	А	Н	Г	К	Р	Б	З	В	Ж
10,21	2,00	0,44	0,15	0,1	0,6	2,1	0,11	0,04	0,62	0,22	7,80	0,08

Завдання 5.

Маються такі показники фінансування державного бюджету:

1. Внутрішнє фінансування
1.1. Довгострокові зобов'язання
- Погашення – П
1.2. Середньострокові зобов'язання
- Випуск – В
- Погашення – С
1.3. Короткострокові зобов'язання та векселі
- Випуск – К
- Погашення З
1.4. Надходження від приватизації державного майна – Т
2. Зовнішнє фінансування
2.1. Довгострокові зобов'язання
- Випуск – Ф
- Погашення - Д

Розрахувати:

- Суму внутрішнього фінансування державного бюджету.
- Величину зовнішнього фінансування державного бюджету.
- Загальну суму фінансування державного бюджету.

Таблиця 5.6 –Вихідні дані щодо показників фінансування Державного бюджетуУкраїни, млрд.грн.

П	В	С	К	З	Т	Ф	Д
1,062	0,390	0,149	1,283	1,357	5,825	3,340	4,086

Завдання 6.

У загальний фонд зведеного обласного бюджету у 2020 роціфактично надійшли:

1.Податок на доходи фізичних осіб (ПДФО) – 159,9млн. грн.
2. Платежі за користування надрами (ПКН) – 8,3млн. грн.
3. Плата за землю (ПЗЗ) – 156млн. грн.

Розрахувати:

1. Суму фактичних надходжень до зведеного бюджету області у 2018 році.
2. Питому вагу кожного податку та платежу у бюджеті і об'єднану питому вагу двох найважливіших надходжень. Прорангуйте по значності дані надходження.

Завдання 7.

По м. Херсон було зібрано 1023 млн. грн. податку на доходи фізичних осіб.

Скільки буде зараховано в бюджет цього міста даного податку?

Скільки буде зараховано до обласного бюджету?

Завдання 8.

По м. Києв зібрано 2232 млн. грн. податку на доходи фізичних осіб.

Розрахувати, скільки буде зараховано до бюджету цього міста відповідного податку.

Визначити, скільки надійде до загального фонду Державного бюджету.

Завдання 9.

По селищу зірано 25 тис. грн. податку на доходи фізичних осіб.

Скільки буде зараховано до бюджету цього селища відповідного податку?

Скільки буде зараховано до районного бюджету?

Скільки буде зараховано до обласного бюджету?

ТЕМА6.Страхування. Страховий ринок

Мета:з’ясувати економічну сутність і роль страхування у забезпеченні безперервного суспільного виробництва, визначити суб’єкти страхових відносин, розглянути склад та структуру страхового ринку України; розглянути сутність та поняття страхова сума, страхової виплати та страхове відшкодування і франшиза

План

6.1 Сутність, функції та класифікація страхування
6.2 Обов`язкове страхування та його сутність
6.3 Добровільне страхування та його сутність
6.4 Страховий ринок та суб`єкти страхування
6.5 Страхова сума, страхова виплата, страхове відшкодування і франшиза

Ключові терміни*: страхування,страхувальники, застраховані, вигодонаюувачі, функції та принципи страхування, класифікація страхування, обов`язкове та добпрвільне страхування, страховий ринок, страхова сума, страхова виплата, страхове відшкодування, франшиза*

6.1 Сутність, функції та класифікація страхування

Страхування– це вид цивільно-правових відносин щодо захисту майнових інтересів фізичних осіб та юридичних осіб у разі настання певних подій (страхових випадків), визначених договором страхування або чинним законодавством, за рахунок грошових фондів, що формуються шляхом сплати фізичними особами та юридичними особами страхових платежів (страхових внесків, страхових премій) та доходів від розміщення коштів цих фондів.

Згідно із Законом України «Про страхування» до об'єктів страхування належать майнові інтереси, пов'язані з:

- ✓ життям,здоров'ям,працездатністютадодатковоюпенсієюстрахувальника або застрахованої особи (особисте страхування);
- ✓ володінням,користуваннямірозпоряджанняммайном(майнове страхування);
- ✓ відшкодуваннямстрахувальникомзаподіяноїнимшкодизастрахованій особі або її майну, а також шкоди, заподіяної юридичній особі(страхування відповідальності).

До суб'єктів страхування належать:

- ✓ страховики;
- ✓ страхувальники;
- ✓ застраховані;
- ✓ вигодонабувачі.

Страховики –фінансовіустанови,створеніуформіакціонерних, повних, командитних товариств або товариств з додатковою відповідальністюзгідно із Законом України «Про господарські товариства» та ГосподарськимкодексомУкраїнизурахуваннямособливостей,передбаченихцими законодавчимиактами,атакожякіодержаливустановленомупорядкуліцензіюназдійсненнястраховоїдіяльності.Тобтостраховики –спеціалізовані організації, які за певну плату (страхову премію) беруть на себезобов'язання відшкодувати збитки, завдані страховою подією, або виплатитистраховусумустрахувальникамчиособам,якихвонизазначилиудоговорістрахування.

Вокремихвипадках,встановленихзаконодавствомУкраїни, страховикамивизнаютьсядержавніорганізації(звикористаннямслів «державна»,«національна»),щостворенітадіютьвідповіднодочинногозаконодавства,єдинимвласникомякихєдержава.Слова«страховик», «страховакомпанія»,«страховаорганізація»тапохіднівіднихможуть використовувати лише ті юридичні особи, які мають ліцензію на здійснення страховоїдіяльності.СтраховадіяльністьвУкраїніздійснюєтьсявиключностраховиками-резидентами України.

Устраховихвідносинахможебратиучастьдекількастраховиків.

Страхуванняоб'єктазаоднимспільнимдоговоромкількомастраховиками називається*співстрахуванням*.Страховикможестрахуватиризикиз виконання всіх або частини своїх обов'язків перед страхувальником в Іншогостраховика.Такідіїстраховиківназиваються*перестрахуванням*.Утакихвідносинахвиокремлюютьсядвасуб'єкти: перестрахувальник – страховик,щопередаєдругомустраховикудоговірстрахування; перестраховик – страховик, який бере договір страхування і зобов'язання за ним.

Страхувальники – юридичні особи та дієздатні громадяни, які уклали зістраховикамидоговористрахування,сплачуютьстраховіпреміїімаютьправо на отримання відшкодування у разі настання страхового випадку.

Застраховані – особи,що берутьучастьв особистомустрахуванні, об'єктомстраховогозахистуякихєжиття,здоров'яіпрацездатність. Застрахованаособа,якасплачуєстраховівнески,єодночасно страхувальником.

Вигодонабувачі– особи,зазначеністрахувальникомудоговорі страхування для отримання страхового відшкодування або страхової виплатиуразі,якщострахувальникчизастрахованаособанезможескористатисянал ежними сумами самостійно.

Страхуванняякекономічнакатегорія єсистемоюекономічних (перерозподілених) відносин, що охоплює:

– формуванняспеціальногогрошовогофондузарахуноквнесків фізичних та юридичних осіб;

– використання цього фонду для відшкодування збитків унаслідок несприятливих подій (ризиків).

Зпозиціїцільового формуванняівикористаннястраховогофонду страхування можна вважати фінансовими відносинами. Водночас

страхуванняохоплюєособливіфінансовівідносини,якідаютьпідставивідрізняти страхуваннявідіншихекономічнихкатегорій.Томудоцільновиокремитиознаки, що характеризують специфіку категорії страхування:

– перерозподільнівідносиниміжучасникамиформування страхового фонду;

– наявністьстраховогоризику,тобтострахуваннювластивий імовірнісний характер відносин;

– солідарне розкладення збитку між учасниками страхування;

–поворотністьстраховихплатежів,мобілізованихустраховому фонді.

Наведеніознакивказуютьнате,щострахуваннятісновзаємодієзтакими економічнимикатегоріями,якфінансиікредит,протемаєіпринципові відмінності.

По-перше, страхування,якіфінанси,зумовленерухомгрошових коштівпідчасформуваннятавикористаннявідповідних цільовихфондівупроцесірозподілутаперерозподілудоходівінагромадженьусіхсуб'єктівгосподарювання. З одного боку, наявність такої ознаки наближує страхуваннядо категорії фінансів, а з іншого – підкреслює його особливості.

По-друге, для страхування характерні економічні відносини, пов'язані лишезперерозподіломдоходівікоштівдлянагромадженнязметою відшкодуваннязбитків.Перерозподілміжучасникамистраховихвідносинмає замкнений характер, пов'язаний із солідарним розкладенням нанесеного тзбитку.Замкненістьполягаєутому,щовикористаннястраховогофондуобмежується суб'єктами, які брали участь у його формуванні, тоді як однією зознак фінансових відносин є нееквівалентний характер перерозподілу.

По-третє, страхування базується на можливості настання страхового випадку,тобтострахуваннюпритаманнийімовірнісний характервідносин.Відповідно рухгрошовихкоштівустрахуваннізалежитьвідступеня ймовірностізаподіяннязбиткустраховимиподіями.Чимвищоюєтакаймовірність,тимбільшимєстраховийвнесокірозмірвідшкодування.Фінансування має плановий характер формування та використання грошових фондів.

По-четверте, замкненерозкладеннязбитківзумовлюєтаку специфічнуознакустрахування,якповерненістьстраховихплатежів, унесених до страхового фонду. Внески кожного учасника страхового фондупризначенідлястраховихвиплат,тобтоповертаютьсяувиглядістраховихсум або страхового відшкодування. Принцип повернення коштів характернийідлятакоїекономічноїкатегорії,яккредит,однакнеможнасказати,щострахувальниккредитуєстраховика,оскількивінкупуєстраховийзахист.

Протенеобхіднозауважити,щокредитнийхарактерстраховихвідносин притаманнийнасамперед страхуваннюжиття,коштизаякимповертаютьсяабоплатникові,абоспадкоємцям,тодіякдляризиковихвидівстрахуванняцей принцип має місце лише у разі настання страхових подій.

Отже, страхуванняякекономічнакатегорія –сукупність перерозподільнихвідносин,яківиникаютьміждвомасуб'єктами,страховиком і страхувальником, з приводу формування грошових фондів зарахуноксплатиостаннімстраховихвнесківзметоюзахистумайновихінтересівура

зінастаннястраховихвипадківтапоповненняцихфондівупроцесі ефективного розміщення тимчасово вільних коштів на фінансовомуринку.

Уринковійекономіцістрахуваннязідійснюєтьсянакомерційних засадах(завиняткомдержавногосоціальногострахування),виступаючиважливимнапрямомпідприємницькоїдіяльності.Так,страховікомпаніїшляхом реалізації страхових послуг, з одного боку, забезпечують соціальнийефектусуспільстві – страховийзахистдобробутулюдства,азіншого –займаються комерційною діяльністю, яка дає прибуток. Джерелом прибуткустраховикаєдоходивідстрахової діяльності,відрозміщеннятимчасововільнихкоштіввоб'єктивиробничоїтаневиробничоїсфердіяльності,банківські депозити,акції,облігаціїтощо.Зцієї позиціїстрахуванняможнарозглядати як вид діяльності (бізнесу).

Страховікомпаніївідіграютьвеликуроль устимулюванні господарськоїактивностіучасниківринку,якийстворюєконкурентне середовище,щовикликаєпотужнупсихологічнумотиваціюїхекономічноїдіяльності. Страхування насамперед створює для всіх учасників рівні права,можливість отримати вигоду, надає впевненості в розвитку бізнесу. В такомуаспекті страхування можна розглядати як форму фінансового посередництва,яказабезпечуєформуваннятацільовевикористанняспеціальнихгрошовихфондів.

Уринковихумовахгосподарювання розширюєтьсяколоризиків, посилюєтьсяїхвпливнапідприємництвоіжиттєдіяльністьлюдини.Прицьомукошти,мобілізованіустраховихфондахстраховихкомпаній,є вагомимджереломкомпенсаціїможливихфінансовихвтратувипадкунастанняризиковихподій.Відповіднозпозиціїуправлінняризиками страхуванняє методомнейтралізаціїризиків увсіхсферахжиттята господарської діяльності.

Економічнійсутностістрахуваннявідповідаютьйогофункції,якіконкретизують зміст цієї категорії.

Ризикова функція (функція страхового захисту) полягає в переданні за певнуплатустраховикуматеріальноївідповідальностізанаслідкиризикувразінастаннястраховихподій,передбаченихчиннимзаконодавствомабодоговоромстрахування.Самеврамкахреалізаціїризиковоїфункції визначається об'єктивна необхідність страхового захисту.

Функціяформуваннявикористаннястраховихрезервів визначає особливістьстрахуваннякекономічноїкатегорії.Задопомогоюствореннядостатньогообсягустраховихрезервівувиглядістраховихвнесків здійснюється відшкодування матеріального збитку в разі настання страховихвипадків або виплата страхових сум по закінченні дії договору страхування життя. Право на покриття збитків та страхові виплати мають тільки ті фізичніта юридичні особи, які є безпосередніми учасниками формування страховогофонду.Реалізаціяфінансовоїфункціїстрахуваннятакожвідбуваєтьсявпроцесі управління страховими резервами з метою отримання доходів і прибутку.

Заощаджувальнафункція даєзмогустрахувальникузарахунок страховихвнесківнакопичитипевнустраховусумуза умовивідсутностістрахового випадку за час дії договору страхування. Така функція характерналишедлядовгостроковогострахування.Середзаощаджувальнихвидівв иокремлюється особисте страхування, зокрема страхування життя.

Превентивнафункція страхуваннясрямовананапопередження можливихзбитківтазменшенняїхнаслідківвіднесприятливихстраховихподій.Здій сненнятакоїфункціїпередбачаєширокийкомплексзаходів,їх фінансуваннязарахунокчастиникоштівстрахового фондузметоюзменшеннястрах овогоризику.Прицьомустраховикитастрахувальникиоб'єктивно зацікавлені у попередженні настання страхових випадків.

Інвестиційна функція страхування передбачає розміщення тимчасово вільнихкоштівстраховикаурізніактивинаумовахбезпечності, поворотності,прибутковостітадиверсифікації.Специфікадоговору страхуваннявизначаєтьсяособливістюперерозподілукоштівметодом страхування та дає можливість страховику тимчасово, протягом дії договору,користуватисятарозпоряджатисяакумульованимиустраховихрезервахк оштами страхувальників. При цьому забезпечуються умови для інвестуванняцих коштів в економіку у вигляді прямих інвестицій, через фондовий ринок,або за допомогою фінансових посередників з метою отримання прибутку.

Контрольнафункція виявляєтьсяодночаснозіншимифункціямиу певнихстраховихвзаємовідносинах.Відповіднодоконтрольноїфункціїздійснюєть ся фінансовий контроль за правильним проведенням страхових таінвестиційнихоперацій,оптимальнимформуваннямтацільовим використанням страхових капіталів.

Страхуванняхарактеризуєтьсянелишепевнимифункціями,ай ґрунтується на основних, вихідних положеннях, що забезпечують його дію якекономічногоінструменту.Устрахуваннівиділяють загальні і конкретніпринципи.

Вільнийвибірстраховикаівидустрахування означає,щовсім тстрахувальникамнадаєтьсяможливістьобиратибудь-якогостраховика,щомаєліцензіюнапроведеннястрахування.Астраховикамдержа вагарантуєвільнийвибірвидівдобровільногострахуваннятарівніможливостіу здійсненні діяльності. Водночас створюються сприятливі умови для розвиткустрахового ринку,щобзабезпечитиреалізаціюправанаефективний страховий захист юридичних і фізичних осіб.

Страховий ризик — ймовірність настання страхової події, що виражає обсягможливоївідповідальностістраховиказапевнимвидомстрахування.Конкрет ним проявом реалізації страхового ризику є страховий випадок, тобто фактичне настання непередбачуваної події.

Страховийінтерес. Будь-якийдоговірстрахуванняможе бутиукладенийтількизанаявностіустрахувальникаі нтересудоорганізаціїзахисту на випадок втрати майна, здоров'я чи життя. Це

гарантує отриманняпевних доходів у разі настання спеціально обумовлених подій. Зацікавленістьу страховому захисті всіх суб'єктів ринку шляхом передання відповідальностізанаслідкиризикуспеціалізованимустановамзростаєзпотребою відшкодуваннязбиткувумовах дефіцитуфінансовихресурсівдержавитапідприємствабозможливостямиодержан нявизначенихстраховихсумпозакінченні дії договору страхування.

Принципмаксимальноїсумлінності можнавважатипринципом взаємноїправдивостіміжстраховикомтастрахувальником.Страхувальникповинен надатистраховикувсюінформаціюпрооб'єктстрахуваннядляоцінки ризику і визначення ціни страхової послуги, а страховик зобов'язанийправильно визначити збиток і виплатити страхове відшкодування.

Принципреальностістраховогозахисту передбачаєвиплату відшкодуванняврозмірахреальногозбитку.Реалізаціятакогопринципувимагаєств оренняумов,заякихдосягаєтьсяметастрахування.Відповіднонеобхідно дотримуватися конкретних принципів страхування.

Принципплатності передбачаєпередачуризикузаплатувід страхувальникадостраховика.Цедаєзмогустраховикусформувати відповідністраховірезерви,забезпечитиокупністьтаприбутковістьйогодіяльності.

Принципнеперервності означає,щоособідляотриманнястраховоївиплатинеобхідноматипостійнодіючийд оговірстрахування,оскількизайого відсутності страхова виплата здійснюватися не буде.

Принципповороткості передбачаєповерненнястрахувальнику страховихплатежівувиглядістраховоговідшкодуваннявразінастаннястраховогов ипадку(приризиковомустрахуванні)абострахової суми(пристрахуванні життя).

Принципдиверсифікації означаєможливістьздійсненнядіяльності страхових компаній поза межами основного бізнесу. Чинним законодавствомчітко визначено, що предметами безпосередньої діяльності страховика можебутилишестрахування,перестрахуванняіфінансовадіяльність,пов'язанізфор муванням і розміщенням страхових резервів та їх управлінням. Проте цейпринцип проявляється в рамках основної діяльності страховика, коли йдетьсяпророзпорошеннявзятихнастрахуванняризиківзатериторіальноютагалуз евою ознаками, а також інвестиційної діяльності страховика.

Принцип франшизи передбачає частину збитків, яка згідно з договоромстрахування не відшкодовується страховою компанією, тобто власну участьстрахувальникаувідшкодуваннізбитків.Такийпринципзастосовуєтьсязмет оюуникненнявиплатизаневеликимизбитками,створенняекономічноїзацікавлено стіустрахувальників,захистустраховиківвідзловживань страхувальників. Принципсуброгації означаєпередачустраховику,якийвиплатив страхове відшкодування, права вимоги до особи, відповідальної зазаподіянийзбиток.Іншаназва –

регреснеправо.Напрактицітакеправозастосовується ще й до настання реальної виплати відшкодування.

Принципконтрибуції, відповіднодоякогооднастраховакомпанія вимагаєвідіншоїабоіншихкомпанійрозподілитиміжсобоювиплатустраховоговід шкодуванняувипадкустрахуванняодногоітогожоб'єктаодночасно кількома компаніями від однакових ризиків. Для реалізації такогопринципунапрактицінеобхідноперевіритидостовірність інформаціїпронаявністьнеменшедвохполісівнавідшкодуваннязбитківзаоднакови миризиками одних і тих самих предметів страхування.

Зметоюзабезпеченнянадійногострахового захисту, платоспроможностітафінансовоїстійкостістраховикаустрахуванні застосовується *принципспівстрахування* (страхуванняоб'єктазаодним спільнимдоговоромкількомастраховиками)та перестрахування (передачаоднієюстраховоюкомпанієюіншійчастинисвоїхзобов'язаньзгідноз укладеними договорами).

Багатогранністьірозгалуженістьоб'єктівстрахування,широкийспектрстрах овихвідносинпередбачаютьнеобхідністькласифікації страхування.

*Заформамипроведення страхування*поділяєтьсянадобровільнетаобов'язкове. Добровільнестрахування здійснюєтьсянаосновідоговоруміжстрахувальникомістраховиком.Страховикима ютьправозайматисятількивизначенимиуліцензіївидамидобровільногострахуван ня.

Обов'язковестрахування встановлюєдержавазметоюзахисту інтересівнелишеокремихстрахувальників,айсуспільствавцілому.Дляздійсненняо бов'язковихвидівстрахуваннязаконодавчимиактами визначаються перелік об'єктів страхування, обсяги страхової відповідальності,норми страхового забезпечення, порядок сплати страхових платежів, права йобов'язкиучасниківстрахування.Принципобов'язковостіоднаково поширюється і на страхувальника, і на страховика. Перший має обов'язковозастрахувати передбачений законом об'єкт, а другий не має права відмовити.

Класифікаціястрахування *засферамидіяльностіабоспеціалізацією*страховика передбачаєйогоподілнастрахуванняжиттятазагальне (ризикове) страхування. Зазначену класифікаційну ознаку покладеною основувиокремлення галузей страхування, які, у свою чергу, включають підгалузі тавидивідповідногострахування.Прицьомувсіланкитакоїкласифікаціїохоплюют ь і обов'язкову, і добровільну форми здійснення страхування.

Чиннимстраховимзаконодавством заоб'єктамистрахування визначено три його галузі:

– майновестрахуванняяксукупність видівстрахування,об'єктом яких є майно юридичних і фізичних осіб;

– особистестрахування –галузьстрахування,вякійоб'єктом страхування є життя, здоров'я, працездатність громадян;

– страхуваннявідповідальності –галузьстрахування,вякій об'єктом страхування є відповідальність перед третіми особами, які можутьзазнати збитків унаслідок діяльності або бездіяльності страхувальника.

Загальне страхування включає всі галузі, тоді як страхування життя є підгалуззю, видом особистого страхування, об'єкт страхових відносин в якому є майнові інтереси, пов'язані з життям і здоров'ям застрахованого.

Особисте страхування можна поділити на три підгалузі:

– страхування від нещасних випадків;

– медичне страхування;

– страхування життя і пенсій.

У свою чергу, підгалузями майнового страхування є:

– страхування майна громадян;

– страхування майна юридичних осіб.

Класифікаціястрахування *зародомнебезпекистраховихризиків*передбачаєвиділеннявидівстрахуваннязадіяльністюстраховика(морське,авіаційне, автотранспортне тощо) та за видами ризиків (фінансові, кредитні,екологічні тощо).

За статусом страхувальника страхові послуги поділяють на такі, що надаютьсяюридичнимособам,атакож:такі, якіобслуговуютьінтересигромадян.Цякласифікаційнаознаканепоширюєтьсянаособисте страхування.

Класифікаціястрахування *заорганізаційно-правовоюформою страховика* використовується з метою забезпечення державного регулювання страхової діяльності. Відповідно розрізняють:

– комерційнестрахування(послугинадаютьстраховікомпанії, створені у формі акціонерних, повних, командитних товариств та товариств здодатковою відповідальністю);

– взаємнестрахування(послугинадаютьтовариствавзаємного страхування);

– державнестрахування(послугинадаютьдержавністрахові організації).

6.2 Обов`язкове страхування та його сутність

В Україні здійснюються такі види обов’язкового страхування:

1) медичне страхування;

2) особисте страхування медичних і фармацевтичних працівників (крім тих, які працюють в установах і організаціях, що фінансуються з Державного бюджету України) на випадок інфікування вірусом імунодефіциту людини при виконанні ними службових обов’язків;

3) особисте страхування працівників відомчої (крім тих, які працюють в установах і організаціях, що фінансуються з Державного бюджету України) та сільської пожежної охорони і членів добровільних пожежних дружин (команд);

4) страхування спортсменів вищих категорій;

5) страхування життя і здоров’я спеціалістів ветеринарної медицини;

6) особисте страхування від нещасних випадків на транспорті;

7) авіаційне страхування цивільної авіації;

8) страхування відповідальності морського перевізника та виконавця робіт, пов'язаних із обслуговуванням морського транспорту, щодо відшкодування збитків, завданих пасажирам, багажу, пошті, вантажу, іншим користувачам морського транспорту та третім особам;

9) страхування цивільно-правової відповідальності власників наземних транспортних засобів;

10) страхування цивільної відповідальності суб'єкта господарювання, що надає послуги із транспортування та/або зберігання транспортних засобів у разі тимчасового затримання транспортних засобів, за шкоду, яка може бути заподіяна транспортному засобу при здійсненні його транспортування та/або зберігання;

11) страхування засобів морського і внутрішнього водного транспорту;

12) страхування цивільної відповідальності оператора ядерної установки за ядерну шкоду, яка може бути заподіяна внаслідок ядерного інциденту;

13) страхування працівників (крім тих, які працюють в установах і організаціях, що фінансуються з Державного бюджету України), які беруть участь у наданні психіатричної допомоги, в тому числі здійснюють догляд за особами, які страждають на психічні розлади;

14) страхування цивільної відповідальності суб'єктів господарювання за шкоду, яку може бути заподіяно пожежами та аваріями на об'єктах підвищеної небезпеки, включаючи пожежовибухонебезпечні об'єкти та об'єкти, господарська діяльність на яких може призвести до аварій екологічного та санітарно-епідеміологічного характеру;

15) страхування цивільної відповідальності інвестора, в тому числі за шкоду, заподіяну довкіллю, здоров'ю людей, за угодою про розподіл продукції, якщо інше не передбачено такою угодою;

16) страхування майнових ризиків за угодою про розподіл продукції у випадках, передбачених Законом України "Про угоди про розподіл продукції";

17) страхування фінансової відповідальності, життя і здоров'я тимчасового адміністратора, ліквідатора фінансової установи та працівників центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну фінансову політику, які визначені ним для вирішення питань щодо участі держави у капіталізації банку;

18) страхування майнових ризиків при промисловій розробці родовищ нафти і газу у випадках, передбачених Законом України «Про нафту і газ»;

19) страхування медичних та інших працівників державних і комунальних закладів охорони здоров'я та державних наукових установ (крім тих, які працюють в установах і організаціях, що фінансуються з Державного бюджету України) на випадок захворювання на інфекційні хвороби, пов'язаного з виконанням ними професійних обов'язків в умовах підвищеного ризику зараження збудниками інфекційних хвороб;

20) страхування відповідальності експортера та особи, яка відповідає за утилізацію (видалення) небезпечних відходів, щодо відшкодування шкоди, яку

може бути заподіяно здоров'ю людини, власності та навколишньому природному середовищу під час транскордонного перевезення та утилізації (видалення) небезпечних відходів;

21) страхування цивільної відповідальності суб'єктів космічної діяльності;

22) страхування відповідальності щодо ризиків, пов'язаних з підготовкою до запуску космічної техніки на космодромі, запуском та експлуатацією її у космічному просторі;

23) страхування відповідальності суб'єктів перевезення небезпечних вантажів на випадок настання негативних наслідків при перевезенні небезпечних вантажів;

24) страхування професійної відповідальності осіб, діяльність яких може заподіяти шкоду третім особам, за переліком, встановленим Кабінетом Міністрів України;

25) страхування відповідальності власників собак (за переліком порід, визначених Кабінетом Міністрів України) щодо шкоди, яка може бути заподіяна третім особам;

26) страхування цивільної відповідальності громадян України, що мають у власності чи іншому законному володінні зброю, за шкоду, яка може бути заподіяна третій особі або її майну внаслідок володіння, зберігання чи використання цієї зброї;

27) страхування тварин (крім тих, що використовуються у цілях сільськогосподарського виробництва) на випадок загибелі, знищення, вимушеного забою, від хвороб, стихійних лих та нещасних випадків у випадках та згідно з переліком тварин, встановленими Кабінетом Міністрів України;

28) страхування відповідальності суб'єктів туристичної діяльності за шкоду, заподіяну життю чи здоров'ю туриста або його майну;

29) страхування відповідальності морського судновласника та судновласника суден внутрішнього плавання;

30) страхування ліній електропередач та перетворюючого обладнання передавачів електроенергії від пошкодження внаслідок впливу стихійних лих або техногенних катастроф та від протиправних дій третіх осіб;

31) страхування відповідальності виробників (постачальників) продукції тваринного походження, ветеринарних препаратів, субстанцій за шкоду, заподіяну третім особам;

32) страхування предмета іпотеки від ризиків випадкового знищення, випадкового пошкодження або псування.

33) страхування майна, переданого у концесію;

34) страхування цивільної відповідальності суб'єктів господарювання за шкоду, яку може бути заподіяно довкіллю або здоров'ю людей під час зберігання та застосування пестицидів і агрохімікатів;

35) страхування цивільної відповідальності суб'єкта господарювання за шкоду, яку може бути заподіяно третім особам унаслідок проведення вибухових робіт;

36) страхування майнових ризиків користувача надр під час дослідно-промислового і промислового видобування та використання газу (метану) вугільних родовищ;

37) страхування цивільно-правової відповідальності приватного нотаріуса;

38) страхування ризику невиплати гравцям призів у разі неплатоспроможності та/або банкрутства оператора державних лотерей;

39) страхування життя і здоров'я фахівців з розмінування (крім тих, які працюють в установах і організаціях, що фінансуються з Державного бюджету України) на період їхньої участі у виконанні робіт з гуманітарного розмінування;

40) страхування цивільної відповідальності суб'єкта господарювання за шкоду, яку може бути заподіяно довкіллю та (або) здоров'ю і майну третіх осіб під час виконання робіт з гуманітарного розмінування.

Для здійснення обов'язкового страхування Кабінет Міністрів України, якщо інше не визначено законом, встановлює порядок та правила його проведення, форми типового договору, особливі умови ліцензування обов'язкового страхування, розміри страхових сум та максимальні розміри страхових тарифів або методику актуарних розрахунків.

Для договорів міжнародного обов'язкового страхування цивільно-правової відповідальності власників наземних транспортних засобів Кабінет Міністрів України встановлює максимальні розміри страхових платежів, у межах яких Моторне (транспортне) страхове бюро України встановлює обов'язкові для своїх повних членів єдині розміри страхових платежів за такими договорами.

6.3 Добровільне страхування та його сутність

Добровільне страхування– це страхування, яке здійснюється на основі договору між страхувальником і страховиком. Загальні умови і порядок здійснення добровільного страхування визначаються правилами страхування, що встановлюються страховиком самостійно відповідно до вимог цього Закону. Конкретні умови страхування визначаються при укладенні договору страхування відповідно до законодавства.

Добровільне страхування у конкретного страховика не може бути обов'язковою передумовою при реалізації інших правовідносин.

Види добровільного страхування, на які видається ліцензія, визначаються згідно з прийнятими страховиком правилами (умовами) страхування, зареєстрованими Уповноваженим органом.

Видами добровільного страхування можуть бути:

1) страхування життя;

2) страхування від нещасних випадків;

3) медичне страхування (безперервне страхування здоров'я);

4) страхування здоров'я на випадок хвороби;

5) страхування залізничного транспорту;

6) страхування наземного транспорту (крім залізничного);

7) страхування повітряного транспорту;

8) страхування водного транспорту (морського внутрішнього та інших видів водного транспорту);

9) страхування вантажів та багажу (вантажобагажу);

10) страхування від вогневих ризиків та ризиків стихійних явищ;

11) страхування майна (іншого, ніж передбачено пунктами 5-9 цієї статті);

12) страхування цивільної відповідальності власників наземного транспорту (включаючи відповідальність перевізника);

13) страхування відповідальності власників повітряного транспорту (включаючи відповідальність перевізника);

14) страхування відповідальності власників водного транспорту (включаючи відповідальність перевізника);

15) страхування відповідальності перед третіми особами;

16) страхування кредитів (у тому числі відповідальності позичальника за непогашення кредиту);

17) страхування інвестицій;

18) страхування фінансових ризиків;

19) страхування судових витрат;

20) страхування виданих гарантій (порук) та прийнятих гарантій;

21) страхування медичних витрат;

21-1) страхування цивільно-правової відповідальності арбітражного керуючого за шкоду, яку може бути завдано у зв'язку з виконанням його обов'язків

21-2) страхування життя і здоров'я волонтерів на період надання ними волонтерської допомоги;

22) страхування сільськогосподарської продукції;

23) інші види добровільного страхування.

Характеристику та класифікаційні ознаки видів добровільного страхування визначає Уповноважений орган.

Страхування життя– це вид особистого страхування, який передбачає обов'язок страховика здійснити страхову виплату згідно з договором страхування у разі смерті застрахованої особи, а також, якщо це передбачено договором страхування, у разі дожиття застрахованої особи до закінчення строку дії договору страхування та (або) досягнення застрахованою особою визначеного договором віку. Умови договору страхування життя можуть також передбачати обов'язок страховика здійснити страхову виплату у разі нещасного випадку, що стався із застрахованою особою, та (або) хвороби застрахованої особи. У разі, якщо при настанні страхового випадку передбачено регулярні послідовні довічні страхові виплати (страхування довічної пенсії), обов'язковим є передбачення у договорі страхування ризику смерті

застрахованої особи протягом періоду між початком дії договору страхування та першою страховою виплатою з числа довічних страхових виплат. В інших випадках передбачення ризику смерті застрахованої особи є обов’язковим протягом всього строку дії договору страхування життя.

Страховики мають право займатися тільки тими видами добровільного страхування, які визначені в ліцензії.

6.4 Страховий ринок та суб`єкти страхування

Вумовахутвердженняринковихзасадгосподарюванняважливою передумовоюзабезпеченняфінансовоїстабільностідержави,їїсталогоекономічного розвитку та загального добробуту є ефективне функціонування страхового ринку.

Поняття «страхового ринку» можна розглядати з таких позицій:

– яксферуекономічнихвідносин,деоб'єктомкупівлі-продажує страховий захист та формується попит і пропозиція на нього;

– якформуорганізаціїфінансовихвідносинщодоформуваннята розподілу страхового фонду для забезпечення страхового захисту юридичнихі фізичних осіб;

– яксоціально-економічнесередовище,вякомуфункціонують страховікомпанії,страхувальники,посередники,щоприймаютьучастьвреалізації страхових послуг;

– як сукупність страхових організацій і страхових послуг;

– як механізм перерозподілу фінансових ресурсів страхувальників і страховиків.

Об'єктивними умовами функціонування страхового ринку є наявність:

– потреби в страхових послугах;

– об'єктів страхування, що мають споживчу вартість;

– суб'єктівстрахування,щоздатнізадовольнитипотребиабоїх споживати.Загальноорганізаційноструктурустраховогоринку характеризують його суб'єкти та об'єкти.

До основних суб'єктів страхового ринку належать:

– страховики;

– страхувальники;

– страхові посередники.

Захарактеромздійснюванихоперацій страховікомпаніїподіляються на:

– спеціалізовані, які спеціалізуються виключно на окремихвидах страхування;

– універсальні, що виконують різні види страхування;

– перестрахувальні, якіздійснюютьстрахуваннявеликихі небезпечних ризиків.

НастраховомуринкуУкраїнипереважнопрацюютьприватні акціонерні товариства, що пояснюється низькими вимогами до розмірустатутного фонду страховика, відсутністю розвиненого ринку цінних

паперів,спрощеноюпроцедуроюреєстраціїтощо.Іншимиформамиорганізації страхових відносин є товариства з додатковою відповідальністю, командитнітовариства, товариства з повною відповідальністю.

Значногопоширеннянавітчизняномустраховомуринкунабули кептивністраховікомпанії,створеніпотужними виробничимипідприємствами,корпораціямиабофінансово-промисловими групамидляобслуговування власних потреб. Такі страхові компанії обслуговують потреби та інтереси засновників.

Крім вищезазначених основних суб'єктів, виділяють й інших учасниківстраховихвідносин:товариствавзаємногострахування,перестрахувальн ікомпанії,об'єднаннястраховиків,органусправахнаглядузастраховоюдіяльністю.

Товариствавзаємногострахування(ТВС)створенінаоснові добровільноїугодиміжоб'єднаннямиюридичнихабофізичнихосібдлястраховогоза хистусвоїхмайновихінтересів.Специфікавзаємного страхуванняполягаєвтому,щоприствореннїстраховогофонду забезпечуєтьсябезприбутковаоснова.Предметомосновноїдіяльності товариствзаємногострахуваннєзабезпеченнястраховогозахисту,однакобсягриз иків,щоможутьбутиприйнятінастрахування,обмежений.ТВС,окрімпроведенняст раховоїдіяльності,надаютьфінансовупідтримкуйогочленамчерезінвестуванняко штів,видачупозикнапотребиучасниківтовариства тощо.

НастраховомуринкуУкраїнифункціонуютьтакіоб'єднання страховиків, як Ліга страхових організацій України, Моторне страхове бюроУкраїни, Авіаційне страхове бюро України, Морське бюро України, Асоціація«Українське медичне страхове бюро».

МетоюстворенняЛігистраховихорганізаційУкраїнибуло добровільнеоб'єданнязусильстраховиківдляформуванняповноцінногоідієвогост рахового ринку.СтраховикамиЛігистраховихорганізацій передбаченовирішеннятакихстратегічнихзавданьрозвиткустрахуваннявУкраїні:

– створення привабливого і доступного ринку для всіх страховиків та страхувальників нашої країни;

– подальше відтворення законодавчої і нормативної бази;

– перетвореннястрахуваннявефективнускладовуринкової економіки;

– розширення інвестиційних можливостей страховиків тощо.

ОсновнимизавданнямиМоторногостраховогобюроУкраїниє:

–гарантуванняплатоспроможностістраховиків-членівМоторного транспортногостраховогобюрощодостраховихзобов'язань;

– забезпеченнярозвиткустрахуванняцивільноївідповідальностівласниківтранспор тнихзасобівта організаціїспівпрацізстраховимиорганізаціямиіншихдержавуцій галузі.

Авіаційне страхове бюро організоване з метою координації діяльностінаціональних страховиків у галузі авіаційних ризиків; співпраці із суб'єктамигосподарювання,якіексплуатуютьабообслуговуютьзасобиавіаційного транспорту;дослідженнятапрогнозуваннянаціональногоринкустраховихпослугу

галузіавіації;розробленняпрограмтаметодівстрахуванняавіаційних ризиків, заходів щодо запобігання страховим випадкам тощо.

Морськестраховебюростворенедлязахистуірозвиткуінтересів морськогострахування,формуваннямiжнародноїполітикистрахуванняморської діяльності, узагальнення морського страхового законодавства.

ОсновноюметоюАсоціації«Українськемедичнестраховебюро»є сприяннярозвиткумедичногострахуваннявУкраїнізадопомогою впровадженняєдинихправил,вимогістандартівдіяльності,забезпеченнянеобхідно їдопомогистраховимкомпаніямупроведеннімедичного страхування,організаціїюридичногозахиступравстраховиківта страхувальників на ринку послуг медичного страхування.

Детальніше зупинимося на таких суб'єктах страхового ринку, як посередники.

Страховіпосередники–страховіброкеричиагенти,черезяких укладаєтьсядоговірстрахуванняівирішуютьсяокреміпитаннящодо врегулювання претензій.

Страховіброкери– юридичніособиабогромадяни,якіофіційнозареєстрованівустановленомупорядкуі завинагородуздійснюють посередницькудіяльністьустрахуваннівідсвогоіменінапідставі брокерської угоди з особою, яка має потребу в страхуванні.

*Страховіагенти–*юридичніі фізичніособи,якієпредставниками страховикаідіютьуйогоінтересахзавинагородунапідставідоговору доручення із страховиком.

*Аджастєри(диспашери)–*спеціалістизрозрахунківаварійта розподілу збитків між учасниками морського перевезення.

Аварійні комісари встановлюють причини настання страхового випадку, характертарозмірзбитків,якправило,підчасдорожньо-транспортнихаварій.

Сюрвейєри– інспектори чи агенти страховика, що здійснюють огляд та оцінювання майна і визначають імовірність реалізації страхового ризику.

Андерайтери– юридичніособи,якідіютьвідіменістраховиката мають право брати на страхування запропоновані ризики, визначати тарифніставки й умови договорів страхування на основі норм страхового црава.

Об'єктом страхового ринку є страхові продукти – специфічні страхові послуги, що надаються страхувальнику при виконанні договору страхування(пропонуютьсянастраховомуринку).Апереліквидівстрахування,яки миможе користуватися страхувальник, відображає асортимент страхового ринку.

Зметоюнауковогодослідженнячиспостереження,вивченняумов функціонуваннятаперспективрозвиткустраховогоринкудоцільно розглянути й інші ознаки його класифікації.

Державаякучасникстраховогоринкустворюєправовіоснови регламентуваннястраховоїдіяльності,авособіуповноваженогоорганудійснюєнаглядзадотриманнямвимогчинногозаконодавствата

ефективногорозвиткустраховихпослугзметоюзапобігання неплатоспроможності страховиків та захисту інтересів страхувальників.

Державний нагляд за страховою діяльністю

Державний нагляд за страховою діяльністю здійснюється з метою дотримання вимог законодавства України про страхування, ефективного розвитку страхових послуг, запобігання неплатоспроможності страховиків та захисту інтересів страхувальників.

Державний нагляд за страховою діяльністю на території України здійснюється Уповноваженим органом та його органами на місцях.

Основними функціями Уповноваженого органу є:

1) ведення єдиного державного реєстру страховиків (перестраховиків) та державного реєстру страхових та перестрахових брокерів;

2) видача ліцензій страховикам на здійснення страхової діяльності та проведення перевірок їх відповідності виданій ліцензії;

3) видача свідоцтв про включення страхових та перестрахових брокерів до державного реєстру страхових та перестрахових брокерів та проведення перевірки додержання ними законодавства про посередницьку діяльність у страхуванні та перестрахуванні і достовірності їх звітності;

4) проведення перевірок щодо правильності застосування страховиками (перестраховиками) та страховими посередниками законодавства про страхову діяльність і достовірності їх звітності;

5) розроблення нормативних та методичних документів з питань страхової діяльності, що віднесена цим Законом до компетенції Уповноваженого органу;

6) узагальнення практики страхової діяльності і посередницької діяльності на страховому ринку, розроблення і подання у встановленому порядку пропозицій щодо розвитку і вдосконалення законодавства України про страхову і посередницьку діяльність у страхуванні та перестрахуванні;

7) прийняття у межах своєї компетенції нормативно-правових актів з питань страхової і посередницької діяльності у страхуванні та перестрахуванні;

8) проведення аналізу додержання законодавства об’єднаннями страховиків і страхових посередників;

9) здійснення контролю за платоспроможністю страховиків відповідно до взятих ними страхових зобов’язань перед страхувальниками;

10) забезпечення проведення дослідницько-методологічної роботи з питань страхової і посередницької діяльності у страхуванні та перестрахуванні, підвищення ефективності державного нагляду за страховою діяльністю;

11) встановлення правил формування, обліку і розміщення страхових резервів та показників звітності;

12) проведення і координація у визначеному законодавством порядку навчання, підготовки і перепідготовки кадрів та встановлення кваліфікаційних вимог до осіб, які провадять діяльність на страховому ринку, організація нарад, семінарів, конференцій з питань страхової діяльності;

13) участь у міжнародному співробітництві у сфері страхування і посередницької діяльності у страхуванні та перестрахуванні, вивчення, узагальнення, поширення світового досвіду, організація виконання міжнародних договорів України з цих питань;

14) здійснення організаційно-методичного забезпечення проведення актуарних розрахунків.

Уповноважений орган може здійснювати інші функції, необхідні для виконання покладених на нього завдань.

6.5Страхова сума, страхова виплата, страхове відшкодування і франшиза

Страховий платіж (страховий внесок, страхова премія) - плата за страхування, яку страхувальник зобов'язаний внести страховику згідно з договором страхування.

Страхова сума– грошова сума, в межах якої страховик відповідно до умов страхування зобов'язаний провести виплату при настанні страхового випадку.

Страховий тариф –ставка страхового внеску з одиниці страхової суми за визначений період страхування.

Страхові тарифи при добровільній формі страхування обчислюються страховиком актуарно (математично) на підставі відповідної статистики настання страхових випадків, а за договорами страхування життя – також з урахуванням величини інвестиційного доходу, яка повинна зазначатися у договорі страхування. Конкретний розмір страхового тарифу визначається в договорі страхування за згодою сторін.

Актуарними розрахунками можуть займатися особи, які мають відповідну кваліфікацію згідно з вимогами, встановленими Уповноваженим органом, яка підтверджується відповідним свідоцтвом.

Страхова виплата– грошова сума, яка виплачується страховиком відповідно до умов договору страхування при настанні страхового випадку.

Страхові виплати за договором страхування життя здійснюються в розмірі страхової суми (її частини) та (або) у вигляді регулярних, послідовних виплат обумовлених у договорі страхування сум (ануїтету).

Розмір страхової суми та (або) розміри страхових виплат визначаються за домовленістю між страховиком та страхувальником під час укладання договору страхування або внесення змін до договору страхування, або у випадках, передбачених чинним законодавством.

Страхова сума може бути встановлена по окремому страховому випадку, групі страхових випадків, договору страхування у цілому.

Страхова сума не встановлюється для страхового випадку, у разі настання якого здійснюються регулярні, послідовні страхові виплати у вигляді ануїтету.

Зазначена у договорі страхування життя величина інвестиційного доходу не повинна перевищувати чотирьох відсотків річних.

Договором страхування життя обов'язково передбачається збільшення розміру страхової суми та (або) розміру страхових виплат на суми (бонуси), які визначаються страховиком один раз на рік за результатами отриманого інвестиційного доходу від розміщення коштів резервів із страхування життя за вирахуванням витрат страховика на ведення справи у розмірі до 15 відсотків отриманого інвестиційного доходу та обов'язкового відрахування в математичні резерви частки інвестиційного доходу, що відповідає розміру інвестиційного доходу, який застосовується для розрахунку страхового тарифу за цим договором страхування та у разі індексації розміру страхової суми та (або) розміру страхових виплат за офіційним індексом інфляції, відрахування в математичні резерви частки інвестиційного доходу, що відповідає такій індексації.

Договором страхування життя також може бути передбачено збільшення розміру страхової суми та (або) розміру страхових виплат на суми (бонуси), які визначаються страховиком один раз на рік за іншими фінансовими результатами його діяльності (участь у прибутках страховика).

Прийняті страховиком додаткові страхові зобов'язання повідомляються страхувальнику письмово і не можуть бути у подальшому зменшені в односторонньому порядку.

У разі несплати страхувальником чергового страхового внеску в розмірі та у строки, передбачені правилами та договором страхування життя, таким договором може бути передбачено право страховика в односторонньому порядку зменшити (редукувати) розмір страхової суми та (або) страхових виплат.

Договором страхування життя може бути передбачено індексацію (зміну) за офіційним індексом інфляції розміру страхової суми та (або) страхових виплат протягом дії договору страхування життя за умови відповідної індексації (зміни) розміру страхового платежу (страхового внеску, страхової премії). Порядок та умови індексації визначаються правилами та договором страхування.

Страхові виплати за договорами особистого страхування здійснюються незалежно від суми, яку має отримати одержувач за державним соціальним страхуванням та соціальним забезпеченням, і суми, що має бути йому сплачена як відшкодування збитків.Розмір страхової суми визначається договором страхування або чинним законодавством під час укладання договору страхування чи зміни договору страхування. У разі якщо при настанні страхового випадку передбачаються послідовні довічні страхові виплати, у договорі страхування визначаються розміри таких послідовних довічних страхових виплат, а страхова сума по цих випадках не встановлюється.

При страхуванні майна страхова сума встановлюється в межах вартості майна за цінами і тарифами, що діють на момент укладання договору, якщо інше не передбачено договором страхування або законом.

Страхове відшкодування– страхова виплата, яка здійснюється страховиком у межах страхової суми за договорами майнового страхування і страхування відповідальності при настанні страхового випадку.

Страхове відшкодування не може перевищувати розміру прямого збитку, якого зазнав страхувальник. Непрямі збитки вважаються застрахованими, якщо це передбачено договором страхування. У разі коли страхова сума становить певну частку вартості застрахованого предмета договору страхування, страхове відшкодування виплачується у такій же частці від визначених по страховій події збитків, якщо інше не передбачено умовами страхування.

Франшиза – частина збитків, що не відшкодовується страховиком згідно з договором страхування.

Якщо майно застраховане у кількох страховиків і загальна страхова сума перевищує дійсну вартість майна, то страхове відшкодування, що виплачується усіма страховиками, не може перевищувати дійсної вартості майна. При цьому кожний страховик здійснює виплату пропорційно розміру страхової суми за укладеним ним договором страхування.

Приклади:

Приклад 1. Розрахувати суму страхового відшкодування при страхуванні майна з використанням системи пропорційної відповідальності, якщо вартісна оцінка даного майна становить 5 тис. грн, страхова сума – 4 тис. грн, а фактична сума збитків – 3,7 тис. грн.

Q = T × S/ W, де

Q – сума страхового відшкодування

T – фактична сума збитків

S – страхова сума за договором страхування

W – вартісна оцінка об’єкта страхування

Розв’язок

Q – ?

Q = 3 700 × 4 000 / 5 000 = 2 960 грн.

Відповідь: 2 960 грн.

Приклад 2. Розрахувати суму страхового відшкодування при умовній та безумовній франшизі, якщо сума складає 500 грн, франшиза – 10 %, а збитки становлять 1 – 25 грн, 2 – 100 грн, 3 – 600 грн.

1) При умовній франшизі страховик звільняється від відповідальності за збитки, які не перевищують рівень встановленої франшизи, то страхове відшкодування виплачується в повному обсязі.

2) При безумовній франшизі страховик за будь-яких умов звільняється від відшкодування перших X %.

Розв’язок

Сума збитку	Франшиза (Ф = 500 грн * 10 % = 50 грн)	
Зб1 = 25 грн	Умовна франшиза	Безумовна франшиза
	н/в (не виплачується)	н/в (не відшкодовується)
Зб2 = 100 грн	100 грн	50 грн
Зб3 = 600 грн	500 грн	450 грн

Приклад 3.У договорі страхування професійної відповідальності лікаря передбачена страхова сум 10 тис. грн, умовна франшиза – 1,5 тис. грн. У результаті помилки, здійсненої при виконанні службових обов'язків, завдано шкоди клієнту розміром 5 тис. грн. Крім того, витрати постраждалої особи склали 1,5 тис. грн. Визначіть розмір страхового відшкодування.

Розв'язок.

Розрахуємо:

1) розмір збитку: 5 000 + 1 500 + 800 = 7 300 грн;

2) страхове відшкодування постраждалому клієнту виплачується страховиком у розмірі 7 300 грн.

Контрольні питання

1. У чому полягає сутність поняття страхування?
2. Наведіть ознаки класифікації страхування.
3. Якою є організаційна структура страхового ринку України?
4. У чому полягають особливості функціонування страхових компаній?
5. Визначте особливості страхування життя.
6. Визначте особливості обов'язкового страхування.
7. Визначте особливості добровільного страхування.
9. Дайте визначення страхування відповідальності.
10. Який державний орган здійснює контроль за діяльністю страховиків?

Тестові завдання для самоконтролю

1. Причинами виникнення та існування страхування є:
   а) захист майнових інтересів суб'єктів виробничих відносин і людського суспільства від несприятливих подій (ризиків);
   б) створення сезонних запасів у харчовій промисловості.
   в) збільшення обсягів виробництва;
   г) здійснення запобіжних заходів, спрямованих на зменшення страхового ризику.

2. Сукупний фонд страхового захисту існує у таких формах:
   а) резервів страхових організацій, централізованих резервів держави, фондів самострахування підприємств;
   б) резервних фондів підприємств;
   в) кредитів банку;
   г) статутного фонду.

3. Страхування виконує такі функції:
   а) формування і використання фінансових ресурсів;
   б) відтворювальну і стимулюючу;
   в) ризикову, превентивну, заощадження коштів і контрольну;
   г) фіскальну і економічну.

4. Суть ризикової функції страхування розкривають положення:
   а) створення системи страхових резервів;
   б) передача за певну плату страховикові матеріальної відповідальності за наслідки ризику, зумовленого подіями, перелік яких передбачено договором страхування або чинним законодавством;
   в) зменшення наслідків страхових подій;
   г) перерозподіл коштів між страхувальниками.

5. Під страховим ринком розуміють:
   а) інструмент перерозподілу грошових коштів між суб'єктами господарювання;
   б) сферу обігу цінних паперів;
   в) особливу сферу грошових економічних відносин, де об'єктом купівлі-продажу виступає специфічний товар – страхова послуга;
   г) механізм забезпечення попиту і пропозиції на фінансові ресурси.

6. Структура страхового ринку за територіальною ознакою:
   а) внутрішній, регіональний і міжнародні;
   б) майнового, особистого страхування і страхування відповідальності;
   в) юридичних і фізичних осіб;
   г) державного і комерційного страхування.

7. Форми, за якими створюються страховіпідприємства в Україні:
   а) юридичні особи у формі акціонерних, повних, командитних товариств і товариств з додатковою відповідальністю;
   б) юридичні особи у формі товариств з обмеженою відповідальністю і приватних підприємств;
   в) фізичні особи, зареєстровані як суб'єкти підприємницької діяльності;
   г) іноземні юридичні особи.

8. Страховим посередником виспупають:
   а) фондові біржі;
   б) банки і інші фінансово-кредитні установи;
   в) страхові агенти і страхові брокери;
   г) інвестиційні фонди і компанії.

9. До елементів страхового ринку з нижченаведеного належить:
   а) промислові і торгові підприємства;

б) страховики, страхувальники і страхові посередники;
в) банки і кредитні спілки;
г) державний бюджет і позабюджетні фонди.

Практичні завдання

Тема: Страхування. Страховий ринок

Мета та основні завдання практичних задач:з'ясувати економічну сутність, функції і роль страхування у забезпеченні безперервного суспільного виробництва, визначити суб'єкти страхових відносин, розглянути склад та структуру страхового ринку України

Завдання 1

Підприємство застрахувало своє майно терміном на 1 рік з відповідальністю за крадіжку із зломом на суму 150 тис. грн. Ставка страхового тарифу – 0,3% страхової суми. Згідно договору страхування передбачена умовна франшиза у розмірі 2000 грн., при якій передбачена знижка до тарифу у розмір 4%. Фактичний збиток склав 8,5 тис. грн. Розрахувати розмір страхового платежу та страхового відшкодування.

Завдання2

Визначити суму страхових платежів по добровільному страхуванню ризику непогашення кредиту при укладанні договору страхування, якщо сума кредиту становить 317 тис., грн. Проценти за кредит – 27 % річних. Термін використання кредиту – 1 рік. Межа відповідальності страховика – 50%. Тарифна ставка – 7,8%.

Завдання3

Страхова сума за договором страхування – 5 тис. грн., а ставка страхової премії – 3,2 грн. з кожної сотні. Визначити суму страхової премії.

Завдання4

Виробниче підприємство застрахувало своє майно на випадок пожежі терміном на один рік на суму 360 тис. грн. Ставка страхового тарифу - 0,3% страхової суми. Згідно договору страхування передбачена умовна франшиза 2 %. Фактичний збиток склав 140 тис. грн. Визначити розмір страхових платежів та страхового відшкодування.

Завдання5

За договором страхування страхова компанія приймає на свою відповідальність майно на суму 400 тис. грн. Страховим випадком зазначено крадіжку із зломом. В результаті страхового випадку нанесено збиток у розмірі 40% страхової суми. За договором розмір франшизи становить 4%, а страховий тариф – 0,5%. Визначити розмір страхових платежів власника майна та суму страхового відшкодування, яке буде виплачене за фактом нанесення збитків.

ТЕМА7. Фінансовий ринок

Мета:сформувати комплексне уявлення про сутність фінансового ринку, його роль в економічній систем, та внутрішній механізм функціонування; вивчити фактори, що визначають попит та пропозицію фінансового ринку та його структуру

План

7.1 Сутність фінансового ринку, необхідність і передумови його створення
7.2 Структура фінансового ринку
7.3 Класифікація фінансових ринків

Ключові терміни*:фінансовий ринок, функції фінансового ринку, суб'єктами відносин, ринок грошей, ринок капіталів, ринок цінних паперів, валютний ринок, ринок золота, біржовий ринок, фінансові активи*

7.1 Сутність фінансового ринку, необхідність і передумови його створення

Досвід багатьох країн світу свідчить, що найбільш ефективною формою організації економіки є ринок. Для нормального розвитку економіки необхідна мобілізація тимчасово вільних коштів фізичних та юридичних осіб, їхній розподіл і перерозподіл на комерційній основі між різними секторами економіки. Ці процеси повинні здійснюватись на фінансовому ринку, у своєрідній сфері, де визначається попит і пропозиція на різноманітні фінансові інструменти. Фінансовий ринок є складовою сферою фінансової системи держави. Він може успішно функціонувати лише в умовах ринкової економіки, коли переважна частина фінансових ресурсів мобілізується суб'єктами підприємницької діяльності на засадах їх купівлі-продажу.

Метою утворення та функціонування фінансового ринку є акумулювання та ефективне розміщення заощаджень в економіці, стан якої значною мірою зумовлений ефективністю переливу інвестиційних коштів від тих, хто має заощадження, до тих, у кого на цей момент є потреба в капіталі. Чим різноманітніша з точки зору суб'єктів і розмірів структура заощаджень та можливостей інвестицій, тим більшою є необхідність в існуванні фінансового ринку.

Поняття «фінансовий ринок» є дуже широким, так як охоплює і фінансові зв'язки і значну кількість форм відносин власності. До 2000 року «фінансовий ринок» намагаються замінити в літературі поняттям «грошового» або «кредитного ринку», «інвестиційного ринку». В економічній літературі відсутня єдина концепція трактування основоположних фінансових категорій, таких, як фінанси, фінансова система, фінанси підприємств, регіональні фінанси, місцеві фінанси тощо, в тому числі і фінансовий ринок. У науковій літературі існує значна кількість визначень поняття «фінансовий ринок», іноді

взаємозаперечуючих, що відображає складність даної категорії і її маловивченість.

Фінансовий ринок може бути як повністю сегментований, так і повністю інтегрований. Якщо ринок повністю сегментований, інвестор з однієї країни не може вкласти кошти в цінні папери в іншій країні. В повністю інтегрованому ринку інвестор може інвестувати кошти будь-де і цінні папери одного ступеня ризику будуть забезпечувати інвестору однаковий рівень доходу. Сьогодні фінансові ризики різного рівня, а також ринки різних фінансових інструментів різною мірою інтегровані. Емітенти мають обмежені можливості щодо залучення дешевшого капіталу поза місцевим ринком, а інвестори – щодо вкладення коштів на ринках інших країн та на міжнародному ринку. Процес інтеграції фінансових ринків, який зараз триває в світі, пов'язаний із багатьма процесами, що відбуваються на національних та міжнародних ринках.

Найважливішу роль серед них відіграють:

– розвиток новітніх технологій, які забезпечують високу ефективність інформаційної інфраструктури фінансового ринку та системи розрахунків між учасниками ринку;

– концентрація діяльності учасників ринку в світових фінансових центрах – вітчизняний фінансовий ринок сегментований але професійні учасники його сегментів є членами міжнародних організацій, що діють на світових розвинутих фінансових ринках. Так Україна є членом Міжнародної організації комісій з цінних паперів (IOSCO), Групи 30, Форуму Європейських комісій з цінних паперів (FESCO) та інших;

– інституціалізація фінансових ринків, тобто постійне збільшення частки інституційних учасників ринку (інвестиційних, страхових компаній, пенсійних фондів тощо);

– лібералізація фінансових ринків – створення законодавства, що сприяє проникненню учасників ринку на фінансові ринки різних рівнів і стимулює їх активність.

Необхідними передумовами для створення фінансового ринку є:

– господарська самостійність підприємств – почала формуватись ще в кінці 80-х років, коли підприємствам надали право самостійно розпоряджатися своїми доходами і розвивати свою діяльність за принципом 361 «трьох С»: самоокупність, самостійність і самоуправління. Після 1991 року, коли були прийняті закони України «Про підприємства в Україні» і «Про цінні папери та фондову біржу», підприємства стали повноправними суб'єктами фінансового ринку, так як стали самостійно формувати форму своєї власності, – перевага надавалась акціонерній;

– ліквідація державної монополії на використання заощаджень населення – уже більше 20 років населення з метою отримання доходу має можливість вкладати свої кошти не тільки в ощадний банк, а й в різні фінансові установи та фінансові інструменти, що в свою чергу сприяє і зростанню добробуту, і росту економіки держави;

– перехід до нової системи організації грошових потоків в економіці – грошові потоки почали розглядатися як фінансове вираження підприємницької діяльності суб'єкта господарювання в умовах ринкової економіки, як основа самофінансування, що забезпечує покриття потреби підприємства в капіталі за рахунок внутрішніх джерел; обґрунтовується політика сучасного управління грошовими потоками на основі кількісної оцінки та моделювання;

– рівноправність всіх учасників фінансового ринку – це основний принцип, який забезпечує однакові права для всіх учасників фінансового ринку щодо отримання інформації, створення необхідних умов для реалізації інтересів суб'єктів ринку, забезпечення захисту їх майнових прав;

– формування та вдосконалення дворівневої банківської системи – сучасна банківська система України складається з Національного банку України та інших банків, що створені і діють на території України відповідно до положень Закону України «Про банки та банківську діяльність». Через банківську систему проходить великий обсяг грошових розрахунків і платежів підприємств, організацій і населення, що вимагає від банківської системи досконалості, довіри, стабільності, ефективного використання фінансових інструментів для поліпшення грошово-кредитного регулювання, підвищення ефективності платіжної системи;

– утворення інфраструктури фінансового ринку за рахунок різних фінансових посередників – важливим елементом інфраструктури є інституційний, роль якого у розвитку фінансового ринку визначається фінансовими посередниками, що представлені в основному банківськими та небанківськими фінансовими установами, контрактними інститутами, кількість яких з кожним роком збільшується, а також і якість послуг, які вони надають на фінансовому ринку;

– утворення сучасної технічної бази, що обслуговує функціонування фінансового ринку – процес інтеграції, який зараз триває у світі, пов'язаний із багатьма процесами, що відбуваються на міжнародних і національних фінансових ринках, найважливішим із них є розвиток новітніх технологій, інституціалізація, лібералізація фінансових ринків, досягти яких без сучасної технічної бази з новими Інтернет-технологіями неможливо.

Відповідно до рекомендацій «Групи Тридцяти» уряд України прийняв «Концепцію функціонування і розвитку фондового ринку України», яка включає названі принципи і, враховуючи специфіку розвитку економіки України, додатково затвердив свої правила розвитку фінансового ринку і конкретно фондового – це: соціальна справедливість, урегульованість, контрольованість, ефективність, правова упорядкованість, конкурентність. За цими ж принципами розвиваються вітчизняні саморегулівні організації, які є професійними учасниками фондового сегменту фінансового ринку. Так у Положенні про функціонування фондових бірж основними засадами функціонування фондової біржі є конкурентність, цілісність, стабільність, справедливість, прозорість, інформування і захист інвесторів та учасників біржових торгів.

У Правилах Української фондової біржі основними принципами визначені цілісність і прозорість, які вимагають забезпечення функціонування системи електронного обігу цінних паперів, а також забезпечення регулярної інформації про діяльність емітента та курсу його цінних паперів шляхом публікації її в офіційному виданні УФБ. Функції фінансового ринку – це основні завдання кожного сегменту ринку, що забезпечують його розвиток. Функції поділяють на загальні, які характерні для всіх сегментів фінансового ринку і спеціальні (конкретні) – характеризують розвиток окремої сфери ринку.

Основними (загальними) функціями фінансового ринку є:

1.Забезпечення взаємодії покупців та продавців фінансових активів, у результаті якої встановлюються ціни на фінансові активи, що зрівноважують попит і пропозицію на них. Кожен із інвесторів на фінансовому ринку аналізує ситуацію, що діє на ринку і вкладає кошти у фінансові активи, враховуючи дохідність і ризиковість своїх вкладень. Емітенти фінансових активів, щоб бути конкурентоспроможними на фінансовому ринку, прагнуть забезпечити інвесторам необхідний рівень дохідності їх фінансових вкладень. Таким способом на ефективно діючому фінансовому ринку формується рівноважна ціна на фінансові активи, яка задовольняє інвесторів, емітентів і фінансових посередників.

2. Запровадження фінансовим ринком механізму викупу в інвесторів належних їм фінансових активів і тим самим підвищення ліквідності цих активів. Викуп у інвесторів фінансових активів забезпечують фінансові посередники – дилери ринку, які в будь-який момент, коли це потрібно інвесторам, готові викупити фінансові активи, що їм належать. Чим ефективніше функціонує фінансовий ринок, тим вищу ліквідність він забезпечує фінансовим активам, що перебувають в обігу на ньому, оскільки будь-який інвестор може швидко і практично без втрат у будь-який момент перетворити фінансові активи на готівку. Фінансові посередники завжди готові не тільки викупити фінансові активи, а й продати їх інвесторам у разі потреби.

3. Фінансові ринки сприяють знаходженню для кожного з кредиторів (позичальників) контрагента угоди, а також суттєво зменшують витрати на проведення операцій та інформаційні витрати.

Вирішальну роль у переміщенні капіталів відіграють фінансові посередники, які, здійснюючи великі обсяги операцій з інвестування та залучення коштів, зменшують для учасників ринку витрати і відповідні ризики від проведення операцій із фінансовими активами. Особливо помітна ця роль при фінансуванні посередниками корпорацій, що мають не найвищий кредитний рейтинг, і кількість яких є значною в усіх країнах світу, а також посередники зменшують витрати через здійснення економії на масштабі операцій і вдосконалення процедур оцінювання цінних паперів емітентів та позичальників на кредитному ринку. Специфічні функції діють у конкретних сферах.

У політичній сфері функціями фінансового ринку є:

– прискорення інтеграційних процесів входження України до світового співтовариства; сприяння становленню економічної самостійності, яка є головною опорою незалежності держави;

– сприяння створенню справжньої ринкової економічної системи, що є необхідною передумовою розбудови демократичного суспільства;

– вихід через фондову біржу національного капіталу на світовий ринок з допомогою розповсюдження серед іноземних інвесторів акцій та інших цінних паперів українських підприємств та ін.

В економічній сфері:

– формування ринкових цін на окремі види фінансових активів;

– організація процесу доведення фінансових активів до споживача через створення мережі різноманітних інститутів з реалізації фінансових активів (банків, бірж, брокерських контор, інвестиційних фондів, страхових компаній, кредитних спілок тощо);

– фінансове забезпечення процесів інвестування, яке полягає у створенні фінансовим ринком умов для залучення (концентрації) підприємцем фінансових ресурсів, необхідних для розвитку виробничо-торгового процесу;

–перерозподіл на взаємовигідних умовах;

– перерозподіл на взаємовигідних умовах грошових коштів підприємств з метою їх ефективного використання;

– вплив на грошовий обіг, прискорення обороту капіталу, що сприяє активізації економічних процесів;

– страхова діяльність та формування умов для мінімізації фінансових та комерційних ризиків;

– операції, пов’язані з експортом-імпортом фінансових активів та інші операції, пов’язані із зовнішньоекономічною діяльністю;

– кредитування уряду, місцевих органів самоврядування шляхом розміщення урядових та муніципальних цінних паперів;

– розподіл державних кредитних ресурсів і розміщення їх серед учасників економічного кругообігу, між галузями і сферами ринкової діяльності тощо.

У соціальній сфері функціями фінансового ринку є:

– мотивована мобілізація заощаджень приватних осіб, приватного бізнесу, державних органів, зарубіжних інвесторів, у тому числі й вільних коштів населення для інвестування як у виробничу, так і в соціальну сферу;

– створення нових робочих місць завдяки переміщенню капіталу та інвестуванню тощо.

У морально-психологічній сферіфункціями фінансового ринку є:

– формування у населення ринкової психології, нового економічного мислення та поведінки;

– створення у суспільстві відповідної морально-психологічної атмосфери, формування довіри до фінансових послуг, до фінансових посередників, до цінних паперів та до операцій з ними;

– запобігання виникненню на фінансовому ринку зловживань, шахрайства, кримінального середовища тощо.

7.2. Структура фінансового ринку

Структура фінансового ринку – це його побудова за певними ознаками: економічною, функціональною, інституціональною, сегментарною тощо. За економічною сутністю фінансовий ринок – це сукупність економічних відносин, пов'язаних з розподілом фінансових ресурсів, купівлею-продажем тимчасово вільних грошових коштів, цінних паперів та інших фінансових активів. Об'єктами відносин на фінансовому ринку є грошово-кредитні ресурси, цінні папери, фінансові послуги тощо.

Суб'єкти відносин – держава, підприємства різних форм власності, фінансові інститути, окремі громадяни. В організаційному плані фінансовий ринок – це сукупність ринкових фінансових інститутів, що супроводжують потік коштів від власників фінансових ресурсів до позичальників і виступають як суб'єкти ринку.

Основними суб'єктами ринку є:

а) інститути позафінансової сфери – це юридичні особи-резиденти певної держави, які займаються виробництвом різноманітних товарів та наданням послуг, включаючи і фінансові послуги. До інститутів позафінансової сфери належать промислові і сільськогосподарські підприємства, корпорації, установи, організації тощо. Основним джерелом фінансування для нефінансових інститутів виступають банківські кредити, інші види позичок, облігації та акції;

б) держава, як суб'єкт, виступає на фінансовому ринку позичальником, регулярно розміщуючи на зовнішньому та внутрішньому ринках свої боргові зобов'язання, а також виконує специфічну і дуже важливу функцію – регулювання фінансового ринку. Державний сектор пов'язаний з усією економічною системою через податки, державні закупки і через позики;

в) населення, як суб'єкт, виконує на ринку роль інвестора під час придбання цінних паперів або запозичуючи кошти на кредитному ринку. У країнах з розвиненою ринковою економікою до 70% населення вкладає кошти в різноманітні фінансові активи. Значна частина населення отримує довгострокові кредити на придбання житла та на інші цілі. В Україні тільки незначна частина населення займається інвестуванням у цінні папери. Практично відсутнє також довгострокове кредитування населення банківськими установами, що є ознакою перехідного періоду з нестабільним та нерозвиненим фінансовим ринком. Населення, як соціальний елемент інфраструктури ринку, формує менталітет довіри до фінансових установ, до посередників, що діють на ринку, до послуг, які вони надають;

г) фінансові інститути, як суб'єкти фінансового ринку, представлені комерційними банками, кредитними спілками, пенсійними фондами, страховими та інвестиційними компаніями, біржами тощо. Самими поширеними фінансовими інститутами фінансового ринку є банки, які здійснюють діяльність щодо операцій з фінансовими інструментами на кожному сегменті ринку. За участю в депозитній діяльності фінансові інститути

поділяють на дві основні категорії: депозитні і недепозитні. До депозитних інститутів належать комерційні банки, ощадні банки, ощадні та кредитні асоціації, кредитні спілки тощо. До недепозитних інститутів належать інвестиційні компанії, пенсійні фонди та страхові компанії.

д) інститути інфраструктури, як суб'єкти, відіграють значну роль на фондовому сегменті фінансового ринку і включають біржі та позабіржові системи, клірингові центри, інформаційні та рейтингові агентства, депозитарії, реєстратори тощо. Саме вони забезпечують стабільне функціонування ринку, купівлю-продаж фінансових активів, контроль за якістю фінансових активів, що перебувають в обігу;

е) іноземні учасники ринку – це міжнародні організації, іноземні уряди, корпорації, фінансові інститути, фізичні особи, кожний із яких є суб'єктом фінансового ринку і приймає участь у купівлі-продажу фінансових активів. Суб'єктів фінансового ринку, які формують його структуру, також можна класифікувати за формою та функціями. За формою: господарчі суб'єкти; домашні господарства; держава; місцеві органи влади. За функціями: емітенти; інвестори; інституційні інвестори; фінансові посередники; інститути інфраструктури ринку тощо.

Основними суб'єктами більшості сегментів фінансового ринку є:

– емітенти – це ті, хто випускає цінні папери в обіг; в основному це юридичні особи (у випадках, передбачених законодавством, можуть бути фізичні особи), які від свого імені випускають цінні папери і зобов'язуються виконувати обов'язки, що випливають з умов їх випуску (це переважно держава, комерційні підприємства чи організації, фінансові інститути тощо);

– інвестори – це особи, які вкладають свої кошти в діяльність інших суб'єктів ринку, купуючи певні фінансові активи, з метою отримання доходу. (Залежно від ознак їх поділяють на індивідуальних, інституціональних, стратегічних, портфельних, вітчизняних та іноземних);

– фінансові посередники – найбільш представлена група фінансових інститутів, яка об'єднує банківську систему, небанківські та контрактні фінансові інститути, інвестиційно-кредитні фінансові інститути, які акумулюють кошти індивідуальних інвесторів і використовують їх для інвестування або кредитування, також надають посередницькі послуги у процесі здійснення операцій з цінними паперами та іншими фінансовими інструментами. Як бачимо, структура фінансового ринку дуже різноманітна, досліджується за формами, сегментами, функціями, представлена великою кількістю фінансових інститутів, установ, які велику роль на ринку відіграють як його суб'єкти.

7.3 Класифікація фінансових ринків

Торгівля фінансовими ресурсами може здійснюватися в різних формах і різних методах, що визначає розгалуженість і різноманітність фінансового

ринку. Відповідно, існує велика кількість ознак, за якими можна класифікувати фінансовий ринок.

І. А. На ринку грошей здійснюються операції з купівлі-продажу фінансових активів з терміном обертання до одного року: короткострокові казначейські зобов'язання, ощадні (депозитні) сертифікати, векселі, різні види короткострокових облігацій тощо. Грошовий ринок включений до складу елементів фінансового ринку в зв'язку з тим, що пов'язаний з такими об'єктами фінансового інвестування, як депозитні внески термінові і до запитання. На ринку грошей корпорації залучають кошти для підтримки оборотного капіталу в разі виникнення тимчасових потреб у грошових коштах. Основними фінансовими інститутами грошового ринку є банки, які залучають кошти для надання позичок іншим суб'єктам ринку і для підтримки ліквідності на належному рівні. Короткострокові цінні папери на ринку грошей більш ліквідні та характеризуються меншим коливанням цін, ніж на ринку капіталів, тому здійснення інвестицій на грошовому ринку менш ризикове, ніж на ринку капіталів.

Б. Ринок капіталів – це ринок, що призначений для довгострокового інвестування коштів в основний капітал; на цьому ринку здійснюються операції купівлі-продажу фінансових інструментів з терміном обертання більше одного року. Такі фінансові активи менш ліквідні, їм притаманний найбільший рівень фінансового ризику і відносно високий рівень дохідності. На ринку капіталів надаються середньо-та довгострокові кредити, перебувають в обігу середньо-та довгострокові боргові цінні папери, а також інструменти власності – акції, для яких термін обігу не встановлюється. Корпорації на ринку капіталів формують фінансові ресурси за рахунок випуску акцій та облігацій, а також залучення банківських кредитів. Фізичні особи та будівельні організації залучають кошти для придбання та будівництва нерухомості. Фінансові інститути формують власні фінансові ресурси, які перебувають у їх використанні протягом усього періоду функціонування. Ринок капіталів розвивається більшою мірою в країнах з досить визначеними та сприятливими економічними перспективами. Становлення ринку капіталів передбачає невисокі темпи інфляції, а також стабільність політичної та економічної ситуації в країні.

ІІ. А. Ринок цінних паперів – це система економічних і правових відносин, пов'язаних із випуском та обігом цінних паперів. Об'єктом купівлі-продажу виступають усі види цінних паперів, емітованих підприємствами, різними фінансовими інститутами, державою. Безпосередніми учасниками ринку цінних паперів виступають держава, корпорації, фінансові посередники (комерційні, інвестиційні та ощадні банки, страхові та інвестиційні компанії, пенсійні фонди та інші фінансові інститути), населення, а також іноземні інвестори та емітенти.

Б. Валютний ринок – це механізм, за допомогою якого встановлюються правові та економічні взаємовідносини між споживачами і продавцями валюти, валютних цінностей, між учасниками міжнародних розрахунків з приводу валютних операцій, зовнішньої торгівлі, надання фінансових послуг,

здійснення інвестицій та інших видів діяльності, які вимагають обміну і використання різних іноземних валют. Основними суб'єктами валютного ринку є резиденти, діяльність яких регулюється вітчизняним законодавством, і нерезиденти, діяльність їх функціонує в законодавчому оточенні іноземних держав. В. Ринок фінансових послуг – це сегмент фінансового ринку, який на законодавчому рівні у вітчизняній економічній літературі почали досліджувати після 2000 року з прийняттям Закону України «Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг» і після затвердження Указом Президента «Положення про державну комісію з регулювання ринків фінансових послуг України». Ринок фінансових послуг – це сфера діяльності учасників ринків фінансових послуг з метою надання та споживання певних фінансових послуг. Об'єктом купівліпродажу виступає специфічний фінансовий товар – послуга, що має ціну та відповідні характеристики. Основними учасниками ринку є фінансові інститути, які надають послуги: банки, кредитно-гарантійні установи, кредитні спілки, лізингові, страхові компанії, пенсійні фонди, ломбарди, аудиторські, консалтингові фірми, інститути спільного інвестування, благодійні фонди, торгівці цінними паперами тощо.

Г. Ринок золота та інших дорогоцінних металів і каміння – це ринок, на якому фінансовими активами, що обертаються є золото, платина, срібло, дорогоцінне каміння та інші матеріальні цінності. Ринок розглядається через інвестиції в предмети колекціонування (художні твори, антикваріат, нумізматичні цінності і т.п.), у дорогоцінні метали, камені, інші матеріальні цінності. У країнах з розвиненою ринковою економікою інвестиційна діяльність, що пов'язана із цими об'єктами реального інвестування, уже здійснюється на спеціалізованих ринках (наприклад, ринок золота), але в нашій країні обсяг такого інвестування не відіграє поки що суттєвої ролі. Д. Ринок нерухомості – сегмент фінансового ринку, який розглядається як область вкладення капіталу в об'єкти нерухомості з метою отримання прибутку або ж з метою придбання нерухомості в особисту власність. Основними операціями на ринку нерухомості є іпотека, купівля-продаж нерухомості, надання об'єктів нерухомості в довірче управління, найм, надання послуг з оцінки майна тощо. При операціях купівлі-продажу нерухомості інвестори розглядають нерухоме майно не лише як товар, а насамперед, як фінансовий актив, що може принести дохід через певний проміжок часу. На сучасному етапі нерухомість займає найбільшу частину світового «портфеля» багатства та є одним з найпривабливіших фінансових активів, вартість якого постійно зростає.

ІІІ. Залежно від того, які **фінансові активи** пропонуються для продажу, нові чи емітовані раніше, фінансовий ринок поділяють на:

а) первинний – ринок перших емісій, на якому здійснюється початкове розміщення фінансових активів серед інвесторів і початкове вкладення капіталу в різні галузі економіки, обов'язковими учасниками первинного ринку є емітенти цінних паперів і інвестори;

б) вторинний – ринок, на якому укладаються угоди щодо купівліпродажу раніше випущених фінансових активів.

Важливі риси вторинного ринку – ліквідність, визначення цін на фінансові інструменти для первинного ринку, можливість поглинати значні обсяги фінансових активів у короткий час при незначних витратах на проведення операцій. Основна частина операцій на вторинному ринку пов'язана з перерозподілом сфер впливу на ринку та зі спекулятивними операціями. Вторинний ринок для деяких типів фінансових активів є досить обмеженим, для інших – практично відсутнім. Для таких фінансових активів, як акції, ф'ючерси та опціони, характерним є не тільки розвинений вторинний ринок, а й наявність спеціалізованих бірж для торгівлі цими активами. Вторинного ринку кредитів в Україні практично немає. У країнах з розвиненою ринковою економікою вторинний ринок кредитів розвивається за рахунок впровадження фінансовими посередниками інновацій на ринку інструментів позики, а саме внаслідок процедури сек'юритизації активів.

IV. Залежно від місця, де відбувається торгівля фінансовими активами, розрізняють:

а) біржовий (організований) ринок – найрозвиненіша форма регулярно функціонуючого ринку, який діє за визначеними правилами, встановленими спеціальними фінансовими установами: банками, ломбардами та фінансовими біржами (валютною, фондовою, дорогоцінних металів і каміння тощо). Організований ринок – це упорядкований ринок, де ступінь упорядкованості залежить від безлічі факторів, що знаходить своє відображення в правилах торгівлі. Біржовий ринок пов'язують із поняттям біржі як особливим чином організованого ринку, що сприяє збільшенню мобільності капіталу та виявленню реальних ринкових цін активів. **Біржовий рино**к є переважно вторинним ринком, оскільки на ньому в більшості випадків відбувається торгівля емітованими раніше фінансовими активами. На біржовому ринку проводиться перевірка фінансової спроможності емітентів, процедура торгів носить відкритий характер, гарантується виконання укладених угод. Але біржовий ринок має і слабкі сторони – більш суворо регулюється державою, що знижує його гнучкість, обмежене коло фінансових інструментів різних емітентів, повинні виконуватись всі нормативно-правові акти, що збільшує витрати на здійснення операцій купівлі-продажу, важко зберегти у таємниці інформацію щодо масштабних угод, які здійснюються окремими торгівцями на біржі;

б) позабіржовий (неорганізований) ринок – ринок, на якому діють так звані торгово-інформаційні системи. Учасники таких систем – фінансові посередники – мають змогу ознайомитись із попитом-пропозицією на фінансові активи та укласти угоди з тими посередниками, пропозиції яких їх зацікавлять; правила торгівлі регулюють не всі сторони процесу торгівлі, купівля-продаж цінних паперів відбувається поза біржою. На різних сегментах фінансового ринку біржовий та позабіржовий ринки відіграють різну роль. Так, на

валютному ринку торгівля валютними ресурсами переважно зосереджується на позабіржовому міжбанківському ринку.

На ринку цінних паперів як біржовий, так і позабіржовий ринки мають велике значення. Організаторами торгівлі на біржовому ринку цінних паперів виступають фондові та спеціалізовані біржі з торгівлі ф'ючерсними та опціонними контрактами. На позабіржовому ринку торгівля цінними паперами здійснюється через торговельно-інформаційні системи, які створюються торгівцями цінними паперами відповідно до законодавства конкретної країни. Торгівля акціями відбувається переважно на біржовому ринку, а облігаціями – на позабіржовому. Неорганізований ринок характеризується більш високим рівнем фінансового ризику, більш низьким рівнем юридичної захищеності покупців, меншим рівнем їх поточної інформованості, але разом з тим цей ринок задовольняє потребу окремих інвесторів у фінансових інструментах з високим рівнем ризику і, відповідно, приносить більш високий дохід, а також забезпечує обіг більш широкої номенклатури фінансових інструментів і послуг. На позабіржовому ринку здійснюється більша частина операцій з цінними паперами та основний обсяг кредитних, валютних і страхових операцій.

Контрольні запитання

1. Сутність і значення фінансового ринку для розвитку економіки держави.
2. Необхідність і передумови створення фінансового ринку в Україні.
3. Які принципи взяті за основу розвитку вітчизняного фінансового ринку?
4. Які є основні суб'єкти фінансового ринку і яку роль вони виконують на ринку?
5. Які є основні функції фінансових ринків і які учасники ринків їх виконують? З якою метою виділяють конкретні функції?
6. За якими ознаками класифікують фінансові ринки?
7. Чим відрізняється сегментований фінансовий ринок від інтегрованого?
8. На які категорії поділяють фінансові інструменти?
9. Дайте характеристику основним властивостям фінансових активів.
10. У чому полягають відмінності між інструментами позики та інструментами власності?

Тестові завдання для самоконтролю

1. Фінансовий ринок – це:
   а) купівля-продаж основних фондів на товарних біржах;
   б) система кругообігу і перерозподілу фінансових активів між постачальниками та споживачами капіталу;

в) механізм страхового захисту майнових інтересів юридичних і фізичних осіб;
г) система розподілу ВВП.

2. На фінансовому ринкукупують:
а) готівку;
б) облігації;
в) золото;
г) акції.

3. Суб'єктом фінансового ринку є:
а) позичальники;
б) позичальники, інвестори, емітенти, фінансові інститути, держава, фірми і приватні особи;
в) держава;
г) фірми і приватні особи.

4. За видами фінансових активів фінансовий ринок поділяється на:
а) ринок грошей, ринок капіталу;
б) місцевий ринок, регіональний ринок, національний ринок, світовий ринок;
в) кредитний ринок, ринок цінних паперів, валютний ринок, страховий ринок, ринок золота;
г) ринок з негайною реалізацією умов операцій, ринок з реалізацією умов операцій в майбутньому періоді.

5. Фінансовий ринок за регіональною ознакою поділяється на сегменти:
а) первинний ринок, вторинний ринок;
б) місцевий ринок, регіональний ринок, національний ринок, світовий ринок;
в) організований (біржовий) ринок, неорганізований (позабіржовий) ринок;
г) кредитний ринок, ринок цінних паперів, валютний ринок, страховий ринок, ринок золота.

6. Фінансовий ринок за організацією торгівлі класифікується на:
а) первинний ринок, вторинний ринок;
б) ринок з негайною реалізацією умов операцій, ринок з реалізацією умов операцій в майбутньому періоді;
в) кредитний ринок, ринок цінних паперів;
г) місцевий ринок, регіональний ринок, національний ринок, світовий ринок.

7. За формою фінансових ресурсів та за періодом обертання фінансових ресурсів фінансовий ринок поділяється на:
а) ринок з негайною реалізацією умов операцій, ринок з реалізацією

умов операцій в майбутньому періоді;
б) кредитний ринок, ринок цінних паперів;
в) ринок грошей, ринок капіталу;
г) первинний ринок, вторинний ринок.

8. В залежності від швидкості реалізації угод фінансові ринки поділяють на:
а) кредитний ринок, ринок цінних паперів;
б) ринок грошей, ринок капіталу;
в) ринок з негайною реалізацією умов операцій, ринок з реалізацією умов операцій в майбутньому періоді;
г) первинний ринок, вторинний ринок.

9. Ціною товару на грошовому ринкувиступають:
а) дивіденди;
б) позичковий процент;
в) дисконтний дохід;
г) франшиза.

10. Об’єктом купівлі-продажу на валютному ринку є:
а) вільні кредитні ресурси;
б) іноземна валюта і фінансові інструменти, що обслуговують операції з нею;
в) цінні папери;
г) золото.

11. Ринок капіталів поділяється на:
а) валютний ринок, страховий ринок, ринок нерухомості;
б) ринок цінних паперів (фондовий ринок) і ринок середньо- і довгострокових банківських кредитів;
в) грошовий ринок, кредитний ринок, ринок золота;
г) біржовий ринок, позабіржовий ринок.

12. Фондова біржа – це ринок, який:
а) здійснює торгівлю товарами;
б) регулярно функціонує і на якому здійснюється торгівля цінними паперами;
в) регулярно функціонує і на якому здійснюється торгівля нерухомим майном;
г) вірної відповіді немає.

Практичні завдання

Тема: фінансовий ринок

Мета та основні завдання практичних задач:сформувати комплексне уявлення про сутність фінансового ринку, його роль в економічній систем, та внутрішній механізм функціонування; вивчити фактори, що визначають попит та пропозицію фінансового ринку та його структуру

Завдання 1

Визначити розмір початкового капіталу та суму прибутку, отриманого від даної фінансової операції. Вихідні дані: Поклавши кошти в комерційний банк на 3 роки під 12% річних, інвестор отримав 3000 грн.

Завдання 2

Який комерційний банк слід вибрати ? Вихідні дані: Акціонерне товариство володіє вільним капіталом в 50000 грн. і бажає покласти цю суму на депозит на 1,5 роки. 1-й комерційний банк пропонує такі умови: строк депозиту – 1,5 роки, доход – 12% річних нараховується 2 рази на рік. Умови 2-го комерційного банку: строк депозиту – 1,5 роки, доход нараховується щоквартально з рахунку 5% річних.

Завдання 3

Визначити:

а)скільки гр. од. можна отримати за 250 дол. США.

б)скільки доларів США можна купити на 200 тис. гр. од.

Вихідні дані: Банк встановив наступний курс долара США: покупка – 2,112 гр.од., продаж – 2,132 гр. од.

Завдання 4

Визначити:

а) скільки фунтів стерлінгів можна отримати за 1000 дол. США.

б) скільки доларів США можна отримати за 1000 фунтів стерлінгів.

Вихідні дані: Банк у Лондоні встановив наступний курс долара США: продаж – 2,2520 дол. США за фунт стерлінгів.

Завдання 5

Визначити курс акцій після закінчення терміну опціону.

Вихідні дані: Курс акцій компанії складає 4000 гр. од. гравець, що розраховує на підвищення курсу акцій. Купує опціон на покупку акцій за фіксованою ціною 4200 гр. од., сплативши при цьому премію 500 гр. од. за акцію.

ТЕМА8.Фінанси суб’єктів господарювання

Мета:з’ясувати сутність фінансів господарських суб’єктів і принципи їх організації, розглянути фінансові ресурси підприємства та основи організації фінансів підприємств

План

8.1 Сутність фінансів господарських суб’єктів і принципи їх організації
8.2 Фінансові ресурси підприємства
8.3 Основи організації фінансів підприємств

Ключові терміни*: фінанси підприємств, фінансові ресурси підприємств, комерційний розрахунок, фінансова незалежність, фінансова відповідальність, бюджетні субсидії, фінанси громадських об'єднань, фінанси організацій і установ, доброчинні фонди, витрати підприємств, самоокупність, фінансові результати, амортизаційні відрахування*

8.1 Сутність фінансів господарських суб’єктів і принципи їх організації

Підприємство–
суб’єктгосподарювання,створенийдляорганізаціїпідприємницькоїдіяльності,економічноюметоюякогоєзабезпеченнясуспільних потреб і одержання прибутку.

Фінансипідприємств–базовапідсистемафінансовоїсистемидержави. Вони функціонують у сфері суспільного виробництва, де створюється валовий внутрішнійпродукт,матеріальнійнематеріальніблага.Саметомувідстануфінансів підприємствзалежитьможливістьзадоволеннясуспільнихпотреб, фінансовастійкістькраїни.Специфікафінансівпідприємствтаорганізацій полягаєвтому,щочерезнихмобілізуютьсякоштийстворюютьсяфонди фінансових ресурсів не для подальшого перерозподілу, як це має місце у сфері державнихфінансів,адляобслуговуванняпроцесувиробництвапродукції, виконання робіт і надання послуг.

*Об’єктомфінансівпідприємства*єекономічнівідносини,пов’язаніз рухом коштів, формуванням та використанням грошових фондів. *Суб’єктами*такихвідносинможутьбутипідприємстватаорганізації, банківськіустановитастраховікомпанії,позабюджетніфонди,інвестиційні фонди,аудиторськіорганізації,іншісуб’єктигосподарювання,якіє юридичними особами.

*Матеріальноюосновоюфінансово-економічнихвідносинєгроші.*Гроші створюють умови для появи фінансів як самостійної сфери грошових відносин.

Фінансипідприємств–цеекономічнівідносини,пов’язанізрухом грошовихпотоків,формуванням,розподіломівикористаннямдоходівігрошовихфондівсуб’єктівгосподарюванняупроцесівідтворення.

Фінансовими є грошові відносини:

1) між засновниками підприємства при формуванні статутного капіталу;

2)міжсуб'єктамигосподарюванняпідчасрозрахунківз постачальникамиіпокупцями,наданнякомерційнихкредитів,здійснення інвестиційноїдіяльності,організаціяспільнихвиробництв,розрахунківза штрафами, оренди і лізингу;

3)міжпідприємствомійогопідрозділами(філіями,відділеннями,цехами)зпр иводуфінансуваннявитрат,розподілуівикористанняприбутку, оборотних коштів;

4)міжпідприємствомійогопрацівникамиупроцесірозподілуі використання доходів, випуску і розміщення акцій та облігацій підприємства, виплати процентів за облігаціями і дивідендів за акціями, утримання податків і відрахувань до державних цільових фондів;

5)міжпідприємствомтаінституціямифінансовогоринку:розміщення власних цінних паперів та інвестування тимчасово вільних коштів;

6) між підприємством і галузевими й корпоративними органами (всередині фінансово-промислових груп, холдингів, корпорацій, спілок, асоціацій, концернів, галузевих міністерств і відомств), куди входить підприємство.

7)міжпідприємствоміфінансовоюсистемоюдержавипідчассплати податків й інших платежів до бюджету, формування державних цільових фондів, наданняпідприємствамподатковихпільг,застосуванняштрафнихсанкцій, фінансуванні з бюджету, надходженні коштів із цільових державних фондів;

8)міжпідприємствомібанківськоюсистемоюуразівідкриттята веденнярахунків,зберіганнякоштівнадепозитах,отриманняіпогашення кредитів,отриманняісплативідсотків,купівлійпродажувалюти,надання інших банківських послуг;

9)міжпідприємствомістраховимикомпаніямипідчасстрахування майна, окремих категорій працівників, комерційних і підприємницьких ризиків;

10)міжпідприємствомтаінвестиційнимиінституціямипідчас розміщення інвестицій, приватизації тощо.

Кожна із зазначених груп фінансових відносин має свої особливості і сферу застосування,алематеріальноюосновоюусіхїхєрухгрошовихкоштівРухом грошових коштів супроводжується формування статутного капіталу підприємства,
починаєтьсяізавершуєтьсякругообігвиробничихфондів,формуванняі використаннягрошовихфондівірезервів.Звідсиможназробитивисновок,що вказані грошові відносини визначають сутність і зміст фінансів підприємств.

Фінансипідприємствякекономічнакатегорія проявляються свою сутність через такі функції:

–формуванняфінансовихресурсівупроцесівиробничо-господарської діяльності;

–розподілтавикористанняфінансовихресурсівдлязабезпечення поточноївиробничоїтаінвестиційноїдіяльності,длявиконаннясвоїх

зобов’язаньпередфінансово-банківськоюсистемоюідлясоціально-економічного розвитку підприємств;

–контрользаформуваннямтавикористаннямфінансовихресурсіву процесі відтворення.

Формуванняфінансовихресурсівнапідприємствах,якужезазначалося, відбуваєтьсяпідчасствореннястатутногофонду,атакожупроцесірозподілу грошовихнадходженьурезультатіповерненняавансованихкоштіввосновніі оборотні фонди, використання доходів на формування резервного та інших фондів.

Фінансамвластивапотенційнаможливістьконтролюватифінансово-господарськудіяльністьпідприємств.Контрольнафункціяреалізуєтьсячерез внутрішній і зовнішній контроль. Зовнішній контроль здійснюється державними органами, внутрішній контроль – бухгалтерією, внутрішніми аудиторами.

Організаціятафункціонуванняфінансівпідприємствбазуєтьсяна відповідних принципах. До них належать: комерційний розрахунок, господарська тафінансованезалежність,фінансовавідповідальність,матеріальна зацікавленість, забезпечення достатніх фінансових резервів,плановості.

Комерційний розрахунок єметодом ведення господарства, що полягає в порівнянніугрошовійформівитратірезультатівдіяльності,йогомета– одержання максимуму прибутку при мінімумі витрат.

Реалізаціяпринципугосподарськоїсамостійностізабезпечуєтьсятим,що підприємство незалежно від форм власності самостійно визначає свої видатки, джерелафінансування,напрямкивкладеннягрошовихкоштівзметою одержання прибутку.

Фінансовавідповідальністьозначає,щозапорушеннядоговірних, кредитних,податковихзобов’язаньпідприємствонесематеріальну відповідальність у вигляді штрафів, пені, неустойки.

Матеріальназацікавленістьозначає,щоформи,системийрозміроплати праці,стимулюючі,компенсаційнівиплатитаіншівидидоходівсамостійно встановлюються господарюючим суб’єктом.

Принципзабезпеченнядостатніхфінансовихрезервів–забезпечує захищеністьпідприємствавумовахнедосконалогоринку,інфляції, нерозвинутого правового поля, фінансових та інших страхових ризиків.

Принципплановостізабезпечуєвідповідністьобсягупродажуівитрат, інвестицій – потребам ринку.

Фінансовівідносинивиникаютьуженастадіїформуваннястатутного фонду підприємства, який з економічної точки зору являє собою майно суб’єктагосподарювання на дату його створення. Джерела утворення статутного фонду залежать від форми власності:

–приватна – власний капітал підприємця;

–акціонерна – акціонерний капітал;

–державна – асигнування з бюджету та централізованих фондів;

–колективна (спільна) –внески засновників.

На час придбання основних фондів і прийняття їх на баланс підприємства залишковавартістьзбігаєтьсязїхньоюпочатковоювартістю.Вміруучасті основнихфондівувиробничомупроцесі,їхнявартістьроздвоюється:однаїї частка,щодорівнюєзношуванню,переноситьсянаготовупродукцію,іншавиражає залишкову вартість наявних основних фондів. Зношена частка вартості основнихфондів,перенесенанаготовупродукцію,приреалізаціїостанньої поступовонагромаджуєтьсявгрошовійформівамортизаційномуфонді.Цей фондпоповнюєтьсязарахунокщорічнихамортизаційнихвідрахуваньі використовується для відтворення основних фондів.

Длявиробництвапродукціїпідприємствупорядзосновнимифондами потрібні оборотні кошти. Частина останніх авансується у сферу виробництва і формуєоборотнівиробничіфонди,іншачастинаперебуваєвобігуіформує фонди обігу.

Грошовікошти,авансованівоборотнівиробничіфондиіфондиобігу, становлять обігові кошти підприємства. Оптимальна потреба підприємства в обігових коштах визначається через їх нормування.

Фінансові відносини у сфері функціонування обігових коштів виникають у таких випадках:

– при створенні статутного фонду підприємницьких структур;

–упроцесівикористанняфінансовихресурсівдлязбільшеннявласних обігових коштів;

– при інвестуванні залишку обігових коштів у цінні папери.

Для формування обігових коштів підприємство використовує як власні, так і позикові ресурси.

Упроцесігосподарськоїдіяльностіпідприємстванесутьгрошові витрати,неодноріднізасвоїмекономічнимзмістоміпризначенням.Усі грошові витрати підприємства можна поділити на три самостійні групи:

1) витрати, безпосередньо пов’язані з отриманням прибутку;

2) витрати, які безпосередньо не пов’язані з отриманням прибутку;

3) примусові витрати.

Витрати,пов’язанізотриманнямприбутку,включаютьзатратина обслуговування виробничого процесу, на виконання робіт і послуг (матеріальні затрати,затратинаоплатупраці,відрахуваннянасоціальніпотреби, амортизаціяосновнихфондів,іншізатрати),затратинареалізаціюпродукції (робіт, послуг), інвестиції.

Витрати, не пов’язані безпосередньо з отриманням прибутку, складаються із коштів, направлених на споживаннявласників підприємства, благодійні внески, відрахування в недержавні страхові й пенсійні фонди, соціальну сферу та ін. Допримусовихвитратслідвіднестиподаткиіподатковіплатежі, відрахування в державні цільові фонди тощо. Витрати підприємств на виробництво і реалізацію товарів (робіт, послуг) формують собівартість продукції.

Фінансибезпосередньонеберутьучастіутехнологічномупроцесі виробництва, але за їх допомогою здійснюється вартісна оцінка цього процесу: нараховуєтьсяамортизація,формуєтьсяфондоплатипраці,оцінюється розмірвитратобіговихкоштів,визначаютьсявідрахуваннядо централізованихфондівцільовогопризначення,іншівитративідповіднодо чинного законодавства.

Упроцесівиробництвапродукції(робіт,послуг)створюєтьсявартість, величинаякоївизначаєтьсяціноюреалізації(продажу).Держава, використовуючи фінанси, може істотно впливати на структуру ціни через зміну нормамортизації,відрахуваньдоПенсійногофондутаФондусоціального страхування, регулювання оплати праці. Під час визначення ціни на вироблену продукцію, виконані роботи та надані послуги розраховується розмір прибутку, що закладається в ціну реалізації.

Результатомреалізаціїпродукції(робіт,послуг)єдохід(виручка) підприємства.

Виручкавідреалізаціїпродукції(робіт,послуг)єосновнимджерелом відшкодуванняавансованогоувиробництвокапіталу,йогонагромадження, формування централізованих і децентралізованих фондів грошових коштів. На розмір доходу впливають:

а) у сфері виробництва – обсяг продукції чи послуг, якість, асортимент та інші фактори;

б) у сфері обігу – ритмічність відвантаження продукції, виконання робіт чинаданняпослуг,своєчаснеоформленнятранспортнихірозрахункових документів,строкидокументообігу,дотриманняумовдоговору,оптимальні форми розрахунків, рівень цін та ін.

Зприбуткупідприємстваспла чуєтьсяподатокнаприбутокіформується чистийприбуток.Зарахунокчистогоприбуткупідприємствостворює резервнийфонд,виплачуєдивіденди,поповнюєстатутнийфонд,стимулює своїх працівників тощо.

Отже,урозподіліприбуткупідприємницькихструктурможнавиділити двaетапи.Перший– церозподілзагальногоприбутку.Нацьомуетапіучасникамирозподілуєдержаваіпід приємство.Другий–церозподілі використанняприбутку,щоперебуваєврозпорядженніпідприємствапісля здійснення платежів до бюджету.

8.2 Фінансові ресурси підприємства

Матеріальнимвтіленнямфінансовихвідносиннарівнігосподарських суб’єктівєфінансовіресурси.*Фінансовіресурсипідприємства* – цегрошові кошти, що перебувають в його розпорядженні.

*Загальнасумафінансовихресурсів*кожногопідприємства*складаєтьсязтаких елементів*:

статутнийфонд;резервнийфонд;амортизаційнийфонд;

спеціальніфонди;

нерозподілений(тимчасовоневикористаний)прибуток;

кредиторськазаборгованістьусіхвидів,включаючизаборгованістьз бюджетних платежів, із відрахувань на соціальне страхування, з оплати праці;

короткостроковіідовгостроковікредитикомерційнихбанків;коштидля фінансуваннякапітальнихвкладеньтаіншікошти,відображенівпасиві бухгалтерського балансу підприємства.

Залежно від джерел формування фінансові ресурси підприємства поділяються на:

–створені за рахунок власних і прирівняних до власних грошових надходжень;

–мобілізовані на фінансовому ринку;

–ресурси, що надходять у порядку перерозподілу.

За правом власності фінансові ресурси поділяються на:

–власні кошти підприємницької структури;

–залучені кошти;

–позикові фінансові ресурси.

Первіснеформуванняфінансовихресурсів,якужезазначалося, відбуваєтьсяпідчасствореннягосподарськихсуб'єктів.Нафункціонуючих підприємствах фінансові ресурси формуються здебільшого за рахунок прибутку (від основної та інших видів діяльності) та амортизаційних відрахувань.

Упроцесісвоєїдіяльностіпідприємствоможедодатковозалучати фінансовіресурсичерезвипускірозміщенняакційіоблігацій,збюджетучи державнихфондівцільовогопризначення,зцентралізованихкорпоративних фондів,черезотриманнястраховихсумзаумовинастаннявідповідного страхового випадку. Залучені фінансові ресурси за характером використання подібні власним, оскільки після їх надходження вони переходять у розпорядження підприємства.

Бюджетніасигнуванняможутьнадаватисяпідприємствам(якправило, державним) у таких формах:

–бюджетні інвестиції;

–державні дотації;

–державні субсидії.

Бюджетніінвестиціїявляютьсобоювиділеннякоштівнарозвиток виробництва, насамперед у вигляді капітальних вкладень.

Державні дотації – це виділення коштів з бюджету на покриття збитків підприємства,якправило,утомуразі,колизбитковістьєнаслідкомпевної політики держави, наприклад цінової.

Державнісубсидії–цевиділеннякоштівзбюджетусуб'єктам підприємницької діяльності на вирішення певних завдань у рамках різного роду державних програм.

Надходженняздержавнихцільовихфондівзасвоїмзмістомідентичні бюджетним асигнуванням.

До позикових фінансових ресурсів відносять:

1) банківський кредит;

2)бюджетний кредит;

3)комерційнийкредит–придбаннятоварівчиотриманняпослугз відстроченням оплати.

Перехіднаринковіумовигосподарювання,запровадженнякомерційних засад у діяльність підприємств, приватизація державних підприємств потребують нових підходів до формування фінансових ресурсів. Так, сьогодні важливе місце в джерелах фінансових ресурсів належить пайовим та іншим внескам фізичних та юридичних осіб, членів трудового колективу. Водночас значно скорочуються обсягифінансовихресурсів,якінадходятьвідгалузевихструктур,обсяги бюджетнихсубсидійвідорганівДержавноївлади.Збільшуєтьсязначення прибутку,амортизаційнихвідрахуваньтапозиковихкоштівуформуванні фінансовихресурсівпідприємств.Усецезмушуєпідприємствавиявляти ініціативу та винахідливість, нести повну матеріальну відповідальність.

Упроцесіформуванняфінансовихресурсівпідприємстввеликезначення має структура їхніх джерел. Підвищення питомої ваги власних коштів позитивно впливає на фінансову діяльність підприємств. Висока питома вага залучених та позиковихкоштівускладнюєфінансовудіяльністьпідприємстваіпотребує додатковихвитратнасплатупроцентівзабанківськікредити,дивідендівна акції, доходів на облігації, зменшує ліквідність балансу підприємства, підвищує фінансовийризик.Томувкожномуконкретномувипадкунеобхіднодетально продумати доцільність залучення додаткових фінансових ресурсів.

Підчасстворенняпідприємствдержавноїформивласності використовуються бюджетні кошти. Держава є власником майна і фінансових ресурсівдержавнихпідприємств,вонатількипередаєправоволодіннята розпорядженнянимикерівництвупідприємства,зякимукладається відповіднийконтракт.Підчасстворенняпідприємствдержавноїформи власностівикористовуютьсябюджетнікошти.Державніпідприємстваяк джерелофінансовихресурсівможутьвикористовуватибанківськийкредит, державні дотації тощо.

Власністюдержавиєтакожприбуток,одержанийурезультаті господарськоїдіяльностідержавнихпідприємств,якийвикористовується відповідно до чинного законодавства.

8.3 Основи організації фінансів підприємств

Функціонуванняфінансівпідприємствздійснюєтьсязадопомогою цілеспрямованої їх організації, під чим розуміють форми, методи, способи формування та використання ресурсів, контроль за їх оборотом для досягнення економічних цілей згідно з чинними законодавчими актами.

Восновуорганізаціїфінансівпідприємствпокладенокомерційний розрахунок–порівнянняувартіснійформівитратірезультатівфінансово-господарськоїдіяльності,якийбазуєтьсянатакихосновнихпринципах: саморегулювання, самоокупність, самофінансування.

Визначальний вплив на організацію фінансів підприємств мають:

1) організаційно-правова форма господарювання;

2) галузеві техніко-економічні особливості;

3)формаоб'єднанняпідприємств,якщопідприємствовходитьдобудь-якого об'єднання.

В Україні можуть діяти різнівиди підприємств, які різняться між собою метою і характером діяльності, кількістю власників капіталу, їхніми правами і відповідальністю.Організаційно-правоваформагосподарюванняпідприємств визначається Господарським кодексом України.

Залежновідформвласності,передбаченихЗаконом,підприємства можутьбути*приватними,комунальними,колективними,державними,а також змішаними.*

Залежно від способу утворення (заснування) та формування статутного фонду в Україні діють підприємства унітарні та корпоративні.

Унітарнепідприємствостворюєтьсяоднимзасновником.Унітарнимиє державні,комунальні,релігійніпідприємстватапідприємства,заснованіна приватній власності засновника.

Корпоративнепідприємствоутворюється,якправило,двомаабобільше засновникамизаїхспільнимрішенням.Корпоративнимиєкооперативні підприємства,підприємства,щостворюютьсяуформігосподарського товариства, у тому числі засновані на приватній власності двох або більше осіб.

Організаційно-правова форма господарюваннявизначає зміст фінансових відносинупроцесіформуваннястатутногокапіталу,відповідальністьза зобов'язаннями, розподіл і використання прибутку.

Господарськимитовариствами,згіднозГосподарськимкодексомУкраїни, визнаютьсяпідприємстваабоіншісуб'єктигосподарювання,створені юридичнимиособамита/абогромадянамишляхомоб'єднанняїхмайнатa участі у підприємницькій діяльності товариства з метою одержання прибутку.

Господарськітовариствастворюютьсяідіютьнапідставіустановчих документів (установчого договору, статуту).

Залежновідхарактеруінтеграції(осібчикапіталу)таміри відповідальності за зобов'язаннями (повна чи часткова) вони поділяються на: повні,зобмеженоювідповідальністю,додатковоювідповідальністю, командитні, акціонерні.

Повнетовариство(товариствозповноювідповідальністю)–це товариство,всіучасникиякогозаймаютьсяспільноюпідприємницькою діяльністюінесутьсолідарнувідповідальністьзазобов'язанняпідприємства всім своїм майном.

Товариством з обмеженою відповідальністю називається товариство, що маєстатутнийфонд,поділенийначастки,розмірякихвизначається установчимидокументами.Учасникитовариствнесутьвідповідальністьу межах їх вкладів.

Товариствоздодатковоювідповідальністю–господарськетовариство, статутний фонд якого поділений на частки згідно з установчими документами.

Учасники товариства несуть відповідальність за зобов'язаннями у розмірі своїх вкладів,аякщоїхнедостатньо,тододатковусолідарнувідповідальністьу розмірі, кратному до вкладу кожного учасника.

Командитнимєтовариство,якевключаєпорядзоднимабобільшістю учасників, які несуть відповідальність за зобов'язаннями товариства всім своїм майном,такожодногоабобільшеучасників,відповідальністьяких обмежується вкладом у майні товариства.

Акціонерним називається товариство, яке має статутний фонд, поділений на визначену кількість акцій рівної номінальної вартості, і несе відповідальність за зобов'язаннямитількимайномтовариства,аакціонеривідповідаютьза зобов'язаннями товариства тільки в межах вартості належних їм акцій.

Акціонерні товариства можуть бути відкритими (публічними) і закритими (приватними). Акції відкритого товариства поширюються шляхом відкритої підписки та купівлі-продажу на біржах. Акціїзакритогоакціонерноготовариствароздоділяютьсяміж засновникамиінеможутьпоширюватисьшляхомпідписки,купуватисяі продаватися на біржі.

По-різному складаються фінансові відносини на підприємствах і стосовно розподілу прибутку. Прибутоккорпоративнихкомерційнихорганізацій,якийлишаєтьсяпісля розподілу у загальновстановленому порядку, розподіляється між учасниками на засадах корпоративності.Прибутокунітарнихпідприємствпісляспатиподаткунаприбуто кта іншихобов'язковихплатежівповністюлишаєтьсяурозпорядженні підприємств і використовується для виробничого і соціального розвитку.

Галузеваспецифікадіяльностітакожмаєзначнийвпливнаорганізацію фінансів підприємств.Галузевітехніко-економічніособливостівпливаютьнаскладіструктурувиробничихфондів,тривалість виробничогоциклу,особливостікругообігу коштів,джерелафінансуванняпростогоірозширеноговідтворення,складі структуруфінансовихресурсівякугрошовій,таківнатуральнійформах.

Необхідність концентрації фінансових ресурсів до певних періодів викликає, в свою чергу, необхідність залучення позичкових коштів.

Специфікоюторгівлієпоєднанняопераційвиробничогохарактеру (сортування, фасування, пакування тощо) з операціями реалізації товарів. Торговельнепідприємствоздійснюєвитратилишедлядоведення закуплених товарів до споживача.

Єособливостіускладіструктуріоборотнихкоштів:значнаїхчастина вкладенаутоварнізапаси.Галузевіособливостіструктуриосновнихфондів полягаютьупоєднаннівласнихіорендованихфондів.Всіціособливості враховуютьсязаформуванняфінансовихресурсівпідприємствторгівлітаїх використання.

Наорганізаціюфінансівпідприємствтакожвпливаютьрізніформи об’єднань підприємств.

ЗгіднозГосподарськимкодексомвУкраїніможутьстворюватисьі функціонувати два типи об’єднань підприємств:

1)добровільні;

2)інституціональні.

Заумовринковоїекономікипідприємствамаютьправонадобровільних засадахоб’єднуватисвоюнауково-технічну,виробничу,комерційнутаінші видидіяльностіістворюватидобровільніоб’єднання,якщоценесуперечить антимонопольному законодавству України.

ВУкраїніокрімдобровільнихстворюютьсяіфункціонують інституціональніоб’єднання,діяльністьякихзапочатковуєтьсяу директивномупорядкуміністерствами(відомствами),органами самоврядування чи безпосередньо Кабінетом Міністрів України.

УнародномугосподарствіУкраїнифункціонуютьпотужнідержавні корпорації, створені на базі колишніх галузевих міністерств.

Інституціональні міжгалузеві об’єднання підприємств та організацій діють в агропромисловому комплексі, будівництві, інших секторах економіки. Підприємство, яке входить до інституціонального об’єднання, не має права беззгодиоб’єднаннявиходитизйогоскладу,атакожоб’єднуватина добровільних засадах свою діяльність з іншими суб’єктами господарювання та приймати рішення про припинення своєї діяльності.

Господарськіоб’єднанняутворюютьсяякасоціації,корпорації, консорціуми, концерни, інші об’єднання підприємств, передбачені законом.

Асоціації — договірні добровільні об’єднання, створені з метою постійної координаціїгосподарськоїдіяльності,члениасоціаціїзберігаютьюридичнуі фінансову самостійність. Асоціація не має права втручатись у господарську діяльність будь-якого з учасників.

Корпорації—договірніоб’єднання,створенінаосновіпоєднання виробничих,науковихтакомерційнихінтересівзделегуваннямокремих повноважень для центрального регулювання діяльності кожного з учасників.

Консорціуми—тимчасовістатутніоб’єднанняпромисловогоі банківськогокапіталудлядосягненнязагальноїмети(здійсненняспільного великогогосподарськогопроекту).Учасникамиконсорціумуможутьбути державніі приватні фірми, а також окремі держави (наприклад, міжнародний консорціумсупутниковогозв’язку).Учасникиконсорціумузберігають юридичнуіфінансовусамостійність, але уразідосягненняметистворення консорціуму – він припиняє свою діяльність.

Концерни– форма статутних об’єднань підприємств, що характеризується єдністювласностііконтролю.Об’єднаннявідбуваєтьсянайчастішеза принципомдиверсифікації,колиодинконцернінтегруєпідприємстварізних галузейекономікипромисловість,транспорт,торгівля,страховікомпанії, банки).Післястворенняконцернусуб’єктигосподарюваннявтрачаютьсвою

самостійність.Учасникиконцернунеможутьбутиодночасноучасниками іншого концерну.

Промислово-фінансовігрупи– об’єднанняюридичнота,економічно самостійних підприємств різних галузей економіки, утворюються за рішенням КабінетуМіністрівУкраїнинапевнийстрокзметоюреалізаціїдержавних програм розвитку пріоритетних галузей виробництва і структурної перебудови економіки України. Промислово-фінансова група не є юридичною особою і не підлягає державній реєстрації як суб’єкт господарювання.

Холдинги—специфічнаорганізаційнаформаоб’єднаннякапіталів. Суб’єктгосподарювання,щоволодієконтрольнимпакетомакційдочірньогопідприємства(підприємств),визнаєтьсяхолдинговоюкомпанією.Між холдинговоюкомпанієютаїїдочірнімипідприємствамивстановлюються відносини контролю – підпорядкування відповідно до вимог Господарського кодексу України.

Якщо з вини контролюючого підприємства дочірнім підприємством було укладено(здійснено)невигіднідляньогоугодибооперації,токонтролююче підприємство має компенсувати завдані дочірньому підприємству збитки. Якщодочірнєпідприємствозвиниконтролюючогопідприємства опинитьсяустанінеплатоспроможностіібудевизнанебанкрутом,то субсидіарнувідповідальністьпередкредиторамидочірньогопідприємства нестиме контролююче підприємство.

8.4 Фінанси бюджетних установ ігромадських формувань

Організаціяфінансівпідприємствнедержавноїформивласності характеризуєтьсяширшимиможливостямищодоформуванняівикористання фінансовихресурсів.Угосподарськийоборотцихпідприємствзалучаються коштизасновників,акціонернийкапітал,пайовівнески,спонсорськікошти, фінансова допомога як держави, так і недержавних фінансових інституцій.

Вищимиорганамиуправліннянапідприємствахнедержавноїформи власностіє(залежновідтипупідприємства)загальнізборичленівтрудового колективуабоакціонерів;рададиректорів,засновниківабоіншеправочинне представництво, їм належить право розпоряджатися власністю, затверджувати доходиівидаткипідприємства,розподілприбутку,розміроплатипрацій вирішувати інші фінансові питання.

На організацію фінансів підприємстввпливають не тільки організаційно-правовіформигосподарювання,айгалузеваспецифікавиробництва,сфераі характер діяльності суб’єкта господарювання. Особливості фінансів обумовлені характеромвиробництва,тобтотехнологічнимиособливостямивиробництва, тривалістювиробничогоциклу,залежністювиробництвавідприроднихі кліматичних умов тощо.

Цігалузевіфакторивпливаютьнашвидкістьобігуфінансовихресурсів, складіструктуругрошовихфондів,щообслуговуютьвиробничийпроцес,

взаємовідносинипідприємницькихструктурзбюджетоміцентралізованими цільовими державними фондами.

Іншийхарактермаютьфінансиустановіорганізаційсоціальноїсфери.

*Установи, які фінансуються з бюджету (школи, лікарні, поліклініки, установи культури,дитячідошкільніустанови,державніорганивладийуправління тощо),називаютьсябюджетними,їхфінансовадіяльністьпов'язаназ коштористнимфінансуванням,щополягаєузабезпеченнівитратзарахунок зовнішньогофінансування.*Якметодорганізаціїфінансовоїдіяльності кошторисне фінансування застосовується у тих сферах, де важко забезпечити самоокупністьіприбутковість.Вокремихвипадкахумежаходного підприємствачиорганізаціїможезастосовуватисьодночаснокошторисне фінансування і комерційна діяльність.

*Некомерційнимиорганізаціями*єтакождобровільнігромадські формування,щооб'єднуютьгромадяннаосновієдностіінтересів,уподобань тощо.Незалежновідназви,якудістаєтакеформування(рух,конгрес,фонд, спілка), всі вони поділяються на дві групи:

1) політичні партії;

2) громадські організації.

Політичніпартіїоб'єднуютьгромадян – прихильниківпевної загальнонаціональної програми суспільного розвитку, їх головна мета – участь у виробленнідержавноїполітики,формуванніорганіввлади,місцевогой регіонального самоврядування і представництва в їх складі.

Громадськіорганізаціїстворюютьсядлязадоволеннятазахисту соціальних,економічних,творчих,вікових,національно-культурних, спортивних та інших спільних інтересів громадян.

Доходиполітичнихпартійтагромадськихорганізаційформуються здебільшогозарахуноквступнихтачленськихвнесків,надходженьвід належнихїмкомерційнихструктур,відпроведенняплатнихзаходів, добровільних та спонсорських пожертвувань фізичних та юридичних осіб.

Видаткигромадськихформуваньпов'язанізнеобхідністюфінансування витратнастатутнудіяльністьтаїїрозвиток,оплатупраціштатного управлінськогоапарату,адміністративно-господарськізатрати,проведення культурно-масових заходів тощо.

Оскількигромадськіорганізаціїтаполітичніпартії–некомерційні організації, вони не сплачують податку на прибуток. Діяльність цих організацій регламентується виключно їх статутом.

Професійніспілки–найчисельнішісамодіяльнігромадськіорганізації, метоюдіяльностіякихєвираження,представленняізабезпеченнязахисту економічних,соціальних,трудових,духовнихправтаінтересівсвоїхчленів.

Діяльність профспілкових організацій забезпечується за рахунок:

–вступних і членських внесків її членів;

–доходів від господарської, комерційної та іншої діяльності належних їм підприємств і організацій;

–благодійних внесків;

–коштів, що надходять їм від власників або уповноважених ними органів за колективними договорами.

Профспілковіорганізаціїмаютьправозберігативільнікоштиубанках, мати власність у вигляді будинків, готелів, обладнання та іншого майна.

Кошти,щонадходятьпервиннимпрофспілковиморганізаціям, витрачаються згідно з кошторисом на:

– культурно-виховну роботу;

– фізичну культуру і спорт;

– матеріальну допомогу членам профспілок;

– адміністративно-господарські та організаційні витрати;

– преміювання профактиву.

Однієюзформреалізаціїірозвиткублагодійноїдіяльностівсучасних умовахєствореннядоброчиннихфондів.Коженфондєюридичноюособою. Держава не втручається у справи доброчинних фондів, але може сприяти їхній діяльності.

Залежно від статусу доброчинні фонди поділяються на державні і місцеві.

Фонди, як і громадські формування, можуть мати у власності кошти, майно, майнові права, необхідні для здійснення статутної діяльності.

Фінансидоброчиннихфондівмаютьособливостіорганізації,зумовлені відсутністюдержавноговтручання,наданнядопомогиідодатковихпільг, переважаннядобровільнихпожертвуваньспонсорськихвнесківуджерелах формування коштів.

Доходи доброчинних фондів можуть формуватися за рахунок:

– внесків членів фондів;

– благодійних внесків і пожертвувань фізичних та юридичних осіб;

–коштів,щопередаютьсянадоговірнихзасадахфізичнимита юридичними особами для фінансування конкретних програм, які відповідають завданням фонду;

–кредитів та інших позик;

–доходів від діяльності фондів;

–частини доходів від діяльності створених благодійними фондами суб’єктів підприємництва в межах, передбачених їхніми установчими документами.

Контрольні питання

1.Визначтеособливостіфінансівпідприємствау порівнянні з державними фінансами.

2. Назвіть загальні й специфічні ознаки, властиві фінансам підприємств.

3.Визначте сутність фінансів підприємств.

4. Охарактеризуйте групи фінансових відносин, що належать до фінансів підприємств.

5. Дайте характеристику функцій фінансів підприємств.

6.Назвітьобов’язковіпередумовиефективногофункціонуванняфінансів підприємств.

7.Охарактеризуйтесутністьгрошовихкоштів,грошовихфондівта фінансових ресурсів підприємства.

8. Дайте характеристику формування та використання фінансових ресурсів підприємств.

9. Охарактеризуйте організацію фінансів підприємств.

10. Визначте, як організаційно-правова форма господарювання впливає на організацію фінансів підприємств.

11. Визначте, як галузева специфіка впливає на організацію фінансів підприємств.

12. Якими є особливості формування і використання доходів політичних партій?

13. Розкрийте економічну сутність прибутку.

14. Визначте чинний порядок оподаткування прибутку підприємств.

15. Охарактеризуйте процес формування чистого прибутку підприємства.

16. Охарактеризуйте зміст розподілу та використання прибутку.

Тестові завдання для самоконтролю

1. Об'єктом фінансів підприємств є:
   а) рух грошових потоків підприємства;
   б) економічні відносини, пов'язані з рухом коштів, формуванням та використанням грошових фондів;
   в) грошові доходи та фонди;
   г) відтворювальний процес.

2. До сфери фінансових відносин підприємств належать:
   а) процес первинного розподілу вартості ВВП, унаслідок чого утворюються різні фонди грошових доходів;
   б) процеси нарахування і сплата податків;
   в) оплата товарів і послуг;
   г) виплата зарплати, пенсій, стипендій.

3.До фінансових ресурсів підприємств належать:
   а) власний капітал;
   б) грошові фонди і частина грошових коштів, яка використовується в нефондовій формі;
   в) основні засоби і оборотні активи;
   г) кредити банків.

4.Витрати підприємства характеризують:
   а) загальну суму надходжень, отриманих від видів діяльності

підприємства;

б) вартісну оцінку господарської діяльності підприємства у грошовій, матеріальній і нематеріальній формах;
в) суму коштів, спрямованих в основні та оборотні засоби підприємства;
г) розмір амортизаційних відрахувань.

5.Оберіть правильне визначення економічної сутірентабельності:
а) абсолютна сума прибутку, отриманого від операційної діяльності;
б) рівень прибутковості підприємства;
в) перевищення прибутку від фінансових операцій над збитками від цих операцій;
г) перевищення виручки від реалізації продукції над її собівартістю.

6. Оборотні кошти підприємства –це:
а) предмети праці й витрати обігу;
б) кошти, авансовані у виробничі оборотні фонди та фонди обігу;
в) гроші в касі, на поточних і валютних рахунках, у розрахунках;
г) основний капітал.

7.Оборотні виробничі фонди –це:
а) оборотні кошти у виробничих запасах;
б) оборотні кошти у виробничих запасах та у виробництві;
в) оборотні кошти у виробництві та готовій продукції;
г) оборотні кошти в короткострокових фінансових інструментах.

8.Основні фонди характеризуються як:
а) товарно–матеріальні цінності, що повністю споживаються у кожному виробничому циклі;
б) сукупність матеріальних цінностей у натурально–речовій формі, які тривалий час беруть участь у процесі виробництва і переносять свою вартість на вартість виготовленої продукції частинами, у міру зношення;
в) грошові кошти, авансовані на придбання активів підприємства;
г) об'єкти і предмети праці, які служать менше одного року незалежно від їх вартості.

9. Під амортизацією розуміють:
а) поступову втрату основними засобами своєї споживної вартості в процесі їхнього функціонування;
б) знос основних засобів унаслідок впровадження нових, більш прогресивних і економічно ефективних машин і обладнання;
в) процес перенесення вартості основних засобів і нематеріальних активів з урахуванням витрат на їх придбання, виготовлення і

включення її в собівартість виготовленої продукції, проведених робіт, наданих послуг;

г) витрати на реконструкцію, технічне переозброєння і ремонт основних засобів.

10.Джерели формування оборотних коштів, які відносять до власних:

а) кредиторська протермінована заборгованість;
б) сума статутного капіталу;
в) сума власного капіталу, що зменшена на суму залишкової вартості основних засобів;
г) сума нерозподіленого прибутку.

11.Показники, що характеризують ефективність використання оборотних коштів:

а) фондовіддача і фондомісткість;
б) коефіцієнти оборотності, тривалість обороту в днях;
в) коефіцієнт завантаження оборотними коштами;
г) правильні відповіді бі в.

12.З перелічених показників безпосередньо на розмір амортизаційних відрахуваньвпливають:

а) сума отриманого прибутку, нарахована амортизація і фондовіддача основних засобів;
б) первісна вартість основних засобів на початок звітного періоду, термін їх експлуатації, норма амортизаційних відрахувань;
в) коефіцієнт вибуття основних засобів, коефіцієнт оновлення основних засобів;
г) сума оборотних активів, вартість виробленої продукції за звітний період.

13.Фінансова діяльність підприємства –це:

а) процес визначення обсягу фінансових ресурсів за джерелами формування і напрямами їх цільового використання;
б) використання різних прийомів і методів для фінансового забезпечення функціонування підприємства;
в) управління фінансовими відносинами через фінансові важелі;
г) методи фінансового аналізу господарської діяльності підприємств.

ТЕМА9. Міжнародні фінанси

Мета:з'ясувати сутність, призначення і роль міжнародних фінансів, охарактеризувати світові фінансові потоки, розглянути діяльність міжнародних фінансових інституцій та напрямки їх співпраці з Україною.

План

9.1 Сутність, призначення і функції міжнародних фінансів
9.2 Фінанси міжнародних організацій як ланки міжнародних фінансів
9.3 Міжнародний фінансовий ринок

Ключові терміни: *міжнародні організації; міжнародні фінансові інституції; валютні системи; іноземні інвестиції; міжнародні розрахунки, міжнародні фінанси, фінанси міжнародних організацій, міжнародна валютна система, валютний ринок, Міжнародний валютний ринок, Міжнародний банк реконструкції й розвитку, Міжнародна фінансова корпорація, Банк міжнародних розрахунків, Міжнародна асоціація розвитку, Багатостороннє агентство з гарантування інвестицій, валютний курс, валютна інтервенція, міжнародна ліквідність, валютний ризик*

9.1 Сутність, призначення і функції міжнародних фінансів

Виникненняірозвитокміжнароднихфінансівзумовленоширокимрозвитком процесів міжнародної економічної інтеграції, що супроводжуються глобалізацієюекономічнихзв'язків,широкомасштабнимпереміщеннямкапіталів, об'єднанням фінансових ресурсів у світовому масштабі.

Міжнародніфінанси – цесукупністьперерозподільнихвідносин,що виникаютьузв'язкузформуваннямівикористаннямнасвітовомуабо міжнародномурівняхфондівфінансовихресурсів.Тобтозадопомогою міжнароднихфінансівздійснюєтьсяміждержавнийперерозподілфінансових ресурсів. Глобальною системою акумулювання вільних фінансових ресурсів та надання їх позичальникам є міжнародний фінансовий ринок.

Міжнародні фінансові відносини являють собою досить складну систему руху грошових потоків. Вони можуть бути згруповані за такими напрямами:

– взаємовідносини між суб'єктами господарювання різних країн;

– взаємовідносини держави з юридичними і фізичними особами інших країн;

–взаємовідносинидержавизурядамиіншихкраїнтаміжнародними фінансовими організаціями;

– взаємовідносини державиі суб'єктівгосподарювання з міжнародними фінансовими інституціями.

*Суб'єктамиміжнароднихфінансовихвідносин*виступаютьуряди, підприємства, фірми, банки,установи,фізичні особи, міжнародні організаціїі міжнародні фінансові інституції.

Длярозуміннясутностіміжнароднихфінансівіправильноїпобудови міжнародноїфінансовоїполітикинеобхідноусвідомлюватипритаманніїмфункції. *Міжнародним фінансам притаманні розподільча та контрольна функції.*

Сутність*розподільчоїфункції*полягаєутому,щочерезмеханізм міжнароднихфінансівздійснюєтьсягрошовийрозподіліперерозподіл світовогопродукту.Такийрозподіліперерозподілнеєхаотичним,а визначаєтьсяоб'єктивнимизакономірностями:капіталрухаєтьсявпошуках найбільшоїнормиприбутку;важливимчинникомєризики,пов'язаніз отриманнямприбутку;рухкапіталіввідображаєтакождіюзаконупропорційногороз витку.Певнийвпливнарозподілсвітовогосуспільного продукту має й політика (інтереси) суб'єктів міжнародних відносин.

*Контрольнафункція*базуєтьсянатому,щоміжнародніфінанси відображають рух суспільного продукту в грошовій формі. Це дає можливість здійснювати у будь-який час, на будь-якому етапі облік та аналіз руху світового суспільного продукту в грошовій формі. Інформація, отримана під час такого аналізу,єосновоюдляприйняттяподальшихрішеньщодоміжнародних фінансів, розробки поточної та стратегічної міжнародної фінансової політики.

Міжнароднафінансовиаполітикапредставленасукупністюзаходіві рекомендаційдержавиугалузіміжнароднихфінансів.Юридичновона оформлюється в нормах і принципах міжнародного фінансового права.

Міжнароднафінансовиаполітикаєчастиноюекономічноїполітики.Вони взаємопов'язані.Успішнафінансовиаполітикасприяєзагальномурозвитку національноїекономіки,інавпаки–прорахункиуміжнароднихфінансах уповільнюють розвиток національної економіки.

Передумовами успішної міжнародної фінансової політики є:

–належнийрівеньекономічнихзнаньіпрогресивніпоглядиосіб,які приймають рішення з міжнародних фінансів і впроваджують їх у життя;

–оперативнийтагнучкиймеханізмрозробки,прийняттяівиконання фінансової політики;

– стабільний та сприятливий характер міжнародних економічних відносин;

– стабільний та передбачуваний стан внутрішньої фінансово-економічної політики.

Формамиреалізаціїміжнародноїфінансовоїполітикиєпланування, укладання міжнародних угод, видання нормативних актів, оперативне керівництво та контроль з боку компетентних державних органів. У міру зростання кризових явищ спостерігається посилення державного регулювання у всіх формах.

Міжнароднафінансовиаполітиказахарактеромзаходівірекомендацій,а також їх наслідків поділяється на довгострокову (структурну) та поточну.

*Довгостроковаполітика*передбачаєструктурнізміниміжнародного фінансовогомеханізму.Тобтосуттєвізміниу:системіміжнародних розрахунків;режимівалютнихпаритетівікурсів;ролізолотавміжнародних відносинах; наборі резервних (ринкових) валют; міжнародних розрахункових і платіжнихзасобах;завданняхміжнароднихірегіональнихфінансових організацій;методахсальдуваннятавирівнюванняплатіжнихбалансів; перегляді пріоритетів податкової та кредитної політики тощо.

Поточнаполітика–цещоденнеоперативнерегулюваннякон'юнктури валютнихринківіринківкапіталу,міжнародноїінвестиційноїдіяльності, податків.Здійснюєтьсятакерегулюваннязметоюпідтримкирівноваги платіжногобалансутазабезпеченнястабільностійчіткогофункціонування національної, світової та регіональних валютних систем. Складовими поточної міжнародноїфінансовоїполітикиє:валютнаполітика,якавключаєряд методів:дисконтнутадевізнуполітику;валютніінтервенції;девальваціюта ревальваціюнаціональноївалюти;політикувалютнихобмежень;політику конвертованості (оборотності) валют; диверсифікації валютних резервів тощо; податкова політика; кредитна політика.

9.2 Фінанси міжнародних організацій як ланки міжнародних фінансів

Складовимиміжнароднихфінансівєфінансиміжнароднихорганізацій, міжнароднихфінансовихінституційтаміжнароднийфінансовийринок.

Діяльність міжнародних фінансових організацій пов'язана з виконанням певнихфункцій,яківизначаютьсяїхстатутами.Фінансовезабезпечення виконанняцихфункційздійснюєтьсячерезфондигрошовихкоштів,що формуютьсяцимиорганізаціями.Провіднимиміжнароднимиорганізаціямиє ОрганізаціяОб'єднанихНаційтаЄвропейськийСоюз,Північно-Атлантичний договір тощо.

Міжнародні фінансові інституції створюються на світовому і регіональному рівняхдлясприянняекономічномурозвиткукраїн-засновниківцих організацій, їх основним завданням є мобілізація коштів і надання допомоги на кредитних засадах для здійснення важливих економічних проектів.

До світових міжнародних фінансових інституцій належать Міжнародний валютнийфонд(МВФ),групаСвітовогобанкутаБанкміжнародних розрахунків. Регіональні фінансові інституції створюються за континентальною ознакою.Донихналежать:Європейськийбанкреконструкціїтарозвитку; Азіатськийбанкрозвитку;Африканськийбанкрозвитку;Міжамериканський банк розвитку, Лондонський і Паризький клуби кредиторів та ін.

Міжнароднийвалютнийфондєпровіднимсвітовимфінансовим інститутом, який має статус спеціалізованої установи ООН. Він був заснований на міжнародній конференції в Бреттон-Вудсі в 1944р., а почав функціонувати у 1947р.ОсновнимицілямидіяльностіМВФєсприяннярозвиткуміжнародної торгівлі й співробітництва у сфері валютного регулювання та надання кредитів у іноземній валюті для вирівнювання платіжних балансів країн-членів Фонду,

покриття їхнього дефіциту, наданню консультативної допомоги з фінансових та валютних питань.

ДіяльністьМВФохоплюєтриосновнінапрями:кредитування,зметою наданняфінансовоїдопомогикраїнам,вякихутворилосьвід'ємнесальдо платіжного балансу; регулювання міжнародних валютних відносин; постійний нагляд за світовою економікою.

Кредитування здійснюється з різними цілями в різних формах та на різних умовах.Воновключаєкредитуваннядляпотребвирівнюванняплатіжного балансу,компенсаційнефінансуваннятадопомогунайбіднішимкраїнам.

Фінансові операції, які є основним напрямом діяльності, МВФ здійснює тільки з офіційними органами країн - членів Фонду.

ДругимосновнимнапрямомдіяльностіМВФєрегулюваннявалютних взаємовідносин.ПрицьомуМВФустановлюєпевнівалютніобмеження.Так, країни-члени Фонду не можуть без його згоди вводити обмеження за платежами і переказами з поточних міжнародних операцій, використовувати дискримінаційнівалютні засоби, застосовувати систему кількох видів валютних курсів.

Якпровіднаміжнароднафінансоваінституція,МВФздійснюєпостійний наглядіспостереженнязасвітовоюекономікою.Вінформуєзначниймасив інформації як у цілому по світовій економіці, так і в окремих країнах.

Другоюзазначеннямусистеміміжнароднихфінансовихінституційє групаСвітовогобанку,якавключаєдосвогоскладуМіжнароднийбанк реконструкціїтарозвитку(МБРР);Міжнароднуасоціаціюрозвитку(МАР), Міжнароднуфінансовукорпорацію(МФК)табагатостороннєагентствоз гарантуванняінвестицій(БАГІ)іспеціалізовануструктуру–Міжнародний центр з урегулювання інвестиційних конфліктів (МЦУІК).

Серцевиною групи є МБРР, який був заснований разом з МВФ у 1945р. і почав функціонувати в 1946 р. Учасниками банку можуть бути тільки країни-члени МВФ. Основною метою діяльності банку є сприяння розвитку економіки країн-членівМБРРчерезнаданнядовгостроковихкредитівтагарантування приватнихінвестицій. Спочатку ця діяльність була спрямована накраїни, що зазналивтратунаслідокДругоїсвітовоївійни.Нинігоповнимнапрямом діяльності є країни, що розвиваються. Джерелами ресурсів банку є:

–статутний капітал;

–залучення коштів через випуск облігаційних позик;

–резервний фонд.

Статутнийкапіталсформованозарахуноквнесківкраїн-членів.Внески здійснюються через підписку на акції в межах установлених квот. Квоти кожної країни визначаються відповідно до її економічного потенціалу.

Кредитуваннязідійснюєтьсяудвохформах–системніпозикита інвестиційні кредити.

Системніпозикинадаютьсяурядамокремихкраїнпідпрограми макроекономічної стабілізації та інституційні зміни. Кошти не мають цільового

призначенняіможутьвикористовуватисьурядомнавласнийрозсуд,утому числі і на фінансування дефіциту бюджету.

Інвестиційнікредитивидаютьсяпідконкретніінвестиційніпроекти. Основниминапрямамикредитуванняєгалузіінфраструктури(енергетика, транспорт, зв'язок), а також сільське господарство, охорона здоров'я та освіта. Кредити видаються на термін до 20 років під гарантії урядів.Інші організації, що входять до групи Світового банку, спеціалізуються на певних напрямках діяльності.

Міжнароднаасоціаціярозвиткунадаєбезпроцентнікредити найбіднішим країнам світу терміном до 50 років на пільгових умовах – 0,75%.Міжнароднафінансовакорпораціянадаєкредитивисокорентабельним приватним підприємствам країн, що розвиваються, причому без гарантії урядів відповідних країн. Багатостороннєагентствозгарантуванняінвестиційпроводить страхуванняіноземнихінвестиційукраїнах,щорозвиваються,навипадок політичнихризиків: від націоналізації,воєн, заворушень, зривів контрактів та ін., чим сприяє розвитку діяльності як інституцій групи Світового банку, так і приватних інвесторів.

Міжнародний центр з урегулювання інвестиційних конфліктів виконує функції з урегулювання спорів між урядами окремих країн та їх інвесторами. Банкміжнароднихрозрахунківєпершоюовісторіїміжнародною фінансовою інституцією. Він був створений у 1930 р. Основне завдання банку полягає у налагодженні співробітництва між центральними банками провідних країнсвітутаздійсненнярозрахунківміжними.Банкзабезпечуєтакож здійсненнярозрахунківміжкраїнами,щовходятьдоЄвропейськоївалютної системи. Він виконує депозитно-кредитні функції, здійснює валютні операції та операції на фондовому ринку.

УЄвропіврамкахЄСфункціонуютьЄвропейськийцентральнийбанк, Європейський інвестиційний банк і Європейський банк реконструкції та розвитку (ЄБРР). Європейський центральний банк створений у зв'язку із впровадженням у1999р.Єдиноїєвропейськоївалюти– євро.Вінеемісійнимцентромєвро. Загалом його завдання і функції ідентичні функціям центральних банків. ЗавданнямЄвропейськогоінвестиційногобанку,якийбувстворенийу 1958р.,єфінансуванняпроектів,щомаютьрегіональне,галузевей загальноєвропейське значення. Кредити надаються терміном від 20 до 25 років. У галузевому розрізі пріоритетними є такі галузі інфраструктури, як енергетика, транспорт,телекомунікації,атакожпроекти,пов'язанізохороною навколишнього природного середовища.

Європейський банк реконструкції і розвитку (ЄБРР), що був створений у 1990 р. і відкритий 1991 р., здійснює діяльність у країнах Східної і Центральної Європи, які проводять ринкові реформи. Засновниками банку є країни Європи тапровіднікраїнисвіту.УкраїнаєчленомЄБРРз1992р.Неменше60% кредитів ЄБРР має спрямовуватись у приватний сектор економіки і не більше 40%удержавнуінфраструктуру.КредитніресурсиЄБРРподіляютьсяна звичайні і

кошти спеціальних фондів. За рахунок звичайних ресурсів надаються кредитипідефективнійнадійніпроектирозвитку.Спеціальніфонди призначенідляпільговогокредитуваннянизькорентабельнихгалузей соціальної інфраструктури та для надання технічної допомоги.

Лондонський і Паризький клуби – це об'єднання кредиторів. Лондонський клубоб'єднує600великихзахіднихбанків-кредиторів.Паризькийклуб об'єднує 19 країн, які є головними державами-кредиторами світу.

9.3 Міжнародний фінансовий ринок

Міжнародний фінансовий ринок виник у середині XX ст. Його головне призначення полягає в тому, щоб за допомогою акумуляції вільних фінансових ресурсівудеякихкраїнахзабезпечитиміжнимиїхперерозподілдлясталого економічногорозвиткусвітовогогосподарствайодержаннявідцихоперацій певного доходу.

Міжнародніфінансовіринки–цевеличезніфінансовіцентри,які мобілізуютьіперерозподіляютьувсьомусвітізначніобсягифінансових ресурсів.Вонисформувалисьнаосновірозвиткуміжнароднихекономічних відносин. З функціонального погляду – це система акумуляції і перерозподілу світовихфінансовихпотоківзметоюбезперервногоірентабельного відтворення. З інституційного погляду – це сукупність банків, спеціалізованих фінансово-кредитнихустанов,фондовихбірж,черезякіздійснюєтьсярух світовихфінансовихпотоків.Урезультатіконкуренціїсформувалисьсвітові фінансовіцентри – Нью-Йорк,Лондон,Цюріх,Люксембург,Франкфурт-на-Майні,Сінгапуртаін.Новимсвітовимфінансовимцентромпісля Другої світової війни став Токіо.

Міжнароднийфінансовийринокмаєтрискладові:міжнароднийринок грошей(валютнийринок);міжнароднийриноккредитнихресурсів, міжнародний ринок цінних паперів.

Ринок кредитних ресурсів і ринок цінних паперів у фінансовій літературі частоназиваютьринкомкапіталів.Такетрактуваннядоситьзакономірне, оскількифінансовіресурси,щофункціонуютьназазначенихринках,дають їхньомувласниковіпевнийдохід.Протеціринкирізнятьсязасвоїми найхарактернішими ознаками. При одержанні коштів на кредитній основі їхній власник не змінюється. При купівлі цінних паперів власник коштів міняється. Є певнівідмінностііводержаннідоходунавкладенікошти.Тому,нанашу думку, ці міжнародні фінансові ринки слід розглядати окремо.

Міжнароднівалютніринки–цекупівляйпродажіноземноївалютиабо цінних паперіввіноземнійвалютінаосновіпопитуіпропозиції.Єсвітовій регіональніміжнароднівалютніринки.Досвітовогоринкуналежатьвалютні ринкивсіхкраїн.Найбільшимсвітовимвалютнимринкомєлондонський,на якому проводиться майже половина всіх валютних операцій. Залежно від ступеня організованості,валютнийринокєбіржовиміпозабіржовим.Біржовийринок

найдешевшийіорганізованіший.Учасникамиміжнароднихвалютнихринківє банки, банкірські будинки, брокерські фірми, транснаціональні корпорації.

Банки,якимдовіреноправонапроведеннявалютнихоперацій,називаютьсяуповноваженимиабовалютнимибанками.Уповноваженібанки використовуютьдвіформививезеннякапіталу:відкриттязакордономсвоїх зарубіжнихфілійіприйняттяпайовоїучастівкапіталііноземногобанку.

РозвитокєвропейськоїінтеграціїідосягненнядостатньоїстабільностівалютКраїнЄСпривелидоновоїстадіїрозвиткуєвропейськоївалютноїсистеми–переходу до єдиної валюти – євро. Введення в обіг євро означає новий етап у розвиткусистемиміжнароднихфінансівуціломуієвропейськоївалютної системи зокрема.

Міжнароднийриноккредитнихресурсів–цеспецифічнасфераруху коштів між країнами. Кредитні ресурси на міжнародному ринку рухаються на загальновідомихпринципах,асамепринципахобов'язковогоповернення коштів,терміновості,платностіізабезпеченості.Наміжнароднийкредит впливаютьтакіфактори,якплатіжнийбаланс,розмірпроцентноїставки,вид валюти, курс валюти, рівень рентабельності кредитних операцій та ін.

Міжнародний кредит виконує такі функції:

–забезпечує перерозподіл фінансових ресурсів;

–посилює процес нагромадження в рамках світового господарства;

– прискорює процес реалізації товарів (робіт, послуг) у всесвітньому масштабі.

Міжнародні кредити бувають різних видів, форм і варіантів кредитування.

Зінституційногопоглядуміжнароднийриноккредитнихресурсівє сукупністюустановіорганізацій,задопомогоюякихздійснюєтьсярух капіталівусферіміжнароднихекономічнихзв'язків.Уролікредиторів виступають приватні банки, фірми, страхові компанії.

Залежновідсуб'єктакредитуваннякредитиподіляютьсянаприватні, урядовійкредитиміжнароднихфінансовихорганізацій.Кредитинадаються коротко-, середньо-і довготермінові.Міжнародні кредити поділяються також назабезпеченійбанківські.Забезпеченікредитинадаютьсяпідцінніпапери, нерухомемайно,векселі,товарнідокументи.Банківськікредитинадаються найнадійнішимпозичальникампідвексель.Запризначенням міжнародні кредитиподіляютьсяназв'язанійфінансові.Зв'язанімаютьстрогоцільовий характер, тобто спрямовуються на закупівлю певних товарів або оплату послуг.

Фінансові кредити не мають цільового призначення і можуть бути використані нарозсудпозичальника,включаючипогашеннязаборгованостізакредитами, на капітальні вкладення, інвестування в цінні папери та інші цілі.

Міжнародний ринок цінних паперів – це теж форма мобілізації капіталів з метою задоволення виробничих потреб. Він набув розвитку у другій половині XX ст., коли було знято обмеження в національних законодавствах на вивіз капіталу. Міжнароднийринокціннихпаперівспеціалізуєтьсяпереважнонаемісії

цінних паперів (первинний ринок) і їх купівлі-продажу (вторинний ринок). Поряд з ринкоміноземних облігаційу 70-х роках XX ст.виникринок єврооблігацій- облігацій у євровалютах. Найбільше їх випускають у доларах США.

Єврооблігаційна позика вирізняється такими особливостями: розміщується одночаснонаринкахкількохкраїннавідмінувідтрадиційнихіноземних облігаційнихпозик;емісіяздійснюєтьсябанківськимконсорціумомабо міжнародною організацією; єврооблігаціїкупуютьсяінвесторамирізнихкраїн наосновікотируваньїхнаціональнихбірж;емісіяєврооблігаційменшою мірою, ніж іноземних облігацій, підпадає під державне регулювання; процент за купоном не оподатковується на відміну від звичайних облігацій. Ринокєврооблігацій– важливеджерелофінансуваннясередньо-і довгостроковихінвестиційтранснаціональнихкорпорацій.Держави використовують єврооблїгаційні позики для покриття дефіциту держбюджету і рефінансування старих позик.

Міжнародний ринок євро-акцій почав розвиватисьз 1983р. Усього у світі щорічнообертаєтьсяакційіоблігаційнаастрономічнусумупонад40трлн.дол.США. Основнимифінансовимицентрами,деторгуютьєвро-паперами, є Лондон, Цюріх, Люксембург.

Ринокєвро-векселів(з1981р.)заобсягомневеликий,включаєв основному короткострокові євро-комерційні папери і середньострокові векселі.

Щобзалучитидодатковихклієнтівізбільшитисвоїприбутки,учасники міжнародногокредитно-фінансовогоринкустворилиринокфінансових ф'ючерсів,фінансовихопціоніві«своп»,випускаютьцінніпапериз додатковими страховими умовами.

🕮 Теми доповідей

1. Фінанси міжнародних організацій та інституцій.
2. Функції та призначення Міжнародного валютного фонду (МВФ).
3. Функції та призначення групи Світового банку.
4. Формування бюджету Організації Об'єднаних Націй.
5. Завдання і функції ЄС (Європейського союзу).
6. Лондонський валютний ринок.
7. Міжнародна фінансова політика (сутність, форми, призначення та передумови її успішної реалізації).
8. Валютний ринок України (склад, цілі та призначення).
9. Валютні ринки і фінансовий механізм здійснення валютних операцій.
10. Державний контроль за здійсненням валютних операцій.
11. Шляхи зміцнення і підвищення конвертованості національної грошової одиниці України в умовах економічної кризи.
12. Форми і методи залучення іноземного капіталу у розвиток економіки України на сучасному етапі.

13. Вплив кредитної політики МВФ на фінансовий стан країн позичальників.

14. Кредитно-інвестиційна діяльність Міжнародної фінансової корпорації.

15. Група Всесвітнього банку, як міжнародна фінансово-кредитна та інвестиційна інституція.

16. Завдання, функції та операції Банку міжнародних розрахунків.

17. Напрями подальшого розвитку взаємодії України з міжнародними фінансовокредитними організаціями.

18. Глобалізація світового господарства та роль міжнародних фінансово-кредитних організацій у сучасному світі.

19. Перспективи інтеграції України до Європейського валютного Союзу.

Контрольні питання

1. Охарактеризуйте багатоаспектну сутність поняття «міжнародні фінанси» як економічної категорії.

2. Які функції виконують міжнародні фінанси?

3.Міжнародніфінанситаїхскладові.

4. Світовефінансовесередовищета його взаємозв'язок зі світовим економічним середовищем.

5. Суб'єкти міжнародних фінансів та їх характеристика.

6. Міжнародне фінансове право.

7. Міжнародна фінансова політика та її складові.

8. Що таке «міжнародний фінансовий ринок»?

9. Розкрийте сутність та функціональне призначення міжнародного ринкукредитних ресурсів (боргових зобов'язань).

10.Учомуполягаютьвідмінностіміжіноземнимиоблігаціямита єврооблігаціями?

11. Що таке міжнародні організації і міжнародні фінансові інституції? Щоміж ними спільного, а що відмінного?

12. Яка мета створення МВФ? Які його головні цілі та функції?

13.ЯкіфункціїінапрямидіяльностіМБРР?Якформуєтьсякапітал?

14. Яка мета створення Банку міжнародних розрахунків?

Тестові завдання для самоконтролю

1. Цілі Банку міжнародних розрахунків:
   а) сприяння співпраці між центральними банками;
   б) забезпечення сприятливих умов для міжнародних фінансових операцій;
   в) виконання ролі довіреної особи або агента по проведенню міжнародних розрахунків своїх членів;

г) контроль за банківською діяльністю; економічне і валютна співпраця в Європі.

2. Міжнародний валютний фонд (МВФ, IMF –InternationalMonetary Fond):

а) міжурядова організація, призначена для регулювання валютно-кредитних стосунків між державами і надання фінансової допомоги країнам-членам для ліквідації валютних утруднень, викликаних порушеннями рівноваги платіжних балансів;

б) міжурядова фінансово-кредитна організація, що найпотужніший світовий інвестиційний інститут, об'єднуючий 190 держав-акціонерів, початково був покликаний за допомогою закумульованих ним коштів країн-членів і капіталів американських інвесторів, що залучалисястимулювати приватні інвестиції в західноєвропейські країни, економіка яких була підірвана другою світовою війною.

3. Офіційні цілі МВФ полягають в тому, щоб:

а) сприяти збалансованій міжнародній торгівлі;

б) піддержувати стійкість обмінних курсів валют;

в) сприяти створенню системи розрахунків по поточних операціях між членами Фонду і усуненнювалютних обмежень, які гальмують міжнародну торгівлю;

г) надавати країнам-членам кредитні ресурси, які дозволяють регулювати незбалансованість тимчасових платежів без використання обмежувальних заходів в області зовнішньої торгівлі і розрахунків;

д) служить форумом для консультацій і співпраці в галузі міжнародних валютних питань.

4. МВФ:

а) був започаткований на міжнародній валютно-фінансовій конференції;

б) був започаткований(1-22 липня 1947 р.) у Бреттонвудсі (США, штат Нью-хемпшир);

в) практичну діяльність МВФ почав з 1 березня 1947 р.

5. Відповідаючи за безперебійну роботу світової валютної і платіжної системи, МВФ приділяє особливу увагу:

а) станулiквідності у світовому масштабі, тобто рівню і складу резервівдержав-членів Фонда і призначені для покриття платіжних потреб;

б) здійснює надання додаткових ліквідних коштівсвоїм членам за рахунок розподілу спеціальних прав запозичення.

в) грає роль своєрідного каталізатора, оскільки зміни в напрямахполітики, яка проводиться державами при здійсненні підтримуваних ресурсами МВФ програм, сприяють залученню додаткової фінансової допомоги зінших джерел;

г) виступає як фінансовий посередник, забезпечуючий перерозподіл коштівзкраїн, де єїх надлишок, в країни, де існує їх дефіцит.

6. У МВФ діє принцип так званої «зваженої» кількості голосів:

а) кожна держава-член має 250 "базисних" голосів (незалежно від величини внеску в капітал Фондуі додатково по одному голосу на кожних 100 тис. одиниць СДР (спеціальні права запозичення) його частки в цьому капіталі;

б) кожна держава-член має 150 "базисних" голосів (незалежно від величини внеску в капітал Фонду) і додатково по одному голосу на кожних 100 тис. одиниць СДР (спеціальні права запозичення) його часткив цьому капіталі.

7. Вирішення в Раді керівників МВФ в основному приймаються:

а) простою більшістю (не менше половини) голосів;

б) «спеціальною (кваліфікованою) більшістю», що передбачає в даний часдві категорії: 70% і 85% від всієї кількості голосів країн-членів.

8. Фінансова діяльність МВФ:

а) фінансові операції МВФ здійснюються не тільки з офіційними органами країн-членів – казначействами, центральними банками, валютними стабілізаційними фондами;

б) кошти Фондуможуть поступатив розпорядження його членів в рамкахцілого рядупідходів і механізмів, що розрізняються головним чином по видам проблем фінансування дефіциту платіжного балансу, а також зарівнемумов, що висуваються МВФ.

9. Сферами діяльності Всесвітнього Банку (ВБ) є:

а) надання позик,грантів і технічної допомоги насамперед в інфраструктурних галузях економіки;

б) надання консультаційно–аналітичних і трейдингу – услуг;

в) стимулювання притокуінвестицій в країну зінших міжнародних фінансових джерел.

10.Основні завданняВБ:

а) координація руху капіталу у світовому масштабі;

б) усунення політичних і економічних відмінностей між розвиненими країнами, що розвиваються;

в) стабілізація світової економіки;

г) праця ведучим інтелектуального центру.

11. Напрямипоточній діяльності ВБ:

а) розробка стратегії по скороченню рівня бідності;

б) організаційний розвиток;

в) захист навколишнього середовища;

г) розгляд проблем заборгованості.

Практичні завдання

Тема: міжнародні фінанси

Мета та основні завдання практичних задач:закріплення теоретичних знань щодо сутності та призначення міжнародних фінансів, фінансового механізму зовнішньоекономічних відносин, опанування студентами теоретичних знань щодо складуі функцій міжнародних кредитно-фінансових організацій та їх ролі у функціонуванні світового фінансового ринку

Завдання 1

Визначити:

а) скільки гр.од. можна отримати за 350 дол. США.

б) скільки доларів США можна купити на 400 тис. гр.од.

Вихідні дані:

Банк встановив наступний курс долара США покупка – 27,112 гр.од., продаж – 28,132 гр.од.

Завдання 2

Визначити:

а) скільки фунтів стерлінгів можна отримати за 1200 дол. США.

б) скільки доларів США можна отримати за 1200 фунтів стерлінгів.

Вихідні дані:

Банк у Лондоні встановив наступний курс долара США: продаж – 3,2510 дол. США за фунт стерлінгів; покупка – 3,2520 дол. США за фунт стерлінгів.

ТЕМА 10. Фінансовий менеджмент

Мета: з'ясувати сутність, призначення і роль фінансового менеджменту, його функції та складові, охарактеризувати механізм реалізації фінансового менеджменту та його інформаційну базу

План

10.1 Теоретичні основи фінансового менеджменту
10.2 Менеджмент державних фінансів
10.3 Фінансовий менеджмент підприємницьких структур

Ключові терміни:*фінансовий менеджмент, суб'єкт управління, об'єкти управління, бюджетний менеджмент, **о**перативне управління фінансами, рахункова палата, функції фінансового менеджменту*

10.1 Теоретичні основи фінансового менеджменту

Менеджмент з англійської «manage» – управляти. Відповідно *фінансовий менеджмент*–цепроцесуправлінняформуваннямівикористаннямфондів фінансовихресурсівнарівнідержави,підприємницькихструктур,інших господарських об'єднань і громадян, якщо вони здійснюють фінансові операції.

Фінансовийменеджментцетакожсукупністьформ,методівізасобів,за допомогою яких здійснюється управління фінансовими ресурсами.

Фінансовий менеджмент включає об'єкт і суб'єкт. *Об'єктом управління* є централізовані й децентралізовані фонди фінансових ресурсів, що створюються і використовуються в усіх ланках державних фінансів. *Суб'єктуправління*– держававособіфінансовогоапарату,що зосереджений у фінансових службах міністерств, відомств, апараті міністерства фінансівімісцевихфінансовихорганах,податковійслужбі,контрольно-ревізійномуапараті,іншихфінансовихінститутах,атакожоб'єднань, підприємств,організаційіустанов.Усізазначеніпідрозділифінансового апарату мають свої функції і сферу впливу на фінансові відносини в державі.

Суб'єктфінансовогоменеджментувпливаєнаоб'єктчерезфінансовий механізм. Основними формами цього впливу є:

–фінансовепланування́іпрогнозування.Упроцесіпланування́й прогнозування́проводитьсяоцінкастануфінансівудержаві,в підприємницькихструктурах,вустановічиорганізації,виявляються можливості щодозбільшення фінансових ресурсів,їхнього найефективнішого використання, скорочення непродуктивних витрат;

–фінансоверегулювання,якелементменеджментузастосовуєтьсядля підтримання́оптимальноїструктуривиробництваірозподілу.Воно засновується на використанні різноманітних інструментів впливу. Це податки,

дотації, різні виплати, за допомогою яких держава досягає поставлених цілей і усуває ті явища при функціонуванні фінансів, котрі не можуть бути вирішені лише за допомогою ринкових механізмів.

– стимулювання в системі менеджменту покликане забезпечити розвиток тих явищ і процесів, що мають на цьому етапі пріоритетне значення або які за інших однакових умов мають недостатньо сприятливі умови для саморозвитку.

Використовуючифінансовіметоди,державапередусімзадопомогоюпільг щодоподатківтапільговогокредитуваннястворюєсприятливіумовидля їхнього розвитку,

Фінансовий облік і контроль, як елементи менеджменту, здійснюються в процесіпрогнозування,регулюванняістимулювання, і даютьзмогу виявитивідхиленняфактичноговикористанняфінансовихресурсіввід передбачуваного програмами, бюджетом, іншими планами, виявити резерви до зростання фінансових ресурсів.

Форми,якіметодивпливу,здійснюютьсяпривикористанніпевних фінансових інструментів, до яких належать фінансові норми, фінансові ліміти, стимули, санкції тощо.

Фінансовий менеджмент як явище економічного життя має свою внутрішню багаторівневуструктуру.Вінвключаєрізнісуб'єктийоб'єктиуправління,які зумовлюютьособливостівикористанняфінансовихметодівтаінструментів.

Загаломфінансовийменеджментвключаєменеджментдержавнихфінансів, бюджетний менеджмент, фінансовий менеджмент у підприємницьких структурах, менеджментусистеміоподаткування,менеджментнафінансовомуринку.

Правову основу фінансового менеджменту становить фінансове законодавство.

10.2Менеджмент державних фінансів

Державніфінансимаютьнизкупідсистем,як-то:державнийбюджет, місцеві бюджети, фінанси державних підприємницьких структур тощо.

Проте центральне місце в державних фінансах посідає бюджетна система. Томудужеважливимєвизначенняірозкриттязмістуйроліменеджменту державних фінансів як управління фінансами на макрорівні.

Практичноуправліннядержавнимифінансами–цесукупністьформі методівцілеспрямованоговпливудержавинаформуванняйвикористання централізованихідецентралізованихфондівфінансовихресурсів,що перебуваютьурозпорядженнідержавнихорганівуправління.

Понад 70 відсотків цих фондів становлять кошти бюджетів, тому бюджетний менеджмент – центральна ланка управління державними фінансами.

Бюджетнийменеджментспрямованийнауправліннябюджетними ресурсамивпроцесіїхньогорухунавсіхетапахбюджетногопроцесу.

Менеджментдержавнихфінансівзагаломібюджетнийменеджментзокрема можуть розглядатися лише відповідно до умов функціонування всіх гілок влади в кожній державі. Бюджетний менеджмент має об'єкт і суб'єкт управління.

Об'єктомуправлінняєпроцесстворенняйвикористанняфондів фінансовихресурсівнарівнідержави,органівмісцевогосамоврядуванняі підприємницьких структур державної форми власності. Суб'єктом управління є фінансові органи держави.

Усистеміорганівуправлінняфінансамидоцільновиділятиоргани стратегічного та оперативного управління фінансами.

Стратегічне управління – це загальне управління фінансами, яке включає дії,щорозрахованінадовгостроковуперспективуівирішенняглобальних завдань розвитку фінансової системи країни.

Стратегічнеуправління–цеуправліннянаперспективу,виражаєтьсяу встановленніобсягівфінансовихресурсівнаперспективудляреалізації цільових програм, пов'язаних з піднесенням економіки України, проведенням її структурноїперебудови,конверсіїобороннихгалузей,зміцнення аграрнопереробногокомплексу,атакожвирішеннясоціальнихпроблем.

Стратегічне управління здійснюють Верховна Рада України, Кабінет Міністрів України, апарат Президента, Міністерство фінансів України.

Оперативне управління фінансами – це поточне управління фінансами, що становить комплекс заходів, які розробляються на основні оперативного аналізу фінансовоїситуації,фінансовогопланування,контролютарегулювання, складання та виконання фінансових планів. Оперативне управління фінансами здійснюють Міністерство фінансів України, Державне казначейство, Державна податковаадміністрація,дирекціїпозабюджетнихфондів,страхових організацій,фінансовіуправління(відділи),міністерств,відомств,місцевих рад, підприємств та організацій і т.п.

<u>Розподіл функцій в управлінні фінансами між органами державної влади і управління</u>*: ВерховнаРадаУкраїни*,якєдинийорганзаконодавчоївлади,приймає закони,втомучислізфінансовихпитань,затверджуєДержавнийбюджет Українитавноситьзмінидонього;здійснюєконтрользавиконанням ДержавногобюджетуУкраїни;приймаєрішеннящодозвітупройого виконання; визначає засади внутрішньої і зовнішньої політики. ВерховнаРадаУкраїниутворюєпостійнодіючийорганконтролю *Рахункову палату*, яка підпорядковується і є підзвітною Верховній Раді.

Рахункова палата:

–здійснюєконтрользавиконаннямзаконівУкраїнитапостанов ВерховноїРади,виконаннямДержавногобюджетуУкраїни,фінансуванням загальнодержавнихпрограмвчастині,щостосуєтьсявикористаннякоштів Державного бюджету України;

–здійснюєзадорученнямВерховноїРадитаїїкомітетівконтрольні функціївмежахсвоєїкомпетенції;контролюєефективністьуправління коштами Державного бюджету України Державним казначейством України;

–контролює інвестиційну діяльність органів виконавчої влади; контролює виконання рішень Верховної Ради про надання Україною позик і економічної допомогиіноземнимдержавам,міжнародниморганізаціям,передбачениху Державному бюджеті України;

–контролюєкасовевиконанняДержавногобюджетуУкраїни НаціональнимбанкомУкраїнитауповноваженимибанками;перевіряє кошторис витрат, пов'язаних з діяльністю Верховної Ради України та ін.

ПрезидентУкраїни,якглавадержави,створюєумежахкоштів, передбаченихуДержавномубюджетіУкраїни,дляздійсненнясвоїх повноваженьконсультативні,дорадчітаіншідопоміжніорганиіслужби; підписуєзакони,прийнятіВерховноюРадоюУкраїни;маєправоветощодо прийнятих Верховною Радою України законів із наступним поверненням їх на повторний розгляд Верховної Ради України.

Кабінет Міністрів України(КМУ), як вищий орган у системі органів виконавчої влади, забезпечує проведення фінансової, цінової,інвестиційної та податкової політики; політики у сферах праці і зайнятості населення, соціального захисту, освіти,наукиікультури,охорониприроди,екологічноїбезпекиі природокористування;організовуєрозробкупроектузаконупроДержавний бюджетУкраїниізабезпечуєвиконаннязатвердженогоВерховноюРадою України Державного бюджету України, надає Верховній Раді України звіт про його виконання.

Організаційнуйметодичнуроботузуправліннядержавнимифінансами здійснює *Міністерство фінансів України*. Міністерство фінансів України, як центральнийоргандержавноївиконавчоївлади,підпорядкований КМУ,забезпечуєпроведенняєдиноїдержавноїфінансової, бюджетної,податковоїполітики.Йогоповноваженняйосновніфункції визначаютьсяположенням«ПроМіністерствофінансівУкраїни»,яке затверджує Кабінет Міністрів.

Основними завданнями Мінфіну України є:

– розробленнятапроведенняєдиноїдержавноїфінансової,бюджетної, податкової політики;

– здійснення разом з іншими органами виконавчої влади аналізу сучасної економічної та фінансової ситуації в Україні, а також перспектив її розвитку;

–розроблення стратегії щодо внутрішніх та зовнішніх запозичань держави і погашення та обслуговування державного боргу;

–розробленняпроектуДержавногобюджетуУкраїнитапрогнозних показників зведеного бюджету України, забезпечення в установленому порядку виконанняДержавногобюджетуУкраїни,контрользадотриманнямправил складаннязвітупровиконанняДержавногобюджетуУкраїнитазведеного бюджету України;

–забезпеченняконцентраціїфінансовихресурсівнапріоритетних напрямах соціально-економічного розвитку України;

–забезпеченняефективноговикористаннябюджетнихкоштівта здійсненнявмежахсвоєїкомпетенціїдержавногофінансовогоконтролю;

–удосконалення методів фінансового і бюджетного планування, фінансування, а також звітності та системи контролю за витрачанням бюджетних коштів;

–розробленнятапроведеннядержавноїполітикиусферівиробництва, використаннятазберіганнядорогоцінних металівідорогоцінногокаміннята напівдорогоцінного каміння;

–забезпеченнявпровадженнєдиних методологічнихзасад бухгалтерського обліку та звітності (крім бухгалтерського обліку та звітності в банківських і кредитних установах);

–інформування громадськості про економічні та фіскальні цілі держави.

Міністерству фінансів України підпорядковуються Державне Казначейство України,Головнеконтрольно-ревізійнеуправлінняУкраїни,Державна пробірна палата.

Головнимзавданням*Державноїфінансовоїінспекції*єздійснення державногоконтролюзавитрачаннямкоштівіматеріальнихцінностей,їх збереженням,станомідостовірністюбухгалтерськогообліку і звітностів міністерствах, відомствах, державних комітетах, державних фондах, бюджетних установах,атакожнапідприємствахіорганізаціях,якіотримуютькоштиз бюджетів усіх рівнів та державних валютних фондів, розробка пропозицій щодо усунення виявлених недоліків і порушень та запобігання їм у подальшому.

Державне казначейство було створене згідно з Указом Президента України від27квітня1995р.длязабезпеченняефективногоуправліннякоштами ДержавногобюджетуУкраїни,чіткогоконтролюзанадходженнямкоштівдо державногобюджетутаїхвикористанням.Ітомуосновнимизавданнями казначейства є:

–організаціявиконанняДержавногобюджетуУкраїниіздійснення контролю за цим;

–управліннянаявнимикоштамиДержавногобюджетуУкраїни,утому числівіноземнійвалюті,такоштамидержавнихпозабюджетнихфондіву межах видатків, установлених на відповідний період;

– фінансування видатків Державного бюджету України;

–веденняоблікукасовоговиконанняДержавногобюджетуУкраїни, складання звітності про стан виконання Державного бюджету України;

–здійсненняуправліннядержавнимвнутрішнімтазовнішнімборгом відповідно до чинного законодавства;

– розподіл між Державним бюджетом України та бюджетами Автономної РеспублікиКрим,областей,містКиєваіСевастополявідрахуваньвід загальнодержавнихподатків,зборівіобов’язковихплатежівзанормативами, затвердженими Верховною Радою України;

–здійсненняконтролюзанадходженням,використаннямкоштів державних позабюджетних фондів;

– розробка нормативно-методичних документів з питань бухгалтерського обліку,звітностітаорганізаціївиконаннябюджетівусіхрівнів,якіє обов’язковимидлявсіхпідприємств,установтаорганізацій,що використовують бюджетні кошти та кошти державних позабюджетних фондів.

*Державнафіскальнаслужба*вУкраїнімаєстатусміністерстваіє центральним органом виконавчої влади, створена з метою посилення контролю засправляннямподатків,зборівтаіншихобов’язковихплатежів,зміцнення виконавської дисципліни. Головними завданнями служби є:

–здійсненняконтролюзадодержаннямподаткового законодавства, правильністю обчислення, повнотою і своєчасністю сплати податків і зборів, а також неподаткових доходів, установлених законодавством;

–розробка пропозицій щодо вдосконалення податкового законодавства, прийняттянормативнихактівіметодичнихрекомендаційзпитань оподаткування;

–формуваннятаведенняДержавногореєструфізичнихосібплатників податків та інших обов’язкових платежів та Єдиного банку даних про платників податків юридичних осіб проведення роз’яснювальної роботи серед платників податків з питань оподаткування;

–запобіганнязлочинамтаіншимправопорушенням,віднесенимдо компетенціїподатковоїміліції,їхрозкриття,припинення,розслідуваннята провадження у справах про адміністративні правопорушення.

Місцевими фінансовими органами є обласні, міські фінансові управління, районніфінансовівідділи.Усвоїйдіяльностівоникеруютьсязаконами України,постановамиВерховноїРади,постановамийрозпорядженнями Кабінету Міністрів, рішеннями відповідних рад народних депутатів, наказами таінструкціямиМіністерствафінансівУкраїни.Повноваженняорганів місцевого самоврядування в галузі бюджету і фінансів:

– самостійно розробляють, затверджують і виконують відповідні місцеві бюджети;

– самостійно розпоряджаються коштами місцевих бюджетів, визначають напрями їх використання;

– використовують вільні бюджетні кошти, додатково одержані в процесі виконання місцевих бюджетів;

– органи місцевого самоврядування можуть мати позабюджетні цільові (у томучислівалютні)кошти,яківикористовуютьсянимисамостійноі знаходяться на спеціальних рахунках в установах банків;

– мають право встановлювати місцеві податки і збори, які зараховуються довідповіднихмісцевихбюджетів.Зарішеннямзборівгромадянможуть запроваджувати місцеві збори на засадах добровільного самооподаткування;

– запроваджують відповідно до законодавства місцеві податки і збори та обов’язкові платежі;

– можуть випускати місцеві позики, лотереї та цінні папери, отримувати позикизіншихбюджетівнапокриттятимчасовихкасовихрозривівзїх погашеннямдокінцябюджетногороку,атакожотримуватикредитив банківських установах;

– можутьстворюватиумежахзаконодавствакомунальнібанкитаінші фінансово-кредитніустанови,виступатигарантамикредитівпідприємств, установтаорганізацій,щоналежатьдокомунальноївласності,розміщувати належніїмкоштивбанкахіншихсуб'єктівправавласності,отримувати відсоткивідїхдоходівізараховуватиїхдодоходноїчастинивідповідного місцевого бюджету.

Місцеві фінансові органи беруть участь у розробці пропозицій щодо зміни формвласностітаметодівгосподарюваннянапідприємствахкомунальної власності, створення ринку цінних паперів.

Вони надають методичну й практичну допомогу виробничим об'єднанням, державнимкорпораціям,асоціаціям,підприємствамтаорганізаціямізпитань фінансів, бухгалтерського обліку і звітності, впровадження ринкових відносин.

Відповідно до затверджених у бюджеті напрямків вони також фінансують заходи щодорозвиткумісцевогогосподарства,освіти,охорониздоров'я,науки, культури, місцевих органів влади й управління, соціально-економічних програм.

10.3 Фінансовий менеджмент підприємницьких структур

Фінансовий менеджмент підприємницької структури можна визначити як системууправлінняпроцесамиформуванняйвикористанняфінансових ресурсівдляфінансовогозабезпеченнягосподарськоїдіяльності.Фінансовий менеджмент – це специфічна сфера діяльності, яка може здійснюватися лише за таких умов:

–наявностізаконодавства,якевизначаєповедінкупідприємствав умовах ринку;

–існування різних форм власності;

–фінансового ринку, конкурентного середовища;

–створення стабільного економічного становища в державі, призупинення темпів інфляції та знецінення національної грошової одиниці.

Фінансовийменеджментпідприємстваяксистемауправліннямаєсвій об'єктісуб'єкт.Об'єктомєкругообіггрошовихзасобів,тобтофінансових ресурсівупроцесігосподарськоїдіяльності, суб'єктом–фінансовіслужби підприємств,якізадопомогоюрізнихформіметодіввпливаютьна ефективність функціонування об'єкта управління.

Основноюметоюфінансовогоменеджментунапідприємстві–це забезпеченнямаксимізаціїринковоївартостіпідприємствавпоточномута перспективномуперіоді,створеннянеобхіднихпередумовстабільноїйого роботи та розвитку в умовах конкурентної боротьби й обмеженості фінансових ресурсів і капіталів. Конкретно це повинно знаходити своє вираження в таких загальноекономічних і фінансових характеристиках, як: забезпечення зростання виробництваіреалізаціїпродукції;зниженняваловихвитрат;мінімізація фінансових ризиків; зростання обсягів прибутку й рівня рентабельності.

Для досягнення означених цілей фінансовий менеджмент повинен задіяти фінансовий механізм, який включає різні інструменти, в тому числі фінансове плануванняіпрогнозування,кредитування,самофінансування,страхування, інвестування,системурозрахунків.Застосуваннязазначенихінструментів повинно здійснюватися з урахуванням галузі економіки, характеру й технічного рівня підприємства, технологічного циклу виробництва.

Насамкінець, успіх фінансового менеджменту повинен бути спрямований на досягнення високих рівнів платоспроможності, ліквідності, рентабельності. А це, в свою чергу, потребує розробки сучасної, відповідної ринковим відносинам системи планування,контролюйуправліннярухомфінансовихресурсів,проведення постійної комплексної оцінки фінансового становища підприємства, деталізованого аналізуспрямуванняйвитраткоштів,визначенняджерелаїхмобілізаціїдля фінансування операційної та інвестиційної діяльності підприємства.

Длядосягненняголовноїметифінансовогоменеджментунеобхідно вирішувати такі основні завдання:

1. Забезпеченняформуваннядостатньогообсягуфінансовихресурсів підприємствавпроцесійогорозвитку.Цезавданняреалізуєтьсяшляхом формуванняефективноїполітикифінансуваннягосподарськоїтаінвестиційної діяльності підприємства (визначення загальної потреби у фінансових ресурсах на наступнийперіод,підвищеннярівнякапіталізації,визначеннядоцільності залучення коштів за рахунок зовнішніх джерел, оптимізація структури капіталу).

2. Забезпечення найефективнішоговикористання фінансовихресурсів за основниминапрямамидіяльностіпідприємства.Оптимізаціярозподілуі використанняфінансовихресурсівпередбачаєвстановленняоптимальних пропорційїхінвестуваннявідповіднодопоточнихіперспективнихпланів господарськоїдіяльностіпідприємства.Раціональневкладеннякоштів забезпечуєефективневикористанняактивів,щопризводитьдонарощування фінансовогопотенціалу,можливостійогоформуваннязарахуноквнутрішніх джерел та максимізації достатку власників капіталу.

3. Оптимізація грошового обігу і підтримка постійної платоспроможності підприємства.Цезавданнявирішуєтьсяшляхомефективногоуправління грошовими потоками підприємства в процесі кругообігу його грошових коштів, досягненнясинхронізаціїобсягівнадходженняівитратгрошовихкоштів, підтримки їх ліквідності на рівні, що забезпечує постійну платоспроможність.

4. Забезпеченнямаксимізаціїчистогоприбуткушляхомефективного управління активами підприємства, оптимізації їх складу і розміру, залучення в господарськийобігнеобхідногообсягупозиковихресурсів,вибору найраціональніших напрямів операційної та фінансової діяльності, ефективної податкової, амортизаційної та дивідендної політики.

5. Забезпеченнямінімізаціїфінансовихризиківзарахунокзменшення рівняїхконцентрації,диверсифікаціївидівопераційноїтафінансової

діяльності,використанняметодівуникненнятанейтралізаціїнегативнихнаслідківг осподарювання,проведенняефективноговнутрішньогота зовнішнього страхування.

6. Забезпеченняфінансовоїрівновагипідприємствавпроцесійого розвитку.Длятакоїрівновагихарактернимєвисокийрівеньфінансової стійкостіі платоспроможності підприємства, що забезпечується формуванням оптимальноїструктурифінансовихресурсівіактивів,достатнімрівнем самофінансування інвестиційних потреб.

Фінансовийменеджментреалізуєсвоюголовнуметутаосновнізадачі шляхом здійснення таких функцій: створення доходів (накопичення капіталу); здійснення витрат (розподільча), контроль ефективності.

*Першафункція*виявляєтьсяуроботіфінансовогоменеджеразавдяки своєчасній та повній концентрації фінансових ресурсів у фондах грошових коштів.

*Друга–здійсненнявитрат,чирозподільча–*умасштабіпідприємства завдяки розподілу і перерозподілу усіх грошових надходжень, в першу чергу, виручки від реалізації продукції чи послуг. Ця розподільча діяльність потребує відфінансовогоменеджераперманентнихінвестиційнихрішень;вінмає залучативсітимчасововільніресурситанаправлятиїх,авансуватив пріоритетні чи найбільш ефективні вкладення.

Третя функція фінансів–контрольна –тісно пов'язана з попередніми та виявляється через: аналіз фінансових показників; заходи фінансового впливу – головні рішення фінансового менеджера.

Однаквирішитизавданнявповномуобсязінеможливо.Компроміс досягається при збалансуванні всієї системи завдань, погодженні пріоритетної напевниймоментметизосновнимистратегічнимиітактичнимицілями підприємства. Таким чином, ефективність реалізації основної мети і вирішення поставлених завдань фінансового менеджменту визначаються обґрунтованістю його стратегії і тактики.

*Головноюумовоювиконаннязазначенихфункційєрозробкафінансової стратегіїдіяльностіпідприємства.*Підфінансовоюстратегієюпідприємства слід розуміти формування системи довгострокових цілей фінансової діяльності й вибір найефективніших шляхів їх досягнення.

Фінансова стратегія є частиною загальної стратегії підприємства. До основних етапів процесу формування фінансової стратегії підприємства належать такі:

1. Визначення загального періоду формування фінансової стратегії.

2. Дослідженняфакторівзовнішньогофінансовогосередовищата кон'юнктури фінансового ринку.

3. Формування стратегічних цілей фінансової діяльності.

4. Конкретизація цільових показників фінансової стратегії за періодами її реалізації.

5. Розробкафінансовоїполітикизаокремимиаспектамифінансової діяльності. Цей етап формування фінансової стратегії є найвідповідальнішим.

6. Оцінкаефективностірозробленоїфінансовоїстратегії, щоє завершальниметапомрозробкифінансовоїстратегіїпідприємстваі проводиться за такими основними параметрами:

–узгодження фінансової стратегії підприємства із загальною стратегією його розвитку;

–узгодженістьфінансовоїстратегіїпідприємствазпередбаченими змінами зовнішнього фінансового середовища;

–внутрішня збалансованість фінансової стратегії;

–реалізованість фінансової стратегії;

–прийнятність рівня ризиків, пов'язаних з реалізацією фінансової стратегії;

–результативність розробленої фінансової стратегії.

Розробка фінансової стратегії та фінансової політики за найважливішими аспектамифінансовоїдіяльностідаєзмогуприйматиефективніуправлінські рішення, пов'язані з фінансовим розвитком підприємства.

Тактика фінансового менеджменту полягає в маркетингових дослідженнях, прийнятті фінансовим менеджером цінових рішень, вірній орієнтації на ті чи інші сегментиринку,інтенсивнихзусилляхпопросуваннютоварів,контроліза реалізацією та своєчасним коригуванням маркетингової політики.

Практичнареалізаціяфункціїуправлінняфінансамизумовлює необхідність активного впровадження механізму корпоративного менеджменту наосновівикористаннясучаснихінформаційнихтехнологій,методів прогнозування й оптимізації, стратегічної діагностики, всебічного застосування в цих цілях елементів функціонально-вартісного аналізу.

Прицьомуважливозазначити,щозавданняудосконаленняфінансового менеджментуповиннірозв'язуватисяворганічнійєдностітавзаємозв'язкуз проблемамипідвищенняякостійконкурентоспроможностіпродукції,що випускається.Настійнапотребатакогопідходуґрунтуєтьсянадвохголовних передумовах. Першоюєпотребаповногоусвідомленнятого,щодлязабезпечення конкурентоспроможності на світовому і внутрішньому ринках потрібно постійно підтримуватинаналежномурівнінауково-технічнийпотенціалпідприємства, постійно його нарощувати, здійснюючи активну інвестиційну політику. Другапередумовавипливаєзпершоїіполягаєвтому,щозанинішніх умов, колиінвестування виробництва стало майже цілком залежати лише від внутрішніхджерелфінансування,однимізнайактуальнішихзавданьстає проблемазабезпеченнябездефіцитностібюджетупідприємства,пошуку реальних можливостей поповнення власних обігових коштів.

Необхідністьпосиленняінвестиційноїбазипідприємствазарахунок внутрішніх накопичень зумовила розробку принципово нових концептуальних підходів до корпоративного фінансового менеджменту.

Якщовумовахпланово-централізованоїекономікиосновнийакцент робився на аналізі утворення й використання прибутку як джерела формування

коштівнарозвитоквиробництваісоціальноїінфраструктурипідприємства, матеріальне заохочення робітників, то в сьогоднішніх умовах, з огляду на кризу йінфляцію,підприємствоможематиприбутокінематикоштівна розрахунковомурахункудлявиплатизаробітноїплати,розрахунківіз бюджетом,придбанняматеріальнихресурсів,фінансуваннякапітальних вкладень. Тому найважливішими компонентами системи управління процесом використаннякоштівповинністатирозробкабалансівгрошовихпотоків,прогнозування нняфінансовихрезультатівізметоюзабезпеченнявидатківвласними засобами.

Цілкомочевидно,щорозв'язанняназванихвищезавданьвиходитьза рамкиузвичаєногопідходудоконтролюнадвитратами,заснованогона простому зіставленні фактичних результатів із плановими. В нинішніх умовах процес аналізу грошових ресурсів підприємства як найважливіший складовий компоненткорпоративноїстратегіївгалузізниженнявитратвиробництваі ціноутворення має бути жорстко регульованим і, що особливо важливо: носити застережний характер.

Контрольні питання

1. Поясніть необхідність і сутність фінансового менеджменту.
2. Назвіть об'єкти та суб'єкти управління фінансами та його функціональні елементи.
3.Що таке фінансова стратегія?
2. В чому полягає сутність стратегічного управління фінансами і які органи державної та виконавчої влади його здійснюють?
3.Вчомусутьоперативногоуправлінняфінансами?Дайтевідповідьна основі конкретних прикладів прийняття управлінських рішень.
4.Якзмінюютьсявумовахпереходудоринкуметодиуправління фінансами?
5. Які функції, права і обов'язки Міністерства фінансів України?
6.Якінапрямкирозвиткуфінансового менеджменту є ефективними?

Тестові завдання для самоконтролю

1. Головна мета фінансового менеджменту:
   а) оптимізація грошового обороту підприємства;
   б) максимізація добробуту власників підприємства;
   в) мінімізація ризиків;
   г) максимізація прибутку підприємства.

2. Стратегічний фінансовий менеджмент – це:
   а) управління інвестиціями;
   б) управління грошовими потоками;
   в) управління запасами;

г) управління прибутком.

3. У стратегічному фінансовому менеджменті обов'язково враховують факторчасу, оскільки:

а) гроші, інвестовані в проект і гроші, отримані в результаті його реалізації змінюють свою вартість з часом;
б) чим на довший період часу розрахований інвестиційний проект – тим більший рівень фінансового ризику він має;
в) всі наведені вище відповіді – правильні;
г) серед наведених варіантів відповідей правильного варіанту немає.

4. Оперативно-тактичний фінансовий менеджмент – це:

а) оперативне управління грошовими коштами;
б) управління інвестиціями;
в) управління запасами;
г) управління прибутком.

5. Інформаційною базою для фінансового менеджменту виступають:

а) дані бухгалтерського обліку;
б) математичні моделі в економіці;
в) статистичні дані по виконанню державного бюджету поточного року;
г) дані соціологічних опитувань.

6. Коли приймається фінансове рішення, то це означає:

а) тільки визначення сфери вкладання грошей;
б) тільки визначення джерел фінансування;
в) визначення того, куди саме вкладати гроші, а також джерел фінансування;
г) серед наведених варіантів відповідей правильного варіанту немає.

7. Функції, які здійснює фінансовий менеджмент:

а) дозволяють реалізувати його мету та завдання;
б) стосуються виключно розробки фінансової стратегії підприємства;
в) стосуються виключно здійснення фінансового аналізу різних аспектів діяльності підприємства;
г) серед наведених варіантів відповідей правильного варіанту немає.

8. Приймати стратегічне фінансове рішення щодо інвестування капіталу в проект доцільно, якщо:

а) прибуток від вкладення капіталу в проект менший за прибуток, який можна отримати, поклавши ці гроші на банківський депозит;
б) рівень інфляції перевищує рентабельність інвестицій;
в) рентабельність даного проекту із урахуванням фактору часу вища за рентабельність інших проектів;

г) всі відповідівірні.

9. Оперативно-тактичний фінансовий менеджмент націлений на:
а) уповільнення швидкості надходження коштів на підприємство;
б) прискорення швидкості здійснення грошових виплат підприємством;
в) забезпечення максимальної віддачі від вкладень тимчасово вільних грошових коштів;
г) пошук інвестиційних проектів із тривалим строком окупності.

10. Основні задачі фінансового менеджменту:
а) є взаємозалежними, хоча окремі з них і носять різноспрямований характер;
б) існують незалежно від головної мети фінансового менеджменту;
в) спрямовані на досягнення підприємством максимального розміру прибутку будьякою ціною;
г) правильні відповідіб) і в).

Практичні завдання

Тема: фінансовий менеджмент

Мета та основні завдання практичних задач:закріплення теоретичних знань щодо розуміння сутності фінансового менеджменту, його мети та функцій, а також набуття практичних навичок використання формул зміни вартості грошей в часі для розв'язання елементарних фінансових завдань

Завдання 1

Фірма «ТРСі» – найкрупніша компанія з продажу іграшок у США, обсяг продажу становив понад 3,2 млрд. дол. У фірми налічується 325 магазинів у США, Канаді, Великобританії та інших країнах. Ця фірма здійснила революцію в галузі іграшок у США. Вона постійно розширює свою міжнародну діяльність. У наступні 10 років планується будівництво ще 150 магазинів за кордоном.

«ТРСі» має базову модель – «формулу» дій, яку вона використовує в США для розширення своєї міжнародної діяльності. Фірма нарощує потужність на рівні 10% на рік. Вона завойовує ринки збуту в нових географічних районах щороку, і в кожній країні будує склад з кількома магазинами, згрупованими поблизу цього складу. Регіональний склад дозволяє фірмі поповнювати запаси своїх магазинів за ніч і зберігати великі обсяги товарів, які закуповуються у виробників «за низькими цінами» у «мертвий сезон». Компанія завжди розміщує свої магазини на головній транспортній магістралі поблизу великого торгового центру. Така політика дає можливість залучити покупців торгового центру та дозволяє уникати високої орендної платні за розміщення на його території. Кожен магазин являє собою велику, окремо розташовану будівлю зі стелажами типу складських, на яких від підлоги до стелі зберігається понад 18

тис. виробів з візками для відбору товарів, що полегшує процес купівлі. «ТРСі» ніколи не проводить дешевих розпродажів, але пропонує «щоденно низькі ціни», що активізує торгівлю в «мертві сезони». Компанія дотримується помірної рекламної політики. Вона використовує телевізійну рекламу, коли вперше потрапляє на новий ринок, але вельми обмежену друковану рекламу після відкриття магазинів. Маючи 18 тис. виробів у кожному магазині та створивши зручну для покупців процедуру повернення товару, «ТРСі» претендує на те, щоб стати єдиною фірмою з продажу іграшок і супутніх товарів.

У компанії практикується процедура централізованого прийняття рішень. Усі магазини побудовані відповідно до інструкції головного правління фірми і мають ідентичне планування, товари розташовані на стелажах однаково. За допомогою складної системи автоматизованого прогнозування та обліку матеріальних запасів відстежується обсяг продажів по кожному товару і кожному магазину.

Дані про обсяг продажів використовуються в головному правлінні для прогнозування майбутніх продажів і прийняття рішень щодо вторинних замовлень ходових товарів і зниження цін на неходові товари. Таким чином, «ТРСі» могла закупати достатню кількість модних товарів, щоб вони завжди були на складі у достатній кількості, позбавитися товарів, які не мають популярності, та вивільнити стелажі для ходових товарів.

1. Якою є політика компанії у сфері розміщення і планування підприємств, маркетингу, закупівлі та адміністративного контролю?
2. Яким чином ця політика допомагає «ТРСі» в реалізації головних завдань і мети фірми?
3. Чи буде ця політика такою ж ефективною в Україні, як і в США?
4. Як ви гадаєте, фірма «ТРСі» використала всі можливі принципи менеджменту?

РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА

Основна:

1. Стойко О. Я., Дема Д. І. Фінанси : підручник / за ред. О. Я. Стойка. 2-ге вид. перероб. і доп. Житомир : Поліс. Ун-т, 2024. 317 с. URL: https://fpk.in.ua/images/biblioteka/3bac_finan/Finansy.-Stiyka-A.YA.-_2024.pdf (дата звернення: 20.02.2025).
2. Фінанси : підручник / В. П. Горин, В. Г. Дем'янишин, О. П. Кириленко та ін.; за ред. А.І. Крисоватого. Тернопіль : ЗУНУ, 2024. 632 с. URL: http://dspace.wunu.edu.ua/handle/316497/51033 (дата звернення: 250.02.2025).
3. Фінанси : підручник / за ред. І. О. Лютого. 2-ге вид, допов. та перероб. Київ : ЗУНУ, 2023. 715 с. URL: https://lira-k.com.ua/preview/12444.pdf?srsltid=AfmBOorPTBZsCMHwykXEdsidDtRtKyx2pUGK3O1yi2So4fno_NTUkCbY (дата звернення: 01.03.2025).
4. Ярошевич Н. Б. Фінанси, гроші та кредит : підручник. Львів : Новий Світ 2000, 2023. 414 с.
5. Фінанси підприємств : підручник / за заг. ред. В. В. Сокуренка. 2-ге вид., допов. та перероб. Харків : ХНУВС, 2022. 292 с. URL: http://digpub.chite.edu.ua/books/fin/Finansy_pidpryiemstv_Sokurenko.pdf (дата звернення: 03.03.2025).
6. Кремень О. І., Кремень В. М. Фінанси : навч. посіб. Київ : Центр учбової літератури, 2020. 416 с. URL: https://essuir.sumdu.edu.ua/bitstream-download/123456789/50331/3/Kremen_Finansy.pdf (дата звернення: 31.01.2025).
7. Першко Л. О., Ріппа М. Б. Фінанси : навч. посіб. Київ : ПВНЗ «ІЕЕП», 2019. 388 с. URL: https://ieep.org.ua/wp-content/uploads/lib/finance.pdf (дата звернення: 20.02.2025).
8. Грушко В. І., Наконечна О. С., Чумаченко О. Г. Фінанси : підручник / за ред. В. І. Грушка. Київ : Ліра-К, 2020. 599 с.
9. Тріпак М. М., Гарбарець І. О. Загальнодержавні фінанси : навч.-метод. посіб. для студентів 1-го (бакалавр.) рівня вищ. освіти / за ред. М. М. Тріпака. Кам’янець-Подільський : ТНЕУ, 2020. 431 с.
10. Лютий І. О. Фінанси та страхування : підручник. Київ : Ліра-К, 2020. 732 с.
11. Зайцева Л. О. Фінанси: навч.-метод. посіб. Чернігів: Чернігів. нац. технол. ун-т, 2019. 233 с.
12. Венгер, В. В. Фінанси: навч. посіб. / В. В. Венгер. Київ : Центр учбової літератури, 2019. 432 с.
13. Гербич Л. А. Фінансові та кредитні системи зарубіжних країн : навч. посіб. Київ : Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2019. 440 с.
14. Кремень О. І. Фінанси : навч. посіб. / О. І. Кремень. Київ : Центр учбової літератури, 2019. 416 с.

15. Першко Л. О., Ріппа М. Б. Фінанси : навч. посіб. Київ : ПВНЗ «ІЕЕП», 2019. 388 с.

16. Волохова І. С., Шикіна Н. А., Волкова О. Г. Фінанси : навч. посіб. Одеса : ПромАрт, 2018. 261 с.

17. Волохова І. С. Сучасний стан, проблеми та перспективи розвитку фінансової системи України : монографія / І. С. Волохова, А. В. Хомутенко та ін. ; за ред. І. С. Волохової. Харків : Вид-во Іванченка І. С., 2021. 395 с.

Законодавчі та нормативні документи:

1. Господарський кодекс України : Закон України від 16.01.2003 № 436-IV. URL: http:// zakon. rada. gov. ua/laws/show/436-15 (дата звернення: 05.03.2025).

2. Інструкція про порядок валютного нагляду банків за дотриманнямрезидентами граничних строків розрахунків за операціями з експорту таімпорту товарів : Постанова НБУ №7 від 02.01.2019. URL: https: //zakon. rada.gov. ua/laws/show/v00075 00-19 (дата звернення: 10.03.2025).

3. Кодекс України з процедур банкрутства : Закон України від18.10.2018 № 2597-VIII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2597-19 (дата звернення: 30.01.2025).

4. Податковий кодекс України : Закон України від 02.12.2010 № 2755-VI.URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17 (дата звернення: 23.02.2025).

5. Про банки і банківську діяльність : Закон України № 2121- III від 07.12.2000 р. URL: http://zakon2.rada.gov.ua (дата звернення: 17.01.2025).

6. Про затвердження порядку складання, затвердження та контролювиконання фінансового плану суб’єкта господарювання державного сектору економіки : Наказ М-ва економічного розвитку і торгівлі України від 02.03.2015 № 205. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/ z0300-15 (дата звернення: 01.03.2025).

7. Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення : Закон України від 06.12.2019 №361-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/ show/361 -20#n584 (дата звернення: 18.02.2025).

8. Про фінансовий лізинг : Закон України від 16.12.1997 № 723/97-ВР. URL: https:// zakon.rada.gov.ua/laws/show/723/97-%D0%B2%Dl%80#Text (дата звернення: 17.02.2025).

9. Цивільний кодекс України : Закон України від 16.01.2003 № 435-IV.URL: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/435-15 (дата звернення: 05.03.2025).

Додаткова:

1. Александрова М. М. Гроші. Фінанси. Кредит : навч.-метод. посіб.; за заг. ред. Г. Г. Кірейцева. Київ : ЦУЛ, 2002. 336 с.
2. Василик О. Д. Павлюк К. В. Державні фінанси України : підручник. Київ : НІОС, 2002.608 с.
3. Григорук А. А. Фінанси та фінанси підприємств у схемах і таблицях : навч. посіб. Тернопіль : ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2015. 288 с.
4. Фінанси : навч.-метод. посіб. для проведення лекц., практ. (семінар.) занять та самост. роботи студентів з дисципліни «Фінанси» для студентів освіт. Ступеня «Бакалавр» спец. : 071 «Облік і оподаткування»; 076 «Підприємництво, торгівля та біржова діяльність». Полтава : Полтав. держ. аграр. академія, 2020. 254 с.

Інформаційні ресурси:

1. Кабінет міністрів України. URL: https://www.kmu.gov.ua (дата звернення: 21.02.2025).
2. Міністерство фінансів України. URL: https://www.minfin.gov.ua (дата звернення: 28.01.2025).
3. Державна служба фінансового моніторингу України. URL: https://fiu.gov.ua (дата звернення: 01.03.2025).
4. Державна податкова служба України. URL: https://tax.gov.ua (дата звернення: 15.02.2025).
5. Верховна рада України. URL: https://www.rada.gov.ua (дата звернення: 02.03.2025).
6. ого управління статистики у Запорізькій області. URL: http://zp.ukrstat.gov.ua/ (дата звернення: 30.01.2025).
7. Офіційний сайт Державної служби статистики України. URL: http://www.ukrstat.gov.ua/ (дата звернення: 07.02.2025).
8. Офіційний сайтЗапорізької обласної державної адміністрації. URL: https://www.zoda.gov.ua/ (дата звернення: 08.02.2025).
9. Єдиний інформаційний масив даних про емітентів цінних паперів. URL: https://www.smida.gov.ua/ (дата звернення: 31.012.2025).

ВИКОРИСТАНА ЛІТЕРАТУРА

1. Венгер В. В. Фінанси : навч. посіб. Київ : Центр учбової літератури, 2019. 432 с.

2. Волохова І. С. Сучасний стан, проблеми та перспективи розвитку фінансової системи України : монографія / І. С. Волохова, А. В. Хомутенко та ін.; за ред. І. С. Волохової. Харків : Вид-во Іванченка І. С., 2021. 395 с.

3.Гербич Л. А.Фінансові та кредитні системи зарубіжних країн : навч. посіб. Київ : Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2019. 440 с.

4. Кремень О. І. Фінанси : навч. посіб. Київ : Центр учбової літератури, 2019. 416 с.

5. Лютий І. О. Фінанси та страхування : підручник. Київ : Ліра-К, 2020. 732 с.

6. Першко Л. О., Ріппа М. Б. Фінанси : навч. посіб. Київ : ПВНЗ «ІЕЕП», 2019. 388 с.

7. Ярошевич Н. Б. Фінанси, гроші та кредит : підручник. Львів: Новий Світ 2000, 2023. 414 с.

Навчальне видання
(*українською мовою*)

Метеленко Наталя Георгіївна
Дятлова Юлія Володимирівна
Клопов Іван Олександрович
Оглобліна Вікторія Олександрівна
Сіліна Ірина Вадимівна

ФІНАНСИ

Навчальний посібник
для здобувачів ступеня вищої освіти бакалавра
спеціальності «Фінанси, банківська справа, страхування та фондовий ринок»
освітньо-професійної програми
«Фінанси держави та підприємницьких структур»

Рецензент *О. О. Шапуров*
Відповідальний за випуск *І. О. Клопов*
Коректор *Ю .В. Дятлова*